

המוסד לביטוח לאומי
אגף הקרנות - קרן ילדים ונוער בסיכון
ירושלים, תמוז התשע"ה, יוני 2015

תכנית עתיד בטוח לטיפול מסוגלות תעסוקתית בקרב בני נוער בסיכון: הישגים ואתגרים

ד"ר חן ליפשיץ, סוניה לוי, הילה נחושתן וקרן יונתי

המוסד לביטוח לאומי
אגף הקרנות - קרן ילדים ונוער בסיכון

תכנית עתיד בטוח לטיפול מסוגלות תעסוקתית בקרב בני נוער בסיכון: הישגים ואתגרים

ד"ר חן ליפשיץ, סוניה לוי, הילה נחושתן וקרן יונתי

קרנות 2

ירושלים, תמוז התשע"ה, יוני 2015

www.btl.gov.il

פתח דבר

אנו שמחים להציג את דו"ח המחקר המסכם של תוכנית "עתיד בטוח" – הקניית מסוגלות ואופק תעסוקתי לבני נוער בסיכון, שפותחה והופעלה במהלך חמש השנים האחרונות על ידי הקרן לילדים ונוער בסיכון, כחלק מפעולת קרנות המוסד לביטוח לאומי לפיתוח ותמיכה בתכניות לאוכלוסיות בסיכון.

הקרנות פועלות מכוח חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב) התשנ"ה באמצעות אגף הקרנות שהוקם בשנת 2002 כדי לרכז תחת קורת גג את עבודת הקרנות. כיום פועלות במסגרת האגף חמש קרנות: הקרן לפיתוח שירותים לנכים, קרן סיעוד, הקרן לילדים ונוער בסיכון, הקרן למפעלים מיוחדים וקרן מנוף לבטיחות בעבודה. פעילות הקרנות מהווה גורם משלים לגמלאות המשולמות על ידי המוסד לביטוח לאומי לאוכלוסיות בסיכון, על ידי פיתוח שירותים חברתיים הנותנים מענה לצרכים הרחבים של אוכלוסיות אלו.

תכנית עתיד בטוח, מהווה את ליבת העשייה של הקרן בחמש השנים האחרונות, ופותחה במטרה להקנות לבני נוער בסיכון מכלול מיומנויות וכישורים העתידים לסייע בהסרת חסמים חברתיים ומבניים ובהשתלבות מיטבית במערכות של שירות משמעותי, השכלה גבוהה ועבודה.

אין ספק כי שילוב מוצלח יסייע לבני הנוער להפוך לבוגרים עצמאיים ואזרחים יצרניים ותורמים, נטולי תלות בגמלאות המוסד.

היוזמה לפיתוח התחום, עלתה על רקע של גידול בשיעורי האבטלה בקרב צעירים במשק וההכרה כי על מנת להגביר את הסיכוי להשתלבות בשוק העבודה המשתנה, חשוב לסייע לבני נוער בסיכון, לרכוש את הכלים והמיומנויות הנדרשות בשלב מוקדם הרבה יותר.

מחקר ההערכה המוצג להלן נעשה על ידי ד"ר חן ליפשיץ וצוותה, סקר את הנעשה ביישובים השונים וסייע בעיצוב ובהערכת מודל ההפעלה.

תודתנו נתונה לאפרת בן חורין מהקרן לילדים ונוער בסיכון, שהייתה שותפה משמעותית בפיתוח מודל העבודה, ליוותה מקרוב את הכשרת הצוותים והייתה חלק ממערך ההטמעה בשדה.

תודה לצוות סטרייב על המצוינות שבהנחלת הידע, ועל שותפות האמת בפיתוח התכנים.

תודה לד"ר חן ליפשיץ וצוותה על ההשקעה, המחשבה, העניין ועל העבודה המעמיקה שנעשתה.

תודה נוספת, לכל מי שסייע ואפשר את ביצוע המחקר; לבני הנוער שהשתתפו בתוכנית, ושיתפו פעולה באיסוף הנתונים וכן לצוותים בשטח המלווים את בני הנוער וסייעו גם הם לביצוע המחקר.

תודה מיוחדת לחברי הוועדה הפנימית והציבורית של מועצת המוסד, שהיו שותפים בפיתוח התחום ותרמו להקניית "עתיד בטוח" לאלפי בני נוער בישראל.

דורלי לבנסארט

עו"ד איציק סבטו

מנהלת הקרן לילדים ונוער בסיכון

מנהל אגף הקרנות

תמצית

התכנית "עתיד בטוח", להקניית מסוגלות תעסוקתית לנוער בסיכון, מופעלת על ידי הקרן לילדים ונוער בסיכון. התכנית היא תכנית פיילוט המציגה לשירותים המטפלים בבני נוער בסיכון מודל התערבות לקידום תעסוקתי של נוער זה. התכנית עוסקת בהרחבת ארגז הכלים העומד לרשות בני הנוער, אשר יאפשר להם השתלבות מוצלחת בשוק העבודה העתידי. המודל פותח על בסיס כמה תובנות מרכזיות ממחקרים שנערכו בשנים האחרונות בארץ ובעולם.

רקע

יוזמת הקרן לפיתוח התכנית באה בעקבות הגידול באחוזי האבטלה בקרב צעירים בעלי רקע של סיכון, שוק העבודה המשתנה בעידן הגלובלי והמשבר הכלכלי, ועל בסיס התפיסה כי המועד המתאים ביותר לעצב את תפיסת הקריירה התעסוקתית הוא גיל ההתבגרות – גיל שבו בני הנוער מגבשים את זהותם. לפי תפיסה זו, קיימת חשיבות מכרעת להכוונה מתאימה ומובנית של בני נוער לקראת בניית תמונת עתיד משמעותית והקניית כישורי חיים המותאמים לשוק העבודה העתידי (Cinamon & Hason, 2009; Deluca, Estacion & Plank, 2008).

החל משנות השמונים של המאה העשרים, ובעיקר בשנים האחרונות, חוקרים ואנשי מקצוע שמים דגש על מסוגלות תעסוקתית כעל אחד הכלים המרכזיים להתמודדות עם אתגר השילוב של בני נוער בסיכון בתעסוקה הולמת ובמניעת הדרה חברתית עתידית (Hill & Petty, 2005; International Labour Organization, 2011b; OECD, 2013; Ogbeide, 2006). ההגדרה של "מסוגלות תעסוקתית" כוללת את "כל המיומנויות, הידע והיכולות המרחיבים את יכולת העובד להשתלב ולהתמיד בעבודה ולהתמודד עם שינויים ומעברים בעבודה ביתר קלות בתקופות שונות במעגל חייו" (International Labour Organization, 2011b). מיומנויות אחדות של מסוגלות תעסוקתית שזוהו כנדרשות לבני נוער בסיכון הן: השכלה פורמלית רחבה והכשרה שתאפשרנה השתלבות בשוק העבודה, יכולת ניידות גבוהה, מיומנויות תקשורת בין-אישית גבוהות (כמו דיבור והקשבה), יכולת פתרון בעיות, נגישות טכנולוגית גבוהה בתחום המידע והתקשורת ומיומנויות שפתיות ותקשורתיות גבוהות. מיומנויות חשובות נוספות הן שליטה טובה באוריינות שפתית (קריאה וכתיבה) ומתמטית, התנהגות למידה וכן מיומנויות חברתיות ובין-אישיות (כמו עבודת צוות וניהול משא ומתן).

על התכנית

מודל "עתיד בטוח" הוא מודל כוללני להכנת מתבגרים בסיכון לחיים עצמאיים, מתוך שימת דגש על מניעה. המהלך נועד לבנות עבור מערכת השירותים לנוער בסיכון כלי יעיל להקניית מסוגלות תעסוקתית לבני נוער אלו, תוך התאמתו להפעלה ביישובים השונים. לפי תפיסת המודל, מסוגלות תעסוקתית כוללת קשת יכולות וכישורים המסייעת להתקבל למקום עבודה ולהתמיד בו או לעבור למקום עבודה חדש, כאשר יש עניין בכך.

מטרות

המודל ממוקד בשתי מטרות מרכזיות: (א) חיזוק כישורים ומיומנויות של מסוגלות תעסוקתית והקניית ידע וניסיון שיהוו בסיס לקבלת החלטות מושכלות ביחס לעתיד, תוך חיזוק תחושת ההסתמכות העצמית; (ב) יצירת אופק תעסוקתי לבני נוער בסיכון, כך שבעתיד הם יוכלו להשתלב בחברה הישראלית כאזרחים עובדים, נורמטיביים, הלוקחים אחריות על חייהם ואינם זקוקים לסיועה של המדינה.

המודל פועל לפיתוח מענים בשלוש זירות מרכזיות: הרמה הכלל-מערכתית, הרמה היישובית ורמת בני הנוער בסיכון. הקרן מקנה מיומנויות רלוונטיות להשתלבות בעבודה, לצד טיפוח קשרים עם הקהילה, בניית שיתופי פעולה עם הקהילה העסקית ויוזמות למעורבות חברתית (לבנסארט ובן חורין, 2011).

המודל כולל סל מענים, המהווים רצף משלים של מענים אשר מסייעים לטיפוח כישורים ומיומנויות שיש להקנות למתבגרים כהכנה משמעותית בהתמודדות עם מעברים, לגדילה וצמיחה לחיים עצמאיים, במקביל לתמיכה פרטנית או קבוצתית (לבנסארט ובן חורין, 2011). התכנית מופעלת כמרכיב נוסף להשלמת השלמת התשתיות הקיימות כיום עבור נוער בסיכון, ואינה מיועדת להחליפן.

תכנים

המודל מטפח מגוון כישורים והתנסויות וכולל את המרכיבים הבאים: (א) מיומנויות בסיסיות (קריאה, כתיבה, הקשבה, יכולות מילוליות); (ב) כישורים אישיים (כישורי חשיבה ואיכויות אישיות, כולל ביטחון עצמי); (ג) כישורים בין-אישיים (עבודה בצוות, תקשורת בין-אישית, מעורבות חברתית); (ד) נורמות וכישורים תואמי עולם העבודה (נעימות, מעשיות, טכנולוגיה ומחשבים); (ה) היכרות עם שוק העבודה והתנסות חיובית בו (כולל עבודות איכותיות); (ו) השתלבות בעבודה בשכר; (ז) טיפוח תמונת עתיד (יכולת ומוטיבציה לחלום).

סל רכיבים

טיפוח כישורים אלו מתבצע באמצעות סל רכיבים הכולל תשעה מרכיבים מרכזיים: (א) ליווי אישי; (ב) ליווי קבוצתי, כולל הקניית מסוגלות תעסוקתית – קבוצת מסוגלות, מיומנויות של הצגה עצמית וכתובת קורות חיים, סיורים במקומות עבודה; (ג) הכשרה מקצועית; (ד) תגבור לימודי או הקניית ידע במקצועות הליבה; (ה) צמצום פערים דיגיטליים או פערים בשימושי מחשב בעולם העבודה; (ו) הכנה לגיוס משמעותי בצבא, שירות לאומי או שירות אזרחי; (ז) עבודה עם הורים; (ח) חוויה תעסוקתית (התנדבות או עבודה בשכר); (ט) חוויה עסקית או מיזם עסקי.

כל גוף מפעיל המקבל תקציב מהקרן מחויב להפעיל לפחות חמישה מתוך תשעה המרכיבים של התכנית. המשתתפים מקבלים את מכלול המענים במסגרות שבהן הם משתתפים, והקרן משלימה עבור התכניות את המרכיבים הדרושים, מתוך תפיסה של מיצוי המשאבים הקיימים במערכת והשלמה של מרכיבים החסרים לקידום תחום המסוגלות התעסוקתית.

התכנית היא תכנית חדשנית, המותאמת לאתגרים שמציב שוק העבודה של המאה העשרים ואחת ולתפיסות חינוכיות מתקדמות. היא שמה דגש על מועד ההתערבות בתחום התעסוקה בקרב בני נוער ומעבירה את הדגש מהשקעת משאבים בשילוב בני הנוער בתעסוקה להשקעה בהקניית כלים ומיומנויות אישיות ובין-אישיות, לשם הרחבת האפשרויות להשתלבותם בתחום התעסוקה בעתיד.

ייחודה של היוזמה בכך שהיא פועלת לפיתוח ההון האישי, היישובי-קהילתי והכלל-ארצי. המענים ברמה הכלל-מערכתית וברמת בני הנוער בסיכון מקנים מיומנויות רלוונטיות להשתלבות בעבודה ומבטיחים תהליכים של הכללה (inclusion), לצד טיפוח קשרים עם הקהילה, בניית שיתופי פעולה עם הקהילה העסקית ויוזמות למעורבות חברתית. היא מרחיבה את השיח המקצועי ואת מגוון הכלים העומדים לרשות אנשי המקצוע, ומובילה תפיסה חדשה בתחום זה בקרב נותני השירותים בתחום החינוך והרווחה, ברמות היישובית והארצית.

משנת 2008 ועד סוף 2013, פעלו במסגרת מודל "עתיד בטוח" כ-40 תכניות, ונחשפו להן כ-1,500 בני נוער גילאי 14-19 בדרגות שונות של סיכון, במסגרות פורמליות (בתי ספר) ובלתי פורמליות.

אסטרטגיית ההערכה

מודל "עתיד בטוח" לווה בהערכה רב שנתית מעצבת ומסכמת בשנים 2011-2013. במסגרת ההערכה המעצבת הועמד לרשות מפעילי התכנית מידע שסייע לגיבוש מודל התכנית ומרכיביו, למיקוד חזונה ומטרותיה, לזיהוי האוכלוסייה הרלוונטית לתכנית ולעיצוב משותף של השפה המקצועית הייחודית לה.

ההערכה המסכמת נועדה להעמיד לרשות מממני התכנית ומפעיליה מידע שיאפשר את בחינת יעילותה עבור בני הנוער המשתתפים בה, תרומתה להם והשפעתה עליהם. במסגרת ההערכה נבחנו תהליך הפעלת התכנית ותוצאותיה בקרב אוכלוסיית היעד, תוך התמקדות בשאלות ביחס לתרומת תשומותיה העיקריות של התכנית, מידת התקדמות המשתתפים והמידה שבה ניתן לייחס את התקדמותם לחשיפה לתכנית.

שיטה

אוכלוסייה

המשתתפים: בכל שנת הפעלה (מתוך השנים 2011-2013) נאסף מידע מכרבע מהיישובים (10 מתוך 40) שבהן פועלת התכנית "עתיד בטוח" במימון הקרן, בתחילת השנה ולקראת סופה (ראו פירוט בפרק השיטה).¹ סך הכול נאסף מידע לאורך כל 3 שנות ההערכה מ-439 משתתפים. בכל מדידה נאסף מידע פרטני על כל משתתף משני מקורות מידע: (א) המשתתפים; (ב) איש הצוות שהפעיל את התכנית.

¹ בשנים הראשונה (2011) והשנייה (2012) נאסף מידע מעשר תכניות, ובשנה השלישית (2013) – משמונה תכניות בלבד (בעקבות הפסקת פעילות באחת התכניות והפסקת תקצוב בתכנית אחרת).

קבוצה להשוואה: במקביל נאסף מידע בתחילת כל שנת הפעלה ובסיומה מקבוצת בני נוער בסיכון שהיוותה קבוצה להשוואה – קבוצה בעלת מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ולימודיים דומים לזו של בני הנוער שנחשפו לתכנית. קבוצת זו לא נחשפה לתכנית. המידע נאסף מאחד מבית הספר לנוער בסיכון באזור הצפון, מכל התלמידים שהיו ביום איסוף המידע, באמצעות שאלונים למילוי עצמי (השאלונים ודפוס ההעברה היו זהים לאלו שהועברו למשתתפים בתכנית).

בוגרים: בסוף 3 שנים של מדידה, התקבל משוב מ-60 משתתפים שנחשפו לתכנית לפחות כשנה (להלן "הבוגרים").

הליך

לצד המידע הפרטני, שנאסף בסמוך לתחילת שנת לימודים ובסמוך לסופה, נאסף מידע איכותני על כל התכנית במדידה הראשונה ובסיומה, באמצעות תצפיות בהפעלת התכנית, קבוצות מיקוד עם המשתתפים וראיונות עומק עם בעלי תפקידים שונים של הצוות המפעיל של התכנית. ליווי תהליך ההפעלה של המודל בוצע בשלושה מגזרים מרכזיים – במגזר החרדי, במגזר הערבי וביישובים יהודיים בעלי פרופיל סוציו-אקונומי נמוך. נוסף על כך, רואיינו בעלי תפקידים ברשות והצוות המוביל של התכנית.

כלים

מאיש הצוות המפעיל נאסף מידע פרטני על כל משתתף בתחומים הבאים: השתלבות בלימודים, ממדים של השתתפות פעילה בתכנית, כישורים אישיים וחברתיים, השתלבות בעבודה, התנהגויות סיכון ותמונת עתיד.

מהמשתתפים נאספו מידע על המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים שלהם ושל הוריהם, משוב שלהם על תרומת מרכיבי התכנית וכן על מגוון תחומי תפקוד שלהם הנוגעים ישירות או בעקיפין לחיזוק מיומנויות של מסוגלות תעסוקתית והשתלבות הולמת בעולם העבודה בעתיד. תחומי התפקוד שנבדקו כללו דימוי עצמי, תחושת מסוגלות עצמית, קשרים בין-אישיים, מיומנויות הרלוונטיות לחיפוש עבודה, תפקוד בעבודה, תפיסת תמונת עתיד, מחויבות חברתית, השתלבות בלימודים והתנהגויות סיכון.

ממצאים

תהליך התפתחות המודל ברמה הכלל-ארצית

ממעקב אחר התפתחות מודל ההפעלה של התכנית עולה כי התכנית עברה כברת דרך משמעותית והבשלה מקצועית מתחילת הפעלתה, הן ברמת הדרג המוביל והצוותים המפעילים והן ברמת המשתתפים. הצוות המוביל של התכנית השקיע מאמצים בשיפור מתמיד של התכנית וערך הפקת לקחים משמעותית בהמשגת המינוח "מסוגלות תעסוקתית" לבני נוער בסיכון וזיהוי אסטרטגיות מותאמות לפעולה, תוך שהוא יוזם מודל יישובי משופר של התכנית.

כל שנת פעילות הביאה למיקוד ובהירות מקצועיים ברבדים נוספים של התכנית ושל יישומה בשדה, בשלוש הרמות (הצוות המוביל, הצוות המפעיל והמשתתפים). החשיבה והדיאלוג המשותפים עם

הגורמים השונים המעורבים בהפעלת התכנית – מובילות התכנית, מנחים, צוות מפעיל, שותפים פוטנציאליים וצוות ההערכה – הביאו ליתר חידוד של אסטרטגיית התכנית ומוקדיה בכל שנה ושנה.

בשנת הפעילות הראשונה, מובילות המודל התמקדו בקידום תהליכים של גיבוש ובהירות המודל, מטרתיו ורכיביו המרכזיים, על בסיס דיונים בפורומים של מסגרות ההכשרה של התכנית (בתכנית ההכשרה הארצית לרכזים בהפעלת "סטרייב" – תבת, ג'וינט ישראל [שותפות בין ג'וינט ישראל וממשלת ישראל לקידום ולשילוב בתעסוקה]) ובהנחיה האישית לרכזים ביישוב (בהפעלת "יעדים"), בוועדות היגוי (ארצית ויישוביות) ובדיאלוג עם הצוותים המפעילים בשדה, במסגרת ביקורים בתכניות.

בשנת הפעילות השנייה, המשיך תהליך התמקצעות הצוות המפעיל של התכנית על בסיס הישגי השנה הראשונה, תוך גיבוש שפה ממוקדת יותר בתחום המסוגלות התעסוקתית. הדיאלוג המקצועי בין הרמות הארצית והמקומית הצמיח יוזמות מקצועיות בשדה ושותפויות ברמת כל יישוב עם גורמים רלוונטיים, ובכל תכנית השיח בין מפעילי התכנית ומשתתפיה היה הדוק ותומך יותר.

במהלך השנה השלישית, התרחבו הדיאלוג והעבודה המשותפת עם גורמים ממשלתיים העוסקים בקידום בני נוער בסיכון ברמה הכלל-ארצית – עם הצבא, אגף התקון במשרד הרווחה, משרד החינוך, משרד הכלכלה ומשרד ראש הממשלה. דיונים אלו הביאו להבהרה והעמקה של מודלים חלופיים לקידום מסוגלות תעסוקתית במסגרות בלתי פורמליות ופורמליות וליצירת רצף של טיפול בבני נוער בסיכון ואיגום משאבים.

בפתח השנה הרביעית, הפעלת התכנית ביישובים החדשים היא מתוך גישה שהאחריות על התכנית תהיה יישובית, תוך איגום ושיתוף הגורמים המקצועיים הרלוונטיים לתכנית ביישוב, בהובלת נציגי ראש הרשות. מודל ההפעלה מלווה בהכשרה ארצית לרכזים היישוביים, בהפעלת "סטרייב" ובליווי יישובי של הצוות המפעיל של התכנית, תוך שהוא מקדים את העשייה במיקוד המטרות, אוכלוסיית היעד, הדרך להשגת התוצאות המצופות והתוצאות בטווח הקצר והארוך, בליווי גורם מקצועי בתחום זה. ההכשרה המלווה את הרכזים היישוביים המפעילים את התכנית מזמנת להם למידה של מודלים מוצלחים ולמידת עמיתים.

בסוף שנת ההערכה השלישית, הסתיים מימון התכניות על ידי הביטוח הלאומי בחלק מהיישובים, והאחריות למימון ולהפעלת התכנית הועברה ליישובים. בעקבות זאת, על בסיס ביצוע הערכה ב-10 יישובים, ניתן לזהות רצף של מצבים: (א) בשלושה יישובים משאבי התכנית הופעלו ומונפו ליצירת יוזמות נוספות בתחום התעסוקה ותעסוקת בני נוער ביישוב; (ב) בשני יישובים התקיימה הפעלה מלאה של התכנית על כל מרכיביה; (ג) בשלושה יישובים הופסקה הפעילות, אך לאחר השקעת משאבים ואיגומם, התכניות החלו לפעול מחדש; (ד) בשני יישובים הפעלת התכנית הופסקה, בהיעדר משאבים מקומיים למימון או קשיים ארגוניים שונים.

אוכלוסיית היעד של התכנית

כאמור, בין השנים 2008-2013, נחשפו לתכניות "עתיד בטוח" כ-1,500 בני נוער בסיכון, בעיקר גילאי 14-19 (לפי דיווח המשתתפים). ההערכה נערכה בכ-10 מתוך 40 יישובים שבהם פעלה התכנית "עתיד בטוח" בשנים אלו.

יישובי התכנית מאופיינים במגוון ממדים של סיכון וכלולים ברשימת היישובים של התכנית הלאומית לילדים ובני נוער בסיכון. הם בעלי פרופיל חברתי-כלכלי נמוך במיוחד (אשכולות 2-4) וממוקמים בפריפריה הגאוגרפית והחברתית בישראל, כולל המגזר הערבי והמגזר החרדי.

משפחות המשתתפים מתמודדות עם אתגרים כלכליים ומשפחתיים כאחד. כשליש ממשפחות בני הנוער שבתכניות (35%) מטופלות על ידי שירותי הרווחה ביישוב, שני שלישים מהן (66%) מתמודדות עם קשיים כלכליים, וחלקן מתמודדות עם קשיים אחרים, כגון: אלימות במשפחה (17%), משבר בעקבות גירושין (16%) או בעיות אלכוהול (7%). 70% מהמשפחות בנות ארבעה ילדים ויותר.

תשומות התכנית ותרומתן למשתתפים

התכנית מעמידה לרשות המשתתפים רצף של מענים בתחומים האישי, הבין-אישי והמקצועי: מחד גיסא, מענים שמטרתם השלמת פערים טכנולוגיים והקניית מיומנויות נדרשות, ומאידך גיסא, התנסות ונגיעה קרובה בעולמות הלמידה, ההכשרה המקצועית והתעסוקה. דגש הושם על התנסות לפחות בחמישה מהמרכיבים הבאים בתחומים של הכשרה, חוויה מקצועית והשלמת השכלה: אבחון לקויות למידה והכוון תעסוקה, הקניית מיומנויות רכות (אישיות), מיומנויות למידה בסיסיות, מיומנויות טכנולוגיות או מיומנויות לניהול משאבים אישיים, סדנאות לפיתוח כישורים הנדרשים בעולם העבודה או למניעת התנהגויות מסכנות ועוד.

הצוות המפעיל של התכנית דיווח כי רוב גדול של המשתתפים נוכח באופן קבוע בתכנית (כ-80%) ונפגש באופן אישי עם רכזי התכנית (כ-90%). רוב המשתתפים דיווחו על השתתפות במסגרת בעלת אקלים חינוכי חיובי ותומך, שבה נוצר קשר הדוק בין המשתתפים לרכזים המפעילים את התכנית. כך לדוגמה, 87% דיווחו: "רכז התכנית עוזר לי להאמין בעצמי", ו-84% מהמשתתפים דיווחו: "כשיש לי בעיה, יש מישהו בתכנית שאני יכול לפנות אליו". משתתפים בתכנית באחד מיישובי הדרום סיפרו על היחס התומך, המעודד והמאמין של המדריך המקצועי. משתתף באחד היישובים החרדיים סיפר: "הכי אנחנו אוהבים את המורה שלנו במחשבים. הוא לא עוזב את החומר עד שאנחנו מבינים ונותן יחס אישי לכל אחד". גם באחד היישובים הערביים משתתפים העידו על אקלים חינוכי מיוחד: "כאן הקבוצה יותר קטנה והמורה למחשבים מלמד בקצב כך שאנחנו נבין וכל אחד יוכל לשאול שאלות. המורה מסביר עד שמבינים".

כ-70% מהמשתתפים דיווחו על תרומת המרכיבים התעסוקתיים והקבוצתיים הסיוע בהשתלבות בעבודה בשכר, ההשתתפות בקורס הכשרה מקצועית, היכרות עם מקומות העבודה ומפגשים קבוצתיים. אחוז נמוך יותר של המשתתפים חשו כי המפגשים האישיים (65%) והחוויה העסקית (59%) וכן ההתנדבות (48%) תרמו להם.

ניתוח רגרסיה לוגיסטית הצביע על שני רכיבים שתרמו באופן משמעותי ומובהק לשיפור ברמת התפקוד של בני הנוער שהשתתפו בתכנית: (א) השימוש במחשב וצמצום הפערים הדיגיטליים; (ב) התגבור הלימודי.

תחומי התקדמות של המשתתפים

הצוות המפעיל של התכנית דיווח באופן פרטני על רמת התפקוד של כל אחד מהמשתתפים בתחילת שנת ההפעלה של התכנית ובסופה. על בסיס ניתוח הדיווחים זוהתה התקדמות משמעותית של בני הנוער בשלושה תחומים מרכזיים: בתחום האישי-חברתי, בגיבוש תמונת עתיד וברכישת מיומנויות הקשורות בהשתלבות בתעסוקה:

- בתחום האישי-חברתי: מהדיווח הפרטני של הצוות המפעיל עולה כי חל שיפור משמעותי ברמת התפקוד של בני הנוער שהשתתפו בתכנית בתחום האישי – שיפור של 12 נקודות אחוז בדימוי העצמי, של 10 נקודות אחוז במיקוד שליטה פנימית ושל 20 נקודות אחוז ביוזמה ופרו-אקטיביות.
- בגיבוש תמונת העתיד: הצוות דיווח על שיפור בשיעור המשתתפים שניתן היה להעריך כי יסיימו תעודת בגרות (של 12 נקודות אחוז) או יסיימו לימודים על תיכונניים (של 7 נקודות אחוז).
- במיומנויות הקשורות בהשתלבות בתעסוקה: הצוות המפעיל דיווח על רמת תפקוד גבוהה יותר ביכולת לכתוב קורות חיים (שיפור של 21 נקודות אחוז) ובעמידה בדרישות העבודה מבחינת הספק ואיכות (שיפור של 26 נקודות אחוז).

השפעת התכנית

על מנת לאמוד את השפעת התכנית על משתתפיה, נאסף מידע מקבוצה להשוואה שדמתה במאפייניה הסוציו-דמוגרפיים, הלימודיים והאישיים-רגשיים לאלו שהתקיימו בקבוצה שנחשפה לתכנית. מעקב אחר השינוי שחל ברמת התפקוד של בני הנוער (משתתפים בתכנית ולא-משתתפים) בין שתי המדידות של תחילת השנה וסופה, הצביע על שני תחומים מרכזיים שבהם התגלו הבדלים במידת ההתקדמות של שתי הקבוצות – תמונת העתיד והממדים של השתלבות בעבודה – שני תחומים שבהם התכנית "עתיד בטוח" מיקדה את פעילותה:

- **תמונת עתיד:** המשתתפים בתכנית והקבוצה להשוואה נשאלו על תמונת העתיד שלהם – על המידה שבה הם מעריכים כי ישתלבו בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה. מהממצאים עולה כי חל שינוי משמעותי של 17 נקודות אחוז בקרב המשתתפים שהעריכו כי ישתלבו בלימודים במוסד להשכלה גבוהה מ-47% בתחילת שנת ההפעלה ל-64% בסופה. הגידול בתחום זה בקרב תלמידי הקבוצה להשוואה היה קטן יותר של 10 נקודות אחוז בלבד מ-36% ל-46%. מגמה זו באה לידי ביטוי גם בשיח בקבוצות הדיון. משתתף באחד היישובים החרדיים סיפר: "לפני שנתיים לא הייתה לי מטרה בחיים. עכשיו אחרי שלמדתי מחשבים אני יודע שזה משהו שאני רוצה להגיע אליו... אני רוצה ללמוד מחשבים במכללה".
- **ממדים של השתלבות בעבודה:** צוות התכנית עודד את המשתתפים להשתלב בעבודה, ולרוב ליווה אותם במהלך זה באופן אישי וקבוצתי. בני הנוער נשאלו על מגוון ממדים של השתלבות בעבודה. ממצאי המחקר עולה שלאחר שנת חשיפה לתכנית, בני הנוער דיווחו על רמת תפקוד גבוהה יותר מנקודת הפתיחה כמעט בכל הממדים שנבדקו, למשל: דיוק בהגעה לעבודה, תחושה

שהם מתפקדים היטב, התמודדות עם כעסים בעבודה (שיפור של 6-9 נקודות אחוז). בקרב הקבוצה להשוואה לא התגלה שיפור ואף חלה ירידה קלה במגוון ממדים של השתלבות בתעסוקה – התחום שבו מיקדה התכנית את מטרתה ומשאביה.

משוב בוגרי התכנית

לקראת סוף ביצוע ההערכה, בחודשים יולי-נובמבר 2013, נאסף מידע ממשותפים שסימו את התכנית או משותפים כבוגרים בעלי תפקיד בתכנית.² נאסף מידע מ-60 בוגרים ב-5 מתוך 10 יישובים שבהם נערכה ההערכה לתכנית. שתי תכניות העבירו מידע שלא אפשר קיום מעקב, ושתי תכניות נוספות לא העבירו מידע בשל הפסקת תקצובן. המידע ביחס למשוב על עולם העבודה מוצג בהשוואה למדידה הראשונה של אותם הבוגרים (n=53). בדיקת המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים והאישיים-רגשיים של הבוגרים שרואיינו העלתה כי מאפייניהם דומים לאלו שהתקיימו בקבוצת המשתתפים שלא רואיינה (ראו פירוט בחלק הבוגרים).

מהמידע הכמותני והאיכותני עלה כי רוב הבוגרים הביעו שביעות רצון רבה מהחשיפה לתכנית ודיווחו דיווחים כגון: התכנית "שינתה לי לגמרי את החיים".

ממדים של תרומת התכנית

שלושה רבעים מהבוגרים דיווחו כי "התכנית שינתה בהם משהו". בוגרים רבים דיווחו גם על שינוי בתפיסת העתיד שלהם. אחד הבוגרים מהתכנית בחוף אשקלון סיפר: "למדנו על עצמנו המון, כמו לא לוותר לעצמנו ושאר אחד לא יכול לקחת מאתנו את החלומות שלנו". בוגר אחר, מבני ברק, סיפר: "לפני שנתיים לא הייתה לי מטרה בחיים. עכשיו [לאחר] שלמדתי מחשבים – זה משהו שאני רוצה להגיע אליו".

הבוגרים הצביעו על ארבעה תחומים מרכזיים שבהם התכנית תרמה להם – התחום האישי-רגשי, והתחומים של עבודה, לימודים והשתלבות בצבא:

- **התחום האישי-רגשי** – בוגרת מירוחם סיפרה: "גרם לי להיות מובילה כזאת... נהיה לי יותר ביטחון והבנתי במה יש לי כישרון. למדתי שכיף לעבוד עם ילדים, ועכשיו אני לומדת פסיכולוגיה, אז זה חיבר אותי ללימודים".
- **תחום העבודה** – כמחצית מהבוגרים (49%) ציינו כי התכנית עזרה להם בצורה כלשהי בתחום העבודה. כך לדוגמה סיפרה בוגרת ממודיעין עילית: "אנשים אכפתיים חבל על הזמן... הם עשו לנו קורס ולימדו אותנו לכתוב קורות חיים או איך להתמודד עם הבוס".
- **בתחום הלימודי** – כמעט מחצית מהבוגרים (43%) ציינו כי התכנית עזרה במסגרת הלימודים. אחד הבוגרים מ"גלאו"פ" חוות רכיבה בכפר שמואל, סיפר: "בעזרתם עשיתי בגרויות... אני מאמין שהתכנית שינתה אותי מאוד. לפני כן לא יכולתי ללמוד. שמה למדתי 6 שעות ביום ועשיתי בגרות 5 יחידות בחקלאות. זה שינה לי את האופי לגמרי". בוגרת אחרת, ממודיעין

² בחלק מהתכניות הבוגרים נשארו לשנה נוספת בתפקיד של עוזר מדריך או בתפקיד אחר.

עילית, סיפרה: "לפני שנה לא למדתי, ואחרי ההצטרפות לתכנית גמרתי 17 יחידות. זה נתן לי כלים לשבת וללמוד רצוף 10-12 שעות. זה המקום שהכי שינה לי את החיים".

○ **בצבא** – שלישי מהבוגרים חשו כי התכנית עזרה להם בצבא. בוגר בחוף אשקלון סיפר: "התכנית הביאה לכך שאני רוצה להיות קרבי. הקורס עזר לי להתקבל לך ליחידת 'עוקץ'. זה עוזר כי אני יודע איך לתפקד עם כלבים".

המשכיות הקשר עם צוות התכנית: לרוב הבוגרים (80%) יש קשר כלשהו לתכנית, אף על פי שסיימו אותה. משתתפת ממודיעין עילית דיווחה: "לפעמים, אם אני צריכה משהו, למרות שאני לא בתכנית הם משתדלים לעזור במה שהם יכולים".

השתלבות בעבודה

רוב בני הנוער בוגרי התכנית (70%) עובדים או עבדו בשכר במהלך השנה האחרונה. כמעט כולם (89%) ציינו כי הם מרוצים מהעבודה. השוואה בין תפקוד בני הנוער במדידה הראשונה בתכנית ובין תפקודם לאחר סיומה הצביעה על שיפור ניכר בתפקוד הבוגרים בכל ממדי ההשתלבות בעבודה שנבדקו – דיוק בזמני הגעה לעבודה (שיפור של 43 נקודות אחוז), צמצום התופעה של היעדר הודעה למעסיק על אי-הגעה לעבודה (צמצום של 26 נקודות אחוז), שיפור בפנייה לעזרה בעבודה (שיפור של 22 נקודות אחוז), הרגשת סיפוק ואתגר בעבודה (שיפור של 40 נקודות אחוז), תחושה שהאחראי מרוצה מתפקודם (שיפור של 48 נקודות אחוז), הרגשה שהצלחה בעבודה מחזקת את הביטחון העצמי שלהם (שיפור של 27 נקודות אחוז) והשקעת מאמצים להצליח בעבודה על אף הקשיים (שיפור של 46 נקודות אחוז).

נראה שחל שינוי משמעותי ברמת התפקוד של בני הנוער שנחשפו לתכנית בתחום התפקוד בעבודה. ניתן לייחס אותו לתהליכי התבגרות של הבוגרים, אך בדיאלוג האיכותני עמם, הם שייכו את השיפור בתפקודם לסיוע שקיבלו בתכנית, כדברי אחד הבוגרים: "העזרה והאכפתיות שלהם ביגרה אותי ונתנה לי יותר רצינות בעבודה".

אתגרים מרכזיים

בסוף שנת ההערכה השלישית של מחקר ההערכה של התכנית "עתיד בטוח" זוהו מספר אתגרים מרכזיים שראוי לתת עליהם את הדעת:

ברמת התכנית: מומלץ לחזק את ההשקעה בהטמעת המודל ברשות המקומית, תוך זיהוי שותפויות אפשריות להמשך הפעלת התכנית, בעיקר של מרכיבים שזוהו כמוצלחים – יצירת המשכיות רב שנתית בטיפול בנערים ובדיאלוג עמם, הרחבת הקניית המקצועות המעצימים אותם ובעלי רלוונטיות לחייהם (כמו אילוף כלבים וכישורי מחשב) והרחבת החיבור ליוזמות קהילתיות.

ברמת הצוות: זוהו צורך תמידי בשימור וטיפוח הצוות המפעיל ובמתן תמיכה מקצועית שוטפת וכן צורך בפורום להתייעצות ולהפריה הדדית (לעתים לפי מגזר); כל אלו מתוך תפיסה של "תהליכים מקבילים" לעבודה עם בני הנוער, תוך השקעת משאבים בזיהוי הצלחות, בעידוד התחדשות, באיגום וגיוס משאבים להבטחת המשכיות התכנית ובמציאת דרכים להעסקת הצוות לאורך זמן.

ברמת המשתתפים : קיימים משאבים של המשתתפים והוריהם שראוי למצותם ביתר הרחבה, כגון הורים עובדים שאינם מעורבים בתכנית ויכולים לחלוק את התנסותם עם המשתתפים, ונגישות בני הנוער למחשב ולאינטרנט (המאפשרת איתור ושאיבת מידע במגוון רחב של תחומים הרלוונטיים לבני הנוער, כגון יחידות לימוד המרחיבות את הידע של המשתתפים בחיפוש עבודה).

רצוי להוסיף וליזום בתכנית תחומי התערבות הנחוצים כיום במקומות העבודה, כמו חשיפה לטכנולוגיות מתקדמות, חיזוק מיומנויות חשיבה ויצירתיות ומיומנויות בין-אישיות (כמו עבודת צוות וקשרים עם לקוחות) וכן למצות ביתר שאת את העיבוד המשותף של התנסויות בני הנוער בעבודה לניתוח המיומנויות האישיות והבין-אישיות שלהם בעבודה, ואת הדרכים לשיפורן.

בחלק מהיישובים עלה צורך בבחינת המקצועות המוקנים בתכנית לפי מגדר (קורס בניית ציפורניים מול קורסי מחשבים), בייזום של קורסי המשך ליצירת רצף טיפולי והזדמנויות להתקדמות מקצועית ואישית של המשתתפים (כמו למשל קורסי הדרכה, או קורסי מחשבים מתקדמים) ובזיהוי אסטרטגיות לשימור הקשר עם בוגרי התכנית ושימוש בהן כמשאב לתכנית ולהתפתחותם האישית.

ניתן לסכם ולומר כי תכנית "עתיד בטוח" מתווה דרך חדשה בהטיית משקל התשומות ואסטרטגיות ההתערבות בתחום התעסוקה בגיל ההתבגרות ובהשקעה במסוגלות תעסוקתית בקרב בני נוער בסיכון, על מנת להרחיב את האפשרויות להשתלבותם בתעסוקה הולמת בעתיד. הפעלת התכנית הביאה לפיתוח מענים ייחודיים ולדיאלוג מקצועי "אחר", המותאם טוב יותר לאתגרים שמציב שוק העבודה של המאה העשרים ואחת – ברמות הפרט והיישובים וברמה הכלל-מערכתית.

במסגרת התכנית הופעלו מגוון רחב של יוזמות ייחודיות בתחום המסוגלות התעסוקתית - עבודה עם בעלי חיים, אמנות, ספורט, מחשבים, צילום וגרפיקה ממוחשבת ויוזמות עסקית. לצד זאת, התכנית הביאה להתפתחות של מודעות ושפה מקצועית הממוקדת בטיפול מסוגלות תעסוקתית בקרב אנשי השירותים לבני נוער ומבוגרים ביישובים שבהם פעלה.

התכנית קידמה באופן משמעותי בני נוער בסיכון שנחשפו לה במשך כשנה בשלושה תחומים מרכזיים: בתחום האישי-חברתי (דימוי עצמי, מיקוד שליטה פנימי ופרו-אקטיביות), בגיבוש תמונת עתיד (השתלבות בלימודים במוסד להשכלה גבוהה) וברכישת מיומנויות הקשורות בהשתלבות בתעסוקה. בוגריה מדווחים כי לאחר סיום התכנית, רובם השתלבו בעבודה בשכר וכן על שיפור במיומנויות הדרושות לתפקוד בעבודה (דיוק, הדגשת סיפוק ואתגר, השקעת מאמצים להצליח ועוד).

התכנית מביאה עמה לצוותים המקצועיים בשדה בשורה מקצועית – של הקניית "חכות" ושל קיום האפשרות ללמד את בני הנוער בסיכון המשתתפים בתכנית יוזמה ולקייח אחריות, לעודד אותם להתנסות בשוק העבודה ולהגביר את תחושה המסוגלות שלהם להשתלב בשוק

העבודה בהצלחה וכן להעניק להם הרגשת תקווה בתהליך גיבוש תמונת העתיד שלהם.

חתימה להמשך שדרוג מרכיבי היוזמה והרחבתם, תוך מיצוי ההון האנושי של המשתתפים והוריהם, המשך השקעה בלמידת עמיתים בפורום מפעילי התכנית והרחבת שיתופי הפעולה ברמה הלאומית עם משרדי החינוך, המשרד לשירותים חברתיים, הכלכלה והצבא, ימנפו את היוזמה וימצו את משאביה בזירות נוספות, המשפיעות על חיי בני הנוער בסיכון בטווח הארוך.

בעת כתיבת דוח ההערכה (סוף שנת ההפעלה הרביעית), מובילות התכנית "עתיד בטוח" מפתחות לה כמה אפיקי המשך, על בסיס הידע שנצבר והתפיסה המקצועית שגובשה תוך כדי הפעלה:

○ תכנית "ניצוץ לעתיד בטוח", בשיתוף אשלים-גיוינט ישראל, השירות לנוער וצעירים במשרד לשירותים חברתיים וצה"ל – תכנית המלווה את בוגרי התכנית לקראת ההשתלבות בצבא, במהלך השירות ולקראת ההשתלבות בעולם התעסוקה, עם תום השירות הצבאי; זאת על מנת להבטיח את המשכיות התכנית ומיצוי השפעתה גם בתקופה משמעותית ביותר עבור בני הנוער – ההשתלבות בצבא ולאחר מכן היציאה לחיים האזרחיים.

○ תכנית מעטפת לצעירים בסיכון או המתמודדים עם מוגבלויות אשר משרתים שירות אזרחי – התכנית פותחה בשיתוף "קרן הזדמנויות" ומיועדת לסייע לצעירים אלו להצליח במהלך פעילותם במסגרת שירותם.

○ הרחבת ההפעלה של התכנית "עתיד בטוח" והתאמתה לצעירים עם מוגבלויות, בשיתוף המנהל הפדגוגי והאגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך. במסגרת זו נערכו התאמות לתלמידים הלומדים במסלולי שילוב בתיכונים ולתלמידי החינוך המיוחד אשר אינם זכאים לתעודת בגרות, למסגרות המשך להסמכה מקצועית. התכנית תופעל במסגרת משרד החינוך.

כמו כן, צוות התכנית עוסק בפיתוח ערכת הדרכה המיועדת לסייע למפעילי מודל "עתיד בטוח" במרחב העירוני.

תוכן עניינים

1	מבוא
	גיל ההתבגרות, קריירה ושוק העבודה
	בני נוער בסיכון ושוק העבודה
	דפוס חינוך והכשרה שונים: "החזון הסגור" ו"החזון הפתוח"
	מסוגלות תעסוקתית ובני נוער בסיכון
	אסטרטגיות להקניית מיומנויות של מסוגלות תעסוקתית לנוער בסיכון
	גורמים המסייעים להצלחת תכניות לקידום תעסוקה בקרב בני נוער בסיכון וגורמים המעכבים אותה
9	מודל ההפעלה של תכנית "עתיד בטוח" והמענה שניתן במסגרת תכניות הקרן לילדים ולבני נוער בסיכון
	תשומות מרכזיות של המודל
	יישום המודל
11	שיטה
	אסטרטגיית ההערכה
	מוקדי ההערכה
	אוכלוסיית המחקר
	הליך המחקר
	כלים
	מגבלות המחקר
20	ממצאים
	התפתחות המודל "עתיד בטוח" ברמה הכלל-ארצית
23	האם התכנית פועלת בקרב אוכלוסיית היעד שנקבעה מראש?
	פרופיל המשתתפים

ההקשר המיוחד שבו התכנית פועלת

25 **מהן התשומות (inputs) המרכזיות של התכנית, ובאיזו מידה המשתתפים חשים שהן תורמות להן?**

משאבי הכשרה וליווי של הצוותים המפעילים ברמות הארצית והמקומית

היקף יישום מרכיבי התכנית

מרכיבי התכנית שזוהו כתורמים להצלחת הפעלת התכנית

דיווח הצוות על היקף החשיפה לתכנית

משוב המשתתפים על מרכיבי התכנית

29 **האם חל שיפור (improvement) ברמת התפקוד של משתתפי התכנית בתחומים שהתכנית הייתה מעוניינת לקדם?**

תמונת עתיד

התחום האישי

מיומנויות המסייעות להשתלבות בעבודה

הבדלים בין המגזרים השונים

32 **עד כמה ניתן לייחס את התקדמות המשתתפים להשפעת התכנית (impact)?**

אקלים חינוכי-סביבתי

ממדים של השתלבות בלימודים

תמונת עתיד

מעורבות חברתית

ממדים של השתלבות בעבודה

36 **משוב בוגרי התכנית**

ממדים של תרומת התכנית

השתלבות בעבודה

40 **למידה מהצלחות בתכנית "עתיד בטוח"**

הפעלת התכנית בסביבה מאתגרת, במגזר הערבי והחרדי

בניית מערכת "פתוחה" של שותפויות בהפעלה למינוף תעסוקה

הבטחת המשכיות ההפעלה והטמעת התכנית ברשות המקומית

סיכום

55	דיון ואתגרים לעתיד
61	מקורות
65	נספחים

נספח 1 : מידע על המשתתפים בתכנית

נספח 2 : מדדי הצלחה כמותיים של התכנית – ממדי הפעלה ותוצאה בקרב אוכלוסיית היעד, סוף תשע"ג

נספח 3 : שאלון למשתתף בתכנית "עתיד בטוח"

נספח 4 : שאלון לרכז בתכנית "עתיד בטוח"

נספח 5 : ניתוח גורמים של פריטי שאלון למשתתף בתכנית "עתיד בטוח", עם רוטציית varimax

נספח 6 : מאפייני סיכון נבחרים של משפחות המשתתפים בתכנית, סוף תשע"ב

נספח 7 : ניתוח שונות דו-כיוונית של מידת השיפור שחל בקרב משתתפי התכנית בין מדידות תחילת שנה וסופה, לפי מגזר (ערכי F)

רשימת לוחות

לוח 1 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער המשתתפים בתכנית, 2013-2011

לוח 2 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני נוער בסיכון, לפי קבוצה, תשע"ב

לוח 3 : תפקוד של בני נוער בסיכון בתחום האישי-רגשי, לפי קבוצה, תשע"ב

לוח 4 : מערך ההערכה של מקבץ תכניות "עתיד בטוח", נובמבר 2010-אוקטובר 2013

לוח 5 : איסוף המידע ממשתתפים ושאינם משתתפים בתכנית, תשע"א-תשע"ג

לוח 6 : הבדלים במספר המרואיינים בין המדידות הראשונה והשנייה בכל שנת מדידה, לפי יישוב, תשע"ב

לוח 7 : מקורות מידע מרכזיים שבהם נעשה שימוש בהערכת מקבץ תכניות "עתיד בטוח", תשע"א-תשע"ד

לוח 8 : התפתחות המודל למסוגלות תעסוקתית עבור נוער בסיכון, סוף תשע"ג

לוח 9 : היקף יישום מרכיבי התכנית, לפי אתר, סוף שנת הפעלה שלישית (יוני 2013)

- לוח 10 : מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני נוער בסיכון, לפי קבוצה, תשע"ב
- לוח 11 : תפקוד של בני נוער בסיכון בתחום האישי-רגשי, לפי קבוצה, תשע"ב
- לוח 12 : רכיבי התכנית שזוהו כתורמים להצלחת התכנית "עתיד בטוח" לטיפול מסוגלות תעסוקתית
- לוח 13 : סיכום המגמות המרכזיות בהערכת תכנית "עתיד בטוח", ממצאים כמותיים, סוף תשע"ב

רשימת תרשימים

- תרשים 1 : משוב המשתתפים על ממדים שונים בהפעלת התכנית, סוף תשע"ב (% המדווחים כי המרכיב "תרס" או "תרס מאוד")
- תרשים 2 : רמת התפקוד של משתתפי התכנית במיומנויות הקשורות בעבודה ותמונת העתיד שלהם, דיווח הצוות המפעיל (% המדווחים "ברמת תפקוד טובה" או "ברמת תפקוד טובה מאוד"), סוף תשע"ב
- תרשים 3 : רמת התפקוד של משתתפי התכנית בתחומים הלימודי, האישי-רגשי והימנעות מהתנהגויות סיכון, דיווח הצוות המפעיל (% המדווחים "ברמת תפקוד טובה" או "טובה מאוד"), סוף תשע"ב
- תרשים 4 : אקלים חינוכי-סביבתי במסגרת ובקבוצה, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")
- תרשים 5 : ממדים של השתלבות בלימודים, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")
- תרשים 6 : תמונת עתיד, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")
- תרשים 7 : ממדים של מעורבות חברתית, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")
- תרשים 8 : ממדים של השתלבות בעבודה, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")
- תרשים 9 : משוב של בני נוער מסיימי התכנית על התכנית, סוף 2013
- תרשים 10 : תפקוד של בני נוער מסיימי התכנית בעבודה, סוף 2013 (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")

מבוא

התכנית "עתיד בטוח", להקניית מסוגלות תעסוקתית לנוער בסיכון, מופעלת על ידי הקרן לילדים ונוער בסיכון. זוהי תכנית פיילוט המציגה מודל התערבות לקידום תעסוקתי של נוער בסיכון עבור השירותים המטפלים בבני נוער אלו. התכנית עוסקת בהרחבת ארגז הכלים העומד לרשות בני הנוער, שיאפשר להם השתלבות מוצלחת בשוק העבודה העתידי. המודל פותח על בסיס כמה תובנות מרכזיות ממחקרים בארץ ובעולם.

יוזמת הקרן לפיתוח התכנית באה בעקבות הגידול באחוזי האבטלה בקרב צעירים בעלי רקע של סיכון, שוק העבודה המשתנה בעידן הגלובלי והמשבר הכלכלי, ועל בסיס התפיסה כי המועד המתאים ביותר לעצב את תפיסת הקריירה התעסוקתית הוא גיל ההתבגרות – גיל שבו בני נוער מבנים את זהותם. מחקרים זיהו כמה מיומנויות (אישיות ובין-אישיות) הדרושות להשתלבות מוצלחת בעבודה, אשר כיום אינן רווחות בתכניות הלימודים במסגרות חינוכיות פורמליות ובלתי פורמליות לנוער בסיכון (להב, 2007; שמש ושמש, 2010; תמיר ונימן, 2007; Hill & Petty, 1995). התכנית מופעלת כמרכיב נוסף להשלמת התשתיות הקיימות כיום עבור נוער בסיכון, ואינה מיועדת להחליפן.

"עתיד בטוח" היא תכנית חדשנית, המותאמת לאתגרים שמציב שוק העבודה של המאה העשרים ואחת ולתפיסות חינוכיות מתקדמות – תכנית המעבירה את הדגשים מהשקעת משאבים בצעירים מבוגרים היוצאים לשוק העבודה להשקעה בבני נוער המפתחים תפיסת קריירה תעסוקתית, וכן מהשקעה בשילוב בני הנוער בתעסוקה להשקעה בהקניית כלים ומיומנויות אישיות ובין-אישיות, להרחבת האפשרויות להשתלבות, התמדה וניעות של בני הנוער בתחום התעסוקה בעתיד.

ייחודה של היוזמה בכך שהיא פועלת לפיתוח ההון האישי, היישובי-קהילתי והכלל-ארצי. המענים ברמה הכלל-מערכתית וברמת בני הנוער בסיכון מקנים מיומנויות רלוונטיות להשתלבות בעבודה ומבטיחים תהליכים של הכללה (inclusion), לצד טיפוח קשרים עם הקהילה, בניית שיתופי פעולה עם הקהילה העסקית ויזמות של מעורבות חברתית. היוזמה מרחיבה את השיח המקצועי ומובילה תפיסה חדשה בתחום זה בקרב נותני השירותים בתחומי החינוך והרווחה ברמות היישובית והארצית. משנת 2008 ועד שנת 2013, פעלו במסגרת מודל "עתיד בטוח" כ-40 תכניות לכ-1,500 בני נוער גילאי 14–19 בדרגות שונות של סיכון, במסגרות הפורמליות (בתי ספר) ובלתי פורמליות.

גיל ההתבגרות, קריירה ושוק העבודה

ההשתלבות בשוק העבודה היא אחד האמצעים המרכזיים להשתלבות נורמטיבית בחברה, לעצמאות כלכלית ולמניעה של הדרה חברתית (International Labour Organization, 2011b). הספרות מצביעה על כך שהגיל המכריע לפיתוח תפיסת קריירה לעתיד הוא גיל ההתבגרות. צינמון ואחרים טענו כי שלב הבגרות הצעירה הוא "שלב רגיש בהתפתחות תהליכי הקריירה, בו מבנים הצעירים את זהותם ונדרשים לקבל החלטות חשובות במספר תחומים" (צינמון וריץ, 2004, עמ' 169; Cinamon & Hason, 2009). לפי תפיסה זו, קיימת

חשיבות מכרעת להכוונה מתאימה ומובנית של הצעירים לקראת בניית תמונת עתיד משמעותית והקניית כישורי חיים המותאמים להשתלבות בשוק העבודה, כבר בשלב התפתחותי זה (Deluca et al., 2008).

תאוריות העוסקות בהתפתחות קריירה בקרב בני נוער מצביעות על כך שבגיל ההתבגרות החקירה של הפרט ומודעותו לנטיותיו והעדפותיו מתגברות, והידע שלו על האפשרויות החינוכיות והמקצועיות העומדות בפניו מעמיק (צינמון וריץ, 2004; Holland, 1997; Blustein, 1977). בשלב זה מונחת התשתית לתכנון קריירה מקצועית משמעותית. האופי הדינמי של שוק העבודה וההזדמנויות השונות שיעמדו בפניו של הפרט במעגלי החיים בעתיד מדגישים את הצורך בהתפתחות של זהות מגובשת, אך פתוחה וגמישה, בתהליך חקירה דינמי מתמשך, תהליך שבו הפרט יהיה מסוגל להבנות את זהותו המקצועית ולשנותה בעקבות התנסויות ותובנות חדשות, לאורך כל מעגלי החיים (צינמון וריץ, 2004).

שוק העבודה המודרני, שהוא תחרותי ומשתנה במהירות, מציב אתגר משמעותי לצעירים בכלל ולבני נוער בסיכון בפרט. מחקרים בארץ ובעולם מצביעים על קשר שבין רמת השכלה גבוהה ושיעורי השתלבות גבוהים בשוק העבודה (בן דוד, 2009; הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2011; זוסמן וצור, 2010, עמ' 197–250; נאון, קינג ווולדה-צדיק, 2006; וכן מחקרים בין-לאומיים, כמו International Labor Organization, 2011b).

בני נוער בסיכון ושוק העבודה

לבני נוער בסיכון שוק העבודה מציב אתגר קשה במיוחד. חוקרים שונים מדגישים את הצורך במתן תשומת לב מיוחדת לבני נוער הנמצאים בשלבי נשירה שונים מלימודים או בעלי בעיות התנהגות, אשר אין להם שאיפות לקריירה, וקשריהם עם בית הספר רופפים (Akos, Lambie, Milsom & Gilbert, 2007; Deluca et al., 2008; Rose & Akos, 2014). תחושת הכישלון בבית הספר המביאה אותם להטלת ספק ביכולותיהם העצמיות, מערערת בקרבם את תחושת המסוגלות העצמית ואת האמונה באופק תעסוקתי עבורם (career identity and career aspirations), וזאת לעתים – ללא מודל הורי לחיקוי בתחום התעסוקה. ללא זהות ואופק תעסוקתי, בני נוער בסיכון נוטים להשקיע מאמצים פחותים בהשתלבות במסגרות המשך נורמטיביות של לימודים ותעסוקה.

לצד זאת, מחקרים מתריעים על תופעה נרחבת של העסקת בני נוער בתנאים לא הולמים ובתנאי ניצול (European Youth Forum, 2013; International Labor Organization, 2011c, 2012). בשל היעדר השכלה פורמלית מתאימה, הכשרה וניסיון מקצועי רלוונטיים, בני נוער אלו מתקשים להשתלב בתעסוקה הולמת ועלולים להגיע למצבים של עוני והתדרדרות חברתית. ההמלצות המרכזיות לשיפור ההזדמנויות ותנאי השילוב של בני נוער בתעסוקה הן: (א) השקעת מאמצים מרביים במניעת נשירה מבתי הספר; (ב) שילוב של לימודים עם עבודה – התנסויות בעבודה, היכרות עם מקומות עבודה ואתגריהם והקניית מיומנויות רלוונטיות להשתלבות בעבודה; (ג) שיפור

המיומנויות הרלוונטיות לשוק העבודה, אשר תבאנה להשתלבות בתעסוקה לטווח ארוך בתנאי העסקה בטוחים.

להב (2007) הצביע על הצורך במתן מענה מובנה ומותאם לבני נוער המסיימים את הלימודים הפורמליים ללא זכאות לתעודת בגרות מלאה (כמחצית מבני הנוער בישראל). תלמידים אלו, אשר אינם יכולים להתקבל להמשך לימודים אקדמיים, חווים לרוב קושי בהשתלבות בשוק העבודה. להב הצביע על כך שבארצות מערביות רבות קיים תהליך חלופי מובנה, שבו היעד של הכנה לעבודה הוא בעל תפקיד מרכזי. במערכות חינוך אלו קיימים מסלולים המשלבים אפשרות להשלמת בגרות עם התנסות מוקדמת בעבודה, כחלק מתהליך הכנת הבוגר לעולם התעסוקה.

דפוסי חינוך והכשרה שונים: החזון ה"סגור" והחזון ה"פתוח"

מערכות חינוך בעולם מתמודדות באופן שונה עם אתגר ההשתלבות בעבודה עתידית של בני נוער בסיכון, באמצעות מערכות משלבות של חינוך והכשרה מקצועית בשלבים שונים של חינוך.¹ בבסיס ההתארגנות של המודלים השונים קיימות תפיסות חלופיות שונות: מחד גיסא, קיימת טענה כי חשוב להקנות לנוער בסיכון הכשרה ותעודה מקצועית המובילות להשתלבות במקצוע מסוים, ומאידך גיסא, קיימת טענה כי שוק העבודה המשתנה במהירות דורש מיומנויות וכישורים אישיים ובין-אישיים בסיסיים אחרים, שיאפשרו לו בעתיד להתאים עצמו לשוק העבודה המשתנה במהירות (International Labour Organization, 2011a).

בישראל קיימים שני מסלולים מסורתיים להבטחת השתלבות בעבודה ולשיפור היכולת של המדינה להתחרות בשוק הגלובלי והם החינוך המקצועי, שעוסק בהכשרת אנשי מקצוע לחקלאות ולתעשייה, והחינוך הטכנולוגי. מסלולים אלו לרוב מתמקדים בהקניית מקצוע מסוים לבני נוער בסיכון. לצדם, קיימים מסלולים או מסגרות לבני נוער בסיכון, שבהם עיקר המאמצים ממוקדים בהקניית השכלה פורמלית, ולו חלקית, כמקובל במסגרות החינוך העיוניות הרגילות (כמה יחידות לימוד מבחינות הבגרות).² כמחצית מבוגרי התיכון במדינות ה-OECD (46%) למדו במסגרות החינוך המקצועי, כשני שלישים (65%) באיחוד האירופי, וכשליש (35%) מהתלמידים בישראל (וורגן ונתן, 2008; נתנזון, צמרת-קראצ'ר ולהב, 2009).

וורגן ונתן (2008) הצביעו על כמה טענות המופנות למסלולי החינוך המקצועי והטכנולוגי, שבהם נקלטים בעיקר בני הנוער בסיכון. הטענות הן כי ההשכלה הכללית הנרכשת במסלולים אלו היא ברמה נמוכה יחסית, המקשה על השתלבות בלימודים גבוהים יותר, וכי למסלולים אלו מגיעים תלמידים מתת-קבוצות חלשות יותר באוכלוסייה. בעיה נוספת היא הצורך להתאים את תוכני הלימודים והמקצועות לצרכים המשתנים במשק הגלובלי, דבר אשר במקרים רבים הוא קשה לביצוע.

¹ סקירות רחבות בתחום זה, בהדגשים שונים, נערכו בשנים האחרונות (וורגן, 2009; כאהן-סטרבצינסקי ויורוביץ, 2009; תמיר וניימן, 2007; International Labour Office, 2011c).

² תפיסה זו היא התפיסה המובילה של עבודת הצוותים החינוכיים בבתי הספר לנוער בסיכון ברשת ברנקו וייס.

מחקר רחב שנערך בשנים האחרונות בארצות הברית, מדווח על כך שסיכוייהם של בני נוער הלומדים במסלולים רגילים להשתלב בעבודה גדולים פי 1.8 מסיכויי ההשתלבות של בני נוער שלמדו במסלולים טכנולוגיים ומקצועיים (Fletcher, 2011). כמו כן, מחקרים מעידים כי שילוב תלמידים במסלולים אלו פוגע בדימוי העצמי שלהם ועשוי לגרום להם להטיל ספק ביכולותיהם האקדמיות ולהגביר את תהליכי חוסר המעורבות האקדמית והחברתית שלהם במערכת החינוך (DeLuca et al., 2008).

על פי התפיסות הפוסט-מודרניות, קיים מעבר מחזון "סגור", הממוקד בהקניית ידע מקצועי מסוים במסגרת תכנית לימודים מוגדרת (כפי שקיים בחינוך המקצועי), לחזון "פתוח", שעל פיו החינוך נועד לעודד דיאלוג וחשיבה ולהקנות לתלמיד כלים ומיומנויות לתפקוד מוצלח ולהמשך לימודים בעתיד (דול, 1999; יוסיפון ושמידע, 2006). כמו כן, המגמה הרווחת בעולם היא אי-היצמדות למקום עבודה אחד לכל החיים. בעקבות תפיסות אלו קיים ניסיון לאפשר לצעירים כניסה זמנית למקום עבודה, באמצעות "job shopping" – שוק עבודות שבו הם יתנסו במגוון רחב של עיסוקים ועבודות, בדרך להתמקמות בעיסוק מקצועי לטווח ארוך.

בישראל, חלו בשנים האחרונות כמה רפורמות בתחום זה, מתוך רצון ליצור מבנה לימודים גמיש, המאפשר ניעות והמשך לימודים בעתיד. אחד השינויים המשמעותיים היה פתיחת האפשרות לגשת לבחינות הבגרות במסגרות החינוך המקצועי. לצד זאת, אגפים שונים במשרדי החינוך והרווחה ובמשרד העלייה והקליטה, בשיתוף עמותות וארגונים שונים (גוינט ישראל, עלם וציונות, 2000), מקיימים תכניות ייחודיות לעידוד יזמות והשתלבות מוצלחת של בני נוער בסיכון בשוק העבודה.

השיח הציבורי בישראל העוסק בתחום זה מדגיש הן את הצורך החברתי לטפח הון אנושי בתחומים הדרושים לתעשייה הישראלית ולצמצם את שיעורי האבטלה בקרב צעירים חסרי השכלה תיכונית (בן דוד, 2009; גרונאו, 2002; המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח, 2012) והן את הצורך לשפר את מערכת החינוך, על מנת לסייע לפרט להצליח בהשתלבותו בחברה. ועדת דברת (2005), שעסקה בכך, ציינה כי "אין זה מתפקידה של מערכת החינוך לעסוק בהכשרה מקצועית קדם תעסוקתית", וכי יש לעסוק "בפיתוח מיומנויות של יצרנות ורכישתן, ובלמוד תפיסות יישומיות של תחומי המדע השונים. כל אלה תוך שאיפה מודרכת לתעשייה על כל גווניה והיכרות עם יוזמות והתפתחות בתחום התעשייה והטכנולוגיה בעולם". חברי הוועדה המליצו לצמצם את מספר המקצועות הנלמדים ולהותיר מקצועות "בעלי תפיסה טכנולוגית רחבה שזוהו כבתחום העניין של התלמידים" (ועדת דברת, 2005, עמ' 88–91) כאמור, ברוח דברים אלו, המרכז הבינתחומי לניתוח ותחזית טכנולוגית (2005) המליץ לשים את הדגש במערכת החינוך על ארבעה תחומי ליבה – חשיבה כמותית, שפות, אוריינות מחשב ומיומנויות לא קוגניטיביות, כולל דיוק, אמינות, משמעת, לימוד עצמי ותקשורת בין-אישית.

בניגוד לתפיסת החסכים (deficit based context), השקעת המאמצים של הצוות המטפל בבני נוער בסיכון בתחום של השתלבות בשוק העבודה, תעביר את מיקודה ממניעה של התנהגויות סיכון לחיזוק כישורי חיים וחתירה להשתייכות והשתלבות פעילה בשוק העבודה, ותחזק מרכיבים בעלי

תפיסה חיובית והתנסויות חיוביות של הצוות המטפל ובני הנוער (positive core of experience and attitudes), מגמה אשר גם תמתן תהליכי שחיקה של הצוות המטפל (Calabrese, Hummel & Martin, 2007; International Labour Organization, 2011a).

מסוגלות תעסוקתית ובני נוער בסיכון

החל מסוף שנות השמונים חוקרים ואנשי מקצוע מדגישים את החשיבות הרבה של ההשקעה בחיזוק ה"מסוגלות התעסוקתית" (employability) ומציינים כי היעדרה מהווה חסם ממשי לכניסה לשוק העבודה ולהתמדה בו. הם מבחינים בין מיומנויות מקצועיות או טכניות הייחודיות לענף המסוים ובין מיומנויות "רכות" של מסוגלות תעסוקתית (תמיר ונוימן, 2007; International Labour Organization, 2011c; OECD 2013; Thijssen, Van der Heijden & Rocco, 2008). על פי תמיר ונוימן, אלו האחרונות "נדרשות בכל ענפי ותחומי שוק העבודה ורלוונטיות בכל שדרת התפקידים" (תמיר ונוימן, 2007, עמ' 4).

מחקרים שונים בתחום זה זיהו כמה כישורים אישיים ובין-אישיים בתחום המסוגלות התעסוקתית הדרושים להשתלבות מוצלחת של הצעיר בתחום העבודה, ביניהם מחקרם רחב היקף של היל ופטי (Hill & Petty, 2005), שגילו באמצעות מדדים סטטיסטיים ארבעה גורמים מרכזיים:

- **כישורים בין-אישיים, כולל קשרים עם עמיתים בעבודה** – אדיבות, ידידותיות, עליזות, מזג נעים, התחשבות, נכונות לשיתוף פעולה, נכונות לעזור, להיות אהוב על אחרים, מחויבות, טיפוח אישי, נאמנות, להיות מוערך, נכונות להשקיע עבודה קשה, צניעות, גמישות וחוסר עקשנות.
- **יוזמה, הכוללת השקעת מאמץ לשם התפתחות וניעות בעבודה** – תפיסה מהירה, פרודוקטיביות, תושייה רבה, יוזמה, שאפתנות, יעילות, התלהבות, מחויבות, התמדה, עצמאות, נכונות להתאים עצמו למצבים שונים, שקדנות וכושר ארגון.
- **אמינות ונכונות למלא את משימות העבודה המצופות** – נכונות למלא הוראות, קבלת הכללים במקום העבודה, אמינות, זהירות, יושר ודייקנות.
- **מסוגלות תעסוקתית** – נמצאה בעלת קשר שלילי עם המאפיינים של עוינות, גסות רוח, אנוכיות, חוסר אחריות, חוסר אכפתיות, דיכאון, עייפות ואפתיות.

מחקרים נוספים העלו כמה מיומנויות המותאמות לאתגרי שוק העבודה של המאה העשרים ואחת שיש לטפחן (King & Newman, 2007; Betcherman, Godfrey, Puerto, Rother & Stavreska, 2007; Ogbeide, 2006):

- **מיומנויות בין-אישיות** – כולל יכולת עבודה בצוות, יכולת הנהגה, יכולת לנהל משא ומתן, מכוונות כלפי הלקוח, תקשורת מילולית, שליטה בשפה זרה וכן יכולת התמודדות עם מצבי לחץ.
- **מיומנויות אישיות** – כולל מודעות עצמית וביטחון עצמי, יכולת קידום עצמי, יוזמה ופרו-אקטיביות, יכולת בניית רשתות חברתיות ויכולת תכנון פעולות לעתיד.

○ **מיומנויות כלליות המדגישות היבטים של חשיבה ויכולות דיגיטליות** – כולל פתרון בעיות, שליטה במיומנויות מחשב, חוש עסקי, גמישות, יכולות חשיבה וחשיבה מתמטית, מחויבות וכן יכולות כתיבה והצגת חומרים.

הארגונים הבין-לאומיים המקדמים תעסוקה שמים דגש מיוחד על מסוגלות תעסוקתית כאחד הכלים המרכזיים להתמודדות עם אתגר השילוב של בני נוער בסיכון בתעסוקה הולמת ולמניעת הדרה חברתית (International Labour Organization, 2011a; OECD, 2013). ההגדרה של מסוגלות תעסוקתית על פי ארגון העבודה הבין-לאומי כוללת את "כל המיומנויות, הידע והיכולות המרחיבים את יכולת העובד להשתלב ולהתמיד בעבודה, להתמודד עם שינויים ומעברים בעבודה ביתר קלות בתקופות שונות במעגל חייו" (International Labour Organization, 2011a, p. 2). הארגון מצביע על מגוון מיומנויות של מסוגלות תעסוקתית הנדרשות לבני נוער בסיכון: השכלה פורמלית רחבה והכשרה, יכולת נידות גבוהה ומיומנויות תקשורת בין-אישיות גבוהות (כמו דיבור והקשבה), יכולת פתרון בעיות, נגישות טכנולוגית גבוהה בתחום המידע והתקשורת ומיומנויות שפתיות ותקשורתיות גבוהות. מיומנויות חשובות נוספות הן שליטה טובה באוריינות שפתית (קריאה וכתיבה) ומתמטית, הרגלי למידה וכן מיומנויות חברתיות ובין-אישיות (כמו עבודת צוות וניהול משא ומתן).

להב (2007) הרחיב והוסיף מספר מיומנויות אשר זוהו על ידי ועדות שונות בעולם (בארצות הברית, בקנדה ובישראל) כמסייעות להכנת בוגרי מערכת החינוך לשוק העבודה והתעסוקה: חשיבה יצירתית, מיומנויות של פיתוח אישי, כמו: דימוי עצמי, בניית מוטיבציה, מכוונות כלפי העתיד ותכנון קריירה, מיומנויות לשיפור תפיסה והבנה ארגונית וכן טיפוח תכונות אישיות החשובות למעסיק במקום העבודה, כגון: אחריות, משמעת עצמית ומחויבות אישית.

פיתוח המסוגלות התעסוקתית בקרב בני נוער בסיכון תורם להגברת תחושת ההסתמכות העצמית (self-reliance), כלומר ליצירת יכולת רבה יותר להישען על המקורות והמשאבים הפנימיים-האישיים, שליטה ואי-תלות באחרים. מודל זה תואם את המדיניות הרווחה כיום, מדיניות הדוגלת ביצירת תחושה של אפשרות ליציאה ממעגל העוני באמצעות מאמצים עצמיים, ללא תלות בעזרה הכלכלית הממשלתית (סנדרוביץ ודבורקיס, 2009).

אסטרטגיות להקניית מיומנויות של מסוגלות תעסוקתית לנוער בסיכון

על רקע האתגר של בני הנוער בסיכון להשתלב בתעסוקה הולמת, מגוון מחקרים בעולם מצביעים על אסטרטגיות פעולה שיש לנקוט לשם קידום מסוגלות תעסוקתית בקרב בני נוער אלו. אסטרטגיות אלה נוגעות בשלושה מישורים מרכזיים – המישור הכלל-מערכתי, המישור היישובי-קהילתי ומישור הפרט והמשפחה (כאהן-סטרבצ'ינסקי ויורוביץ, 2009; להב, 2007; International ; Brewer, 2013; Labor Organization, 2011c; OECD, 2013):

במישור הכלל-מערכתי: עבודה בשיתוף משרדי ממשלה רלוונטיים, ועדות פרלמנטריות והצבא – איגום של משאבים כלכליים ומשאבי ידע מקצועי ושותפות בהם, הבטחת רצף מענים בתחומים של

הכשרה, התנסות והשתלבות מקצועית הולמת, הוגנות בחלוקת המשאבים, השקעת משאבים במדידה והערכה של יוזמות, הטמעת התפיסות המקצועיות במערכות הפורמלית והבלתי פורמלית והבטחת המשך הפעלת היוזמות ומימון במערכות הממלכתיות הקיימות.

במישור היישובי-קהילתי : עבודה בכמה זירות פעולה: (א) עבודה בשיתוף היחידות הרלוונטיות לנוער ותעסוקה ברשויות המקומיות, כולל עבודה עם מסגרות פורמליות והשקעת משאבים בצמצום הנשירה ובחיזוק הנוכחות וההתמדה של בני הנוער במסגרות לימודיות וקיום מסגרות "הזדמנות שנייה" לרכישת השכלה פורמלית; (ב) הגברת הפתיחות להעסקת בני נוער בקרב בעלי עסקים וגורמים מעסיקים שונים ברשות המקומית; (ג) הידוק שיתוף הפעולה עם לקוחות עסקים, להגברת ההצלחה של תכניות לעידוד יזמות עסקית. השקעה ברמה היישובית תאפשר איגום של משאבי ידע ושיתופי פעולה מקצועיים ברמת היישוב, תיצור רצף של מענים ברמת היישוב ותאפשר הטמעת התפיסות ושפה מקצועית. כל אלו יבטיחו את המשכיות ההפעלה המוצלחת של התכניות בקרב בני נוער ואוכלוסיות נוספות ביישוב.

במישור הפרט והמשפחה : טיפוח בני הנוער בכמה מישורים: (א) השכלה ומניעת נשירה, כולל הקניית כישורים בסיסיים: חיזוק מיומנויות בסיסיות של אוריינות לשונית ומתמטית (קריאה וכתובה) וכן הקניית הרגלי למידה וקיום שיעורי תגבור למתקשים, למניעת נשירה; (ב) כישורי חיים (אישיים ובין-אישיים), כולל חיזוק הדימוי העצמי ויכולת ניהול עצמית, כישורים ברמה גבוהה – פתרון בעיות, חשיבה ביקורתית ויצירתית ותהליכי קבלת החלטות, מיומנויות תקשורת מילולית והתמודדות עם מצבי לחץ (Brown, Hillier & Warren, 2010), הקניית מיומנויות של טכנולוגיה מתקדמת, חיזוק מיומנויות אישיות, כמו: גמישות, הגינות, משמעת עצמית, אחריות וגישה חיובית, עבודת צוות, התמודדות עם תקופות של מעברים, והגברת מעורבות קהילתית; (ג) התערבות במסגרות בלתי פורמליות – ספורט, טיפול באמצעות בעלי חיים, אמנות ודרמה (גוטל, 2012; Spaaij, Magee & Jeanes, 2013); (ד) הידוק הקשר עם ההורים ומיצוי ההון האישי והתעסוקתי שלהם (Cavanaugh & Giesen, 2012); (ה) הכשרה וייעוץ מקצועי, כולל העמקת ההיכרות של בני הנוער עם דרכי ההסמכה למקצועות שונים, תכנון פעיל של התפתחות הקריירה האישית (Cavanaugh & Giesen, 2012), טיפוח שאיפות תעסוקתיות, איתור אפשרויות תעסוקה בשוק העבודה, חוזי עבודה, דרכי הסמכה למקצועות שונים, כישורים לחיפוש עבודה והתנהלות בראיונות עבודה; (ו) השתלבות בעבודה, כולל שילוב של התנסות בתעסוקה, ובעיקר בתעסוקה בשכר, ויזמות עסקית (אמזלג-באהר, נוריאל ומדסון, 2008). התערבות כוללת המאגמת את ההון האישי-חברתי של בני הנוער ושל סביבתו תבטיח ניצול יעיל של המשאבים המושקעים בתכניות.

גורמים המסייעים להצלחת תכניות לקידום תעסוקה בקרב בני נוער בסיכון וגורמים המעכבים אותה

מחקרים שבדקו מהם הגורמים התורמים להצלחת תכניות ההתערבות, הצביעו על כמה מאפיינים מרכזיים בתחומי הארגון והתוכן (ILO, 2009; OECD, 2000): (א) קיומם של ערוצי תקשורת מובנים בין מערכת החינוך שבה שוהים בני הנוער לבין עולם העבודה והלימודים; (ב) מגוון אפשרויות לימוד והכשרה לשילוב בעבודה; (ג) יצירת רשתות ביטחון תומכות לבני הנוער; (ד) בניית תכנית לימודים

כללית; (ה) העברת מידע והכוונה לאחר סיום הלימודים; (ו) השקעת משאבים בהכשרת המורים ושיפור רמתם; (ז) בניית מערכת למעקב שוטף אחר איכות ההפעלה ומידת יעילותה.

סקירת הספרות של כאהן-סטרבינסקי ויורוביץ (2009) מזהה מספר מרכיבים נוספים בתכניות בתחום זה התורמים להצלחתן: מתן תמריצים כלכליים לשילוב בעבודה ומיצוב התכנית באמצעות הכרה פורמלית בהישגים בתחום העבודה; התנסות מגוונת בעבודה, בעיקר בענפים שבהם יש צמיחה כלכלית, תוך מעורבות פעילה של מעסיקים; יצירת קשר בין המשתתפים הצעירים למבוגרים משמעותיים המהווים מודל לחיקוי (חונכים אישיים); ליווי של המשתתפים ותמיכה בהם לאורך זמן, גם לאחר שמצאו מקומות עבודה; חיבור של התכנית למעסיקים באמצעות מתן תמריצים כלכליים ומעורבות שלהם כבר משלבי התכנון שלה.

מחקרי הערכה בתחום זה הצביעו על מספר גורמים העלולים לעכב את הצלחת תכניות ההתערבות (כאהן-סטרבינסקי ויורוביץ, 2009): (א) התערבויות חד-ממדיות וחד-פעמיות או קצרות – תכניות שמטרתן לטפל רק בצורך אחד מתוך כלל הצרכים של בני הנוער; (ב) היעדר שירותי תמיכה רחבים יותר עבור המשתתפים, כמו ציוד והסעות; (ג) חוסר הכשרה וליווי מקצועי של הצוות המפעיל; (ד) חוסר שיתוף פעולה עם המשפחה והקהילה של המשתתף; (ה) התמקדות בנקודות החולשה של המשתתפים, במקום לעודד את נקודות החוזק.

מודל ההפעלה של התכנית "עתיד בטוח" והמענה שניתן במסגרת תכניות הקרן לילדים ולבני נוער בסיכון

הקרן לילדים ונוער בסיכון הוקמה בשנת 2004, כחלק מהאגף לפיתוח שירותים במוסד לביטוח לאומי. בשנתיים האחרונות, הקרן שמה דגש מרכזי על בניית מודל כוללני להכנת מתבגרים בסיכון גבוה למעבר לחיים עצמאיים, תוך חיזוק כישורי חיים ומיומנויות של מסוגלות תעסוקתית (employability). לפי תפיסת הקרן, מסוגלות תעסוקתית כוללת קשת יכולות וכישורים העשויים לסייע לאדם להתקבל למקום עבודה כלשהו, לעבוד בו, להתמיד ולהתקדם או לעבור למקום עבודה חדש, ובתוכם מיומנויות טכניות ו"רכות" (לבנסארט וכן חורין, 2011).

מודל "עתיד בטוח" הוא מודל כוללני להכנת מתבגרים בסיכון גבוה לחיים עצמאיים, מתוך דגש על מניעה. היוזמה נועדה לבנות מודל להקניית מסוגלות תעסוקתית לבני נוער בסיכון עבור נותני השירותים לאוכלוסייה זו.

התכנית היא תכנית חדשנית, המותאמת לאתגרים שמציב שוק העבודה של המאה העשרים ואחת ולתפיסות חינוכיות מתקדמות. היא שמה דגש על מועד ההתערבות בקרב בני נוער בתחום התעסוקה וכן מעבירה את הדגש מהשקעה בשילוב בני הנוער בתעסוקה להשקעה בהקניית כלים ומיומנויות אישיות ובין-אישיות, להרחבת האפשרויות להשתלבותם בתחום התעסוקה בעתיד.

המודל ממוקד בשתי מטרות מרכזיות: האחת – חיזוק כישורים ומיומנויות של מסוגלות תעסוקתית והקניית ידע וניסיון שיהוו בסיס לקבלת החלטות מושכלות ביחס לעתיד, תוך חיזוק תחושת ההסתמכות העצמית; השנייה – יצירת אופק תעסוקתי לבני נוער בסיכון, כך שבעתיד הם יוכלו להשתלב בחברה הישראלית כאזרחים עובדים, נורמטיבים, הלוקחים אחריות על חייהם ואינם זקוקים לסיועה של המדינה.

המודל פועל לפיתוח מענים בשלוש זירות מרכזיות: ברמה הכלל-מערכתית, ברמה היישובית וברמת בני הנוער בסיכון. הקרן מקנה מיומנויות רלוונטיות להשתלבות בעבודה, לצד טיפוח קשרים עם הקהילה, בניית שיתופי פעולה עם הקהילה העסקית ויזמות של מעורבות חברתית (לבנסארט וכן חורין, 2011). החל משנת 2008 ועד סוף 2013, פעלו במסגרת "עתיד בטוח" כ-40 תכניות לנוער בגילים 14-19 בדרגות שונות של סיכון, במסגרות פורמליות (בתי ספר) ובלתי פורמליות כאחד.³

תשומות מרכזיות של המודל

המודל כולל סל מענים, המהווים רצף משלים של מענים אשר מסייעים לטפח כישורים ומיומנויות שיש להקנות למתבגרים כהכנה משמעותית בהתמודדות עם מעברים, גדילה וצמיחה לחיים עצמאיים, במקביל לתמיכה פרטנית או קבוצתית (לבנסארט וכן חורין, 2011).

³ במסגרות הפורמליות היא פועלת בעיקר בבתי ספר לנוער בסיכון.

תכנים

המודל מטפח מגוון כישורים והתנסויות: (א) מיומנויות בסיסיות (קריאה, כתיבה, הקשבה, יכולות מילוליות); (ב) כישורים אישיים (כישורי חשיבה ואיכויות אישיות, כולל ביטחון עצמי); (ג) כישורים בין-אישיים (עבודה בצוות, תקשורת בין-אישית, מעורבות חברתית); (ד) נורמות וכישורים המתאימים לעולם העבודה (נעימות, מעשיות, ידע בטכנולוגיה ומחשבים); (ה) התנסות חיובית או היכרות עם שוק העבודה (כולל עבודות איכותיות); (ו) התנסות בעבודה בפועל; (ז) טיפוח תמונת עתיד (יכולת ומוטיבציה לחלום).

רכיבי התכנית

טיפוח כישורים אלו מתבצע באמצעות סל רכיבים שבו תשעה רכיבים מרכזיים: (א) ליווי אישי; (ב) ליווי קבוצתי (כולל הקניית מסוגלות תעסוקתית – קבוצת מסוגלות, מיומנויות של הצגה עצמית וכתובת קורות חיים וסיוורים במקומות עבודה); (ג) הכשרה מקצועית; (ד) תגבור לימודי או הקניית ידע במקצועות הליבה; (ה) צמצום פערים דיגיטליים או פערים בשימושי מחשב בעולם העבודה; (ו) הכנה לשירות משמעותי בצבא, בשירות לאומי או בשירות אזרחי; (ז) עבודה עם הורים; (ח) חוויה תעסוקתית (התנדבות או עבודה בשכר); (ט) חוויה עסקית או מיזם עסקי.

כל גוף מפעיל המקבל תקציב מהקרן מחויב לבחור לפחות חמישה מתשעת המרכיבים של התכנית. המשתתפים מקבלים את מכלול המענים במסגרות שבהן הם משתתפים, והקרן משלימה את המרכיבים הדרושים, מתוך תפיסה של מיצוי המשאבים הקיימים במערכת לקידום תחום המסוגלות התעסוקתית והשלמה של מרכיבים החסרים.

התהליך

התהליך מורכב משלושה שלבים מרכזיים: (א) שלב ההכנה – בניית תשתית ולמידה ברמה האישית והקבוצתית; (ב) שלב הגיבוש – רכישת מיומנויות אישיות, חברתיות ותעסוקתיות; (ג) שלב ההתנסות – התנסות בעולם התעסוקה, תוך יצירת חוויית הצלחה. היעד הוא שכל בני הנוער המשתלבים בתכניות יעברו את שלושת השלבים וייחשפו לעולמות התוכן הרלוונטיים לכל שלב.

יישום המודל

יזמי המודל התוו כמה עקרונות הפעלה ליישומו – היישום כולל עבודה תהליכית עם המשתתפים לאורך שנה עד שנתיים, תהליך המשתף את בני הנוער ברמות האישית והקבוצתית, ואשר לרוב כולל התנסות שלהם בעבודה במגוון תחומים, תוך קיום שיתופי פעולה עם מעסיקים פוטנציאליים, מתן שכר (או תגמול כלשהו) עבור עבודתם, בניית תכנית עבודה רב-שנתית לכל משתתף, עבודה קבוצתית ופרטנית, עבודה בתיאום עם הגורמים המטפלים ביישוב, תוך יצירת איגום משאבים ומתן ליווי, הנחיה והכשרה שוטפים לצוות המקצועי וחיזוק הקשר עם ההורים והמשפחה. כמו כן, הקרן מעמידה לכל תכנית יועץ מומחה בתחום תעסוקת נוער, שמלווה ומנחה את הצוות המקצועי של התכנית (לבנסארט ובן חורין, 2011).

שיטה

אסטרטגיית ההערכה

הערכת תכנית "עתיד בטוח" נועדה להעמיד לרשות מממני התכנית ומפעיליה מידע שיאפשר בחינת יעילותה, תרומתה והשפעתה על השינויים שחלו בקרב בני הנוער המשתתפים בה; כל זאת, על מנת לסייע לקרן בזיהוי מודלים מוצלחים והמשך פיתוחם, הפצתם והטמעתם ברמה הכלל-ארצית. ההערכה מתבססת על שלוש תפיסות מרכזיות:

○ הערכה מתפתחת (developmental evaluation) (Patton, 2009) – הערכה המספקת משוב למזמיני התכניות ומפעיליהן על התוצרים, התפוקות והתוצאות של התכנית, תוך כדי הפעלתה. המידע נועד לספק משוב על התכנית ולסייע בזיהוי נקודות החולשה והחוזק והתחומים הראויים לשיפור. התובנות שעלו מהדיון המשותף עם מזמיני התכניות ומפעיליהן סייעו בהתאמת כלי המדידה וניתוח הממצאים.

○ הערכה מעצבת – הערכה המחויבת להעמיד לרשות המפעילים והמממנים של התכנית מידע אשר יסייע בשיפור האפקטיביות של התכנית בהשגת מטרותיה, תוך כדי הפעלתה. בסוף כל שנת לימודים הממצאים הוצגו בפני הנהלת הקרן, המנחים, אנשי השירותים ביישובים והצוותים המפעילים.

○ הערכה משתפת (participatory/collaborative evaluation) (Cousins, Whitmore & Shulha, 2013) – הערכה המתבססת על עשייה משותפת של צוות ההערכה עם בעלי העניין המרכזיים בתכנית לאורך שלבי ההערכה – גיבוש כלי המחקר, ניתוח הממצאים וחשיבה משותפת על השלכותיהם ועל הדרך לתרגומם לעשייה בשדה. ההפריה ההדדית בין שני הגורמים הביאה לתוצר אפקטיבי, מקצועי וממוקד יותר לצורכי יוזמי התכנית ומפעיליה.

ההערכה ליוותה את התכניות במשך 3 שנים (2011–2013), והמעקב אחר בוגרי התכנית נעשה בסוף השנה השלישית. בשנה הראשונה להערכה, כתכנית פיילוט, הושם דגש רב יותר על היכרות עם התאוריה של התכנית וסיוע בגיבוש מודל ההפעלה שלה (חזון, מטרות, רכיבים), על יצירת שפה מקצועית משותפת והיכרות מעמיקה עם התכנית ועל יצירת כלי הערכה מותאמים לשם הכנת בסיס של מאגר נתונים אחיד ומותאם למאפיינים ולצרכים של התכנית ומשתתפיה. מאגר הנתונים שנבנה אפשר תיעוד רמת התפקוד ההתחלתית ורמת התפקוד לאחר 3 שנים, באמצעות מדידה של תפוקות התכנית ותוצאותיה בקרב המשתתפים ומעקב אחריהן. בשנים השנייה והשלישית, ההערכה התמקדה במעקב אחר תהליך הפעלת התכנית ותוצאותיה.

מוקדי ההערכה

על מנת להעמיק את התובנות הנדרשות לשיפור הפעלת התכנית, לצורך השגת יעדיה, ההערכה התמקדה הן בתהליך יישום התכנית – בתשומות (inputs) ובתפוקות (outputs) של התכנית, והן במידת השגת התוצאות (outcomes) בקרב אוכלוסיית היעד של התכנית, בטווח הקצר ובטווח הארוך. ההערכה התמקדה בחמש שאלות מרכזיות:

א. האם התכנית פועלת בקרב אוכלוסיית היעד שנקבעה מראש (target population)?

- ב. מהו ההקשר שבו פועלת התכנית (context)?
- ג. מהן התשומות המרכזיות של התכנית (inputs), ובאיזו מידה המשתתפים חשים שהן תורמות להם?
- ד. האם חל שיפור בקרב משתתפי התכנית בתחומים שהתכנית הייתה מעוניינת לקדם – כישורים אישיים ובין-אישיים ומיומנויות הקשורות להשתלבות בעבודה (improvement)?
- ה. עד כמה ניתן לייחס את ההתקדמות להשפעת התכנית (impact)?

אוכלוסיית המחקר

המשתתפים

אוכלוסיית המחקר כללה בני נוער (גילאים 14-19) המשתתפים בתכניות "עתיד בטוח" של הקרן לילדים ונוער בביטוח הלאומי, ברשויות אשר נבחרו להשתתף במחקר המלווה. כמו כן רואיינו מפעילי התכניות ובעלי תפקידים שונים ברשויות וכן בני נוער בקבוצה להשוואה מאחד מבתי הספר התיכוניים לנוער בסיכון. סך הכול, לאורך כל 3 שנות ההערכה, נאסף מידע מ-439 משתתפים.

במסגרת המחקר נערך מעקב אחר הפעלת התכנית "עתיד בטוח" בכ-10 מתוך כ-40 הקבוצות שבהן הופעלה; בשנים הראשונה (2011) והשנייה (2012) נאסף מידע מ-10 יישובים, ובשנה השלישית (2013) מ-8 יישובים בלבד (בעקבות הפסקת פעילות באחד היישובים והפסקת תקצוב של יישוב אחר). נבחרו שני יישובים בעלי אוכלוסייה חרדית, שני יישובים בעלי אוכלוסייה ערבית ויישובים נוספים במרכז, בצפון ובדרום הארץ ממדרג סוציו-אקונומי נמוך (לוח 1 ונספח 1 - לוח 1).

לוח 1: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני הנוער המשתתפים בתכנית, 2011–2013 (באחוזים)

מאפיינים	סך הכול (n=439)	מגזר חרדי (n=79)	מגזר יהודי אחר (n=264)	מגזר ערבי (n=96)
בנים	*56	31	56	81
גילאי 15-16	*53	24	54	77
גילאי 17-18	34	69	28	13
לומדים בבית ספר	*72	25	82	97
ילידי הארץ	96	96	93	100

*P<0.001

כמחצית ממשתתפי התכנית (56%) הם בנים. כמחציתם הם גילאי 15-16 (53%), וכשליש נוסף – בני 18-17. רוב המשתתפים בתכנית לומדים במסגרת בית ספרית, אך חלק מהם משולבים בכיתות,

כמו: מב"ר, "אומץ" וחינוך מיוחד, בבתי ספר לנוער בסיכון או בפנימיות. חלק קטן לומדים במסגרת "הילה" של קידום נוער או בתכנית חלופית אחרת. כמעט כולם ילידי הארץ.⁴

הקבוצה להשוואה

על מנת לאמוד את השפעת התכנית על משתתפיה, נאסף מידע מקבוצה להשוואה – קבוצה בעלת מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ולימודיים הדומים לאלו הקיימים בקבוצה הנחשפת לתכנית, אך קבוצת זו לא נחשפה לתכנית. המידע נאסף מבני נוער הלומדים באחד מבית הספר לנוער בסיכון באזור הצפון, מכל התלמידים שהיו ביום האיסוף, באמצעות שאלונים למילוי עצמי (השאלונים ודפוס ההעברה היו זהים לאלו שהועברו למשתתפים בתכנית).

לוח 2: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני נוער בסיכון, לפי קבוצה, תשע"ב (באחוזים)

מספר נבדקים (במספרים מוחלטים)	סך הכול משתתפי תכנית	סך הכול קבוצה להשוואה
	117	55
בנים	56	65
בני 14	12	-
בני 15-18	87	100
לומדים בבית ספר	86	*100
ילידי הארץ	96	97
אחד מבני המשפחה שלך יודע מה קורה אתך בבית הספר.	74	72
אב עובד	68	65
אם עובדת	84	88

* קבוצה זו לומדת בבית ספר לנוער שנשר מלימודים במסגרת בית ספר רגיל.

פרופיל בני הנוער מקבוצה זו והקשיים הלימודיים והאישיים-רגשיים שעליהם דיווחו דומים מאוד במאפייניהם לאלו של בני הנוער שהשתתפו בתכנית (מין, גיל, ארץ לידה, מעורבות הורים בבית הספר, השתלבות בעבודה של אב ואם, וכן בממדים אישיים כמו דימוי עצמי, תחושת מסוגלות עצמית וממדים בין-אישיים) (לוחות 2 ו-3).

⁴ כיתת מב"ר (מסלול בגרות רגיל) – כיתה בבית ספר תיכון המספקת לתלמידים תת-משיגים סביבה מיטיבית ותומכת, על מנת לסייע להם לעבור בהצלחה את מבחני הבגרות, כיתת אומ"ץ (אמונה בעצמי) נועדה לסייע במניעת נשירה בבתי ספר תיכוניים, ותכנית "הילה" (השלמת השכלה לנוער מנותק), שמפעיל תחום קידום נוער במנהל חברה ונוער של משרד החינוך, מספקת מסגרת להשלמת השכלה לנוער שאינו לומד במסגרת פורמלית כלשהי.

לוח 3: תפקוד של בני נוער בסיכון בתחום האישי-רגשי, לפי קבוצה, תשע"ב (ציון ממוצע)

סך הכול קבוצה להשוואה	סך הכול משתתפי התכנית	מספר נבדקים (במספרים מוחלטים)
55	117	
3.16	3.30	דימוי עצמי
3.05	3.18	תחושת מסוגלות עצמית
3.20	3.14	ממדים בין-אישיים
3.17	**2.95	ממדי תפקוד בעבודה

**P<0.01

* הסולם כולל את 4 הקטגוריות: 1="לא מסכים כלל", 2="לא כל כך מסכים", 3="מסכים", 4="מסכים מאוד".

הליך המחקר

הערכת תכנית "עתיד בטוח" התבצעה בין נובמבר 2010-מאי 2014. המידע נאסף בשלוש שנות הפעלה – תשע"א-תשע"ג. המחקר תוכנן כמחקר אורך (לוח 4).

לוח 4: מערך ההערכה של מקבץ תכניות "עתיד בטוח", נובמבר 2010-אוקטובר 2013

חודשים	שלבים בביצוע המחקר	הערות
נובמבר 2010	מפגש עם רכזי התכניות ביישובים	
דצמבר 2010	בניית כלי מחקר	במסגרת זו בוצע גם פיילוט של השאלון.
ינואר 2011 - יולי 2013	ביצוע שש מדידות בכל אחד מיישובי התכנית, לאורך תקופה של 3 שנים	בכל יישוב בוצעו שתי מדידות בשנה, בתחילת שנה ובסופה.
		בכל מדידה נערכה תצפית בפעילות התכנית היישובית ובוצעה קבוצת דיון עם המשתתפים בה. כמו כן, נאספו שאלונים שכל משתתף מילא על עצמו וכן שאלונים שאיש הצוות מילא על כל אחד מהמשתתפים.
יולי- נובמבר 2013	ביצוע ראיונות טלפוניים עם בוגרי התכנית שאותרו	ראיונות הבוגרים בוצעו לאחר שהם הביעו את הסכמתם. חלק מהראיונות בוצעו פנים מול פנים ביישובים (על מנת להקל על איתור הבוגרים) וחלקם כראיונות טלפוניים.

בכל שנת הפעלה נערכו שתי מדידות – בתחילת השנה ובסופה, בסך הכול שש מדידות, וכן מדידה נוספת בחודשים יולי-אוקטובר 2013, למעקב אחר בוגרי התכנית.

לוח 5: איסוף מידע ממשותתפים ושאנים משותתפים בתכנית, תשע"א-תשע"ג (מספרים מוחלטים)

מקור המידע	תשע"א		תשע"ב		תשע"ג		סוף תשע"ג בוגרים
	שנת מדידה ראשונה	שנת מדידה שנייה	מס' שאלונים חופפים בשנה שנייה	שנת מדידה	שנת מדידה	שנת מדידה שלישית	
	T ₁ ₀	T ₁ ₁	T ₂ ₀ & T ₂ ₁	T ₂ ₀	T ₂ ₁	T ₃ ₀	T ₃ ₁
שאלון למשתתף טופס פרטני לצוות (משתתפים בלבד)	131	68	118	219	139	75	89
שאלון קבוצה להשוואה	-	56	111	193	141	68	59
	110	63	39	68	55	58	38

בכל שנת לימודים נאסף מידע מכ-130 משותתפים (לוח 5 ונספח 1 - לוח 2). במהלך שנות המדידה השנייה והשלישית נערכו ראיונות עם בעלי תפקידים ברשויות מתחום הרווחה והחינוך שהיו מעורבים בהפעלת התכנית.

הבדלים במספר המרואיינים בין מדידות ראשונה ושנייה בכל שנת מדידה

בתחילת כל שנת פעילות ובסיומה נאסף מידע ממשותתפי התכנית ומבני הנוער בקבוצה להשוואה. בכל שנת הפעלה, מספר המשותתפים במועד המדידה הסמוך לתחילת השנה היה גבוה יותר מאשר בסופה. בירור העלה כי חלק ניכר מהמשותתפים הפסיק את פעילותו בתכנית לקראת סוף שנת ההפעלה. כך לדוגמה, בחינת תופעת הנשירה מהתכנית בשנת תשע"ב הצביעה על כך שהיקף הנשירה מהתכנית בקבוצות השונות לקראת סוף שנת ההפעלה נע בין 20%-60%. בעיה זו הועלתה בפני מפעילי התכנית ביישובים השונים ובפני מובילות התכנית, ובעקבות כך הוקצה תקציב מיוחד לפעילות בתקופת סוף השנה.

לוח 6: הבדלים במספר המרואיינים בין המדידות הראשונה והשנייה בכל שנת מדידה, לפי יישוב, תשע"ב

תכנית	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
מספר נבדקים במדידה הראשונה	24	18	30	22	25	27	19	18	12	23
מספר נושרים	11	8	16	13	6	7	10	3	12*	13
אחוז הנושרים	46	44	53	59	24	26	53	17		57

* התכנית הפסיקה את פעילותה.

השוואה בין מאפייני המשותתפים שנשרו מהתכנית לבין משותתפים שנשארו בתכנית עד סוף השנה לא הצביעה על הבדלים משמעותיים או מובהקים בין שתי הקבוצות במאפיינים סוציו-דמוגרפיים, בתפקוד האישי-רגשי ובמשוב על התכנית (ראו נספח 1).

איסוף מידע איכותני

בכל מדידה נערכו קבוצת דיון עם המשתתפים ותצפית על פעילות התכנית. בכל מדידה נערכה גם שיחה עם אנשי הצוות המפעילים בשטח, והוגש טופס למילוי עצמי ובו מידע פרטני על כל אחד המשתתפים (פירוט מדדי תהליך ותוצאה לפי מקורות מידע, ראו נספח 2).

כחלק מאסטרטגיית ההערכה, ניתן בסוף כל שנת הפעלה משוב לצוות המוביל של התכנית, למנחים ולוועדות ההיגוי המלוות ביישובים שבהם הופעלה התכנית. משוב זה היווה בסיס ללמידת עמיתים ולהעמקת הבנת הממצאים.

כלים

כאמור, נעשה שימוש בכלי מחקר איכותניים וכמותיים כאחד (לוח 7). מידע פרטני נאסף משלושה מקורות מידע מרכזיים: (א) משתתפי התכנית; (ב) בני נוער להשוואה, באמצעות שאלון חצי מובנה (נספח 3); (ג) איש צוות מפעיל בכל תכנית יישובית, באמצעות טופס למילוי עצמי (נספח 4). בסוף השנה השלישית נאסף מידע גם מבוגרי התכנית (בני נוער שנחשפו לתכנית כשנה לפחות).

במסגרת ההערכה נבנו כלים אינטרנטיים ברמת כל יישוב (טופס פרטים על התכנית לרכז) וברמת המשתתף (שאלון למשתתף וטופס על כל משתתף לאיש הצוות). הכלים האינטרנטיים הרחיבו את נגישות המשתתפים לכלים ואפשרו להם למלא את השאלון בצורה המועדפת עליהם, על פי רוב מהנה יותר ודורשת כתיבה מעטה יותר. במסגרות שלא מחוברות לאינטרנט ניתנה אפשרות להעביר את השאלון באופן ידני או באמצעות מחשבים שהובאו למפגש על ידי צוות ההערכה. בכל איסוף נתונים נכח צוות מעריך מתוגבר (שלושה עד חמישה אנשי צוות), כדי לסייע לבני הנוער במילוי השאלונים במידת הצורך. מאגר הנתונים שנבנה מאפשר תיעוד ומדידה של תפוקות ותוצאות התכניות בקרב המשתתפים ומעקב אחריהן לאורך זמן.

לוח 7: מקורות מידע מרכזיים שבהם נעשה שימוש בהערכת מקבץ תכניות "עתיד בטוח" תשע"א-תשע"ד

מקורות מידע	תשע"א	תשע"ב	תשע"ג	תשע"ד
בני נוער משתתפים בתכנית	+	+		
בני נוער שאינם משתתפים בתכנית	+	+		
קבוצות מיקוד עם משתתפים	+	+		
צוות מפעיל (מידע פרטני על כל משתתף)	+	+		
תצפיות	+	+		
ראיונות רכזים (התפתחות מקצועית שלהם ותרומת התכנית)	+	+	+	
קבוצת דיון מנחי התכנית ביישובים	+	+		
ראיונות משתתפים ממשיכים			+	
ראיונות בוגרים				+
ראיונות בעלי תפקידים ברשויות ובממשלה			+	+

אופן ביצוע הראיונות: השאלון חולק על ידי צוות המחקר בסיום מפגש של התכנית. מילוי השאלון ארך כ-15-25 דקות. כל משתתף קיבל קוד, על מנת שאפשר יהיה לבצע התאמה בין שאלונים שמולאו במדידות שונות. במהלך השנה השנייה למחקר הוכנס למערך איסוף הנתונים שאלון אינטרנטי, זהה בתוכנו לשאלון הידני, שהיה נגיש יותר לבני הנוער ומילוי היה מהיר יותר.

בשאלון למשתתף, המשתתפים התבקשו לדרג את רמת התפקוד שלהם במגוון תחומים: תפקוד אישי-רגשי וחברתי, תפקוד בלימודים או בסביבת העבודה, כישורים "רכים" הקשורים להשתלבות מוצלחת בעבודה וכן תפיסת תמונת העתיד בתחומים של לימודים, תעסוקה ומשפחה. השאלון המובנה כלל שאלות הנוגעות למספר מקבצים מרכזיים:

- מאפיינים סוציו-דמוגרפיים: מין, גיל, מקום לימודים, ארץ לידה וארץ לידת ההורים.
- משוב על מידת התרומה של מרכיבים מרכזיים של התכנית: מפגשים אישיים, מפגשים קבוצתיים, לימודי מחשב, התנדבות, היכרות עם מקומות עבודה, עבודה בשכר, השתתפות בקורס מקצועי, התנסות בעבודה, חוויה עסקית, למידה והשתתפות פעילה בתכנית, קשרים ותמיכה בתכנית, סיוע התכנית לעתיד.
- תחומי התרומה של התכנית: (א) משוב על תרומתה בתחום עולם העבודה – כלל ארבעה פריטים (כגון "העבודה בשכר תרמה לי") ($\alpha=.812$); (ב) משוב על תרומתה בתחומים האישי, חברתי והבין-אישי – כלל ארבעה פריטים (כגון "המפגשים האישיים עם מדריך או רכז התכנית תרמו לי") ($\alpha=.658$); (ג) דיווח על מידת המעורבות של המשתתף בפעילויות התכנית: למידה והשתתפות פעילה בתכנית – כלל שישה פריטים (כגון "אני מגיע למפגשים של התכנית", "למדתי דברים חדשים בתכנית") ($\alpha=.731$); (ד) דיווח על טיב הקשרים והתמיכה ההדדית בתכנית – כלל ארבעה פריטים (כגון "אצלנו בתכנית התלמידים עוזרים זה לזה" או "כשיש לי בעיה, יש מישהו בתכנית שאני יכול לפנות אליו") ($\alpha=.670$); (ה) דיווח על תרומת התכנית להשתלבות בעבודה ולימודים בעתיד – כלל שלושה פריטים (כגון "הידע שרכשתי בתכנית יעזור לי למצוא עבודה בעתיד" או "בזכות התכנית גיליתי מקצועות חדשים") ($\alpha=.666$).
- כישורים הקשורים ישירות או בעקיפין למסוגלות תעסוקתית או השתלבות עתידית בעולם העבודה: מקבץ שהקיף שלושה תחומים מרכזיים: (א) דימוי עצמי – כלל ארבעה פריטים (כגון "בדרך כלל אני בטוח בעצמי" או "יש לי תכונות טובות") ($\alpha=.636$); (ב) תחושת מסוגלות עצמית – כלל 5 פריטים (כגון "גם כאשר אין לי עזרה מהבית, אני מסוגל להתמודד עם הבעיות שלי" או "גם כאשר אני מקבל משימות לימוד קשות, אני יכול להתמודד אתן") ($\alpha=.730$); (ג) קשרים בין-אישיים – כלל חמישה פריטים (כגון "אני מסוגל להביע רגשות או צרכים בקשרים שלי עם אחרים" או "כאשר אני צריך לעשות משימה, אני אוהב לעבוד יחד עם אנשים אחרים") ($\alpha=.653$).
- רכישת מיומנויות הרלוונטיות לחיפוש עבודה: מקבץ שכלל ארבעה פריטים (כגון: "אני מרגיש ביטחון ללכת לראיון עבודה", "אני יודע כיצד לכתוב קורות חיים" או "אני יודע כיצד עלי להציג את עצמי בצורה טובה כלפי מעסיקים") ($\alpha=.714$).

- תפקוד בעבודה: מקבץ שכלל שמונה פריטים – דיוק בזמני הגעה, הודעה אם לא מגיע, פנייה לעזרה כשיש צורך, סיפוק ואתגר בעבודה, חיזוק הביטחון העצמי בעבודה, מאמץ להצליח גם כשיש משהו מרגיז (כגון "אני תמיד מדייק בזמני ההגעה לעבודה בבוקר ולאחר ההפסקות" או "אני חושב שהאחראי מרוצה מאוד מהתפקוד שלי בעבודה") ($\alpha=.921$).
 - תפיסת תמונת עתיד: תכנון להתגייס לצבא, הערכת הנערה בנוגע לתעודת הסיום הגבוהה ביותר שתוכל להשיג, איך הנער מדמיין את עצמו בעוד 7 שנים.
 - מחויבות חברתית: מקבץ שכלל ארבעה פריטים – גיוס לצבא אף אם יהיה רשות, הרגשה כחלק מהמדינה, עזרה לאחרים גם אם יש משהו חשוב אחר לעשות (כגון "גם אם יוחלט שהשירות בצבא הוא לא חובה, אני אתגייס" או "חשוב לי לעזור לאחרים גם כשיש לי דברים אחרים חשובים לעשות") ($\alpha=.609$).
 - השתלבות בלימודים: מקבץ שהקיף שלושה תחומים מרכזיים: (א) התנהגות למידה – כלל שלושה פריטים (כגון "אני מגיע באופן קבוע לבית הספר" או "אני משקיע בלימודים") ($\alpha=.810$); (ב) רמת הישגים במתמטיקה, עברית ואנגלית ($\alpha=.700$); (ג) דיווח על קשיים בלימודים – כלל שני פריטים ("קשה לי מאוד להתמודד עם הלימודים או "קשה לי לבצע את המטלות שהמורה נותן בכיתה") ($\alpha=.778$).
 - התנהגויות סיכון: מעורבות באלימות, צריכת חומרים ממכרים וגנבה.
- ההיגדים בשאלון המשוב על התכנית נותחו באמצעות ניתוח גורמים בעל רוטציה מסוג varimax, המסביר 61% מהשונות המוסברת. בניתוח זהו 14 גורמים, מהם שמונה בעלי ערכי מהימנות גבוהים לפי אלפא של קרונברך, ובהם נעשה שימוש בניתוח הממצאים (ראו פירוט לוח ניתוח הגורמים, נספח 5).
- נוסף על כך, בכל יישוב איש צוות מילא טופס קצר למילוי עצמי, שמיפה את רמת התפקוד של המשתתף בתחומים הבאים:
- השתלבות בלימודים – הרמה של המשתתף בלימודים באופן כללי, השקעה בלימודים (שני פריטים).
 - השתתפות בתכנית – הגעה באופן קבוע למפגשים, השתתפות פעילה במפגשים, פגישות אישיות של איש הצוות עם המשתתף (שלושה פריטים).
 - כישורים אישיים חברתיים – כוחות ורצון לעשות משהו קשה, מיקוד שליטה פנימי, דימוי עצמי חיובי (3 פריטים).
 - השתלבות בעבודה – כתיבת קורות חיים, עמידה בדרישות העבודה, הערכה כי המשתתף יצליח להשתלב בשוק העבודה הנורמטיבי (שלושה פריטים).
 - התנהגויות סיכון – מעורבות בהתנהגויות אלימות, צריכת חומרים ממכרים (שני פריטים).
 - תמונת עתיד (כגון "המשתתף יסיים עם תעודת בגרות חלקית או מלאה או יסיים מכללה או אוניברסיטה") (פריט אחד).

ניתוח הנתונים בוצע באמצעות ניתוח מדידות חוזרות, על ידי קוד מספרי שניתן לכל משתתף. איסוף המידע בוצע במהלך פעילות התכנית. נאסף מידע מהמשתתפים לאורך כל שנת המדידה (למעט משתתפים שנשרו מהתכנית). חלק קטן מהמשתתפים נטל חלק ביותר משנת לימודים אחת. על מנת לשמור על אנונימיות המשתתפים, לא נעשה שימוש בשמותיהם בתיעוד המידע שנאסף. ניתוח המידע כלל השוואה בין בני הנוער לפי כמה צירי ניתוח מרכזיים :

- השוואה בין רמת התפקוד של בני הנוער (משתתפים ושאינם משתתפים) במועדי מדידה שונים : בתחילת כל שנת לימודים ובסיומה, במועד המדידה האחרון של התכנית ולאחר סיומה
- השוואה בין רמת תפקוד של משתתפי התכנית בקרב תת-קבוצות שונות (ערבים, חרדים ויהודים אחרים)
- השוואה בין רמת התפקוד של משתתפי התכנית בכל היישובים שבהם נאסף מידע
- השוואה בין רמת התפקוד של משתתפים ושאינם משתתפים בתכנית (קבוצות להשוואה)
- השוואה בין דיווח המשתתף ודיווח איש הצוות המלווה

בדוח הנוכחי יוצגו ממצאים משנת המדידה השנייה – תשע"ב, שבה התכנית פעלה בכל היישובים באופן מלא, היות ובשנת תשע"א (השנה הראשונה למדידה) בחלק מהיישובים התכנית הייתה בתהליכי התארגנות ראשוניים של הפעלה, ובשנת תשע"ג (שנה אחרונה למדידה), בחלק מהיישובים שנבדקו התכנית כבר לא פעלה באופן מלא, בשל סיום קבלת המימון מהקרן.

מגבלות המחקר

ראוי להעלות בהקשר זה את מגבלות המחקר, שהייתה עשויה להיות להן השפעה על תקפות הממצאים ועל היכולת להכליל מהם :

- הטרוגניות התכנית והשלכותיה – התכנית שונה במידת-מה בכל אחד מן היישובים שבהם היא מועברת, בכמה היבטים : מיקום גאוגרפי, מגזר, רכיבי התכנית, גיל המשתתפים ושנת ההפעלה. מסיבה זו נערכו גם עיבודי נתונים לפי מגזר (ראו נספח 7).
- הרכב הקבוצה להשוואה – ממצאי ההערכה מתבססים על מעקב שיטתי לאורך זמן אחר צעירים שהשתתפו בתכנית "עתיד בטוח" ואחר קבוצה להשוואה, שהייתה מורכבת מתלמידי בית ספר לנוער בסיכון (לאחר נשירה מלימודים). ניסיונות לאיתור קבוצה להשוואה נוספת לא צלחו. לצד זאת, פרופיל בני הנוער בקבוצה זו והקשיים שעליהם דיווחו דומים מאוד במאפייניהם לאלו של בני הנוער שהשתתפו בתכנית (מין, גיל, ארץ לידה, מעורבות הורים בבית הספר, השתלבות בעבודה של אב ואם, וכן בממדים אישיים, כמו : דימוי עצמי, תחושת מסוגלות עצמית וממדים בין-אישיים).
- מעקב אחר בוגרי התכנית – היעדר מידע מלא על המשתתפים בתכנית הקשה מאוד על ביצוע המעקב אחר בוגריה, ובעקבות כך נאסף מידע מ-60 בוגרים בלבד מ-5 יישובים (ראו פירוט בנספח 1 – לוח 2). לצד זאת, ראוי להדגיש כי המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים והאישיים-רגשיים של הבוגרים דומים במאפייניהם למאפייני הבוגרים שלא רואיינו במסגרת המעקב בסוף שנת תשע"ג.

ממצאים

התפתחות המודל "עמיד בטוח" ברמה הכלל-ארצית

ליווי תהליך ההפעלה של מודל "מסוגלות תעסוקתית" נערך ברמה הכלל-ארצית וברמת היישובים בשלושה מגזרים מרכזיים – במגזר החרדי (בני ברק, מודיעין עילית), במגזר הערבי (דיר אל אסד, אום אל פחם) וביישובים יהודיים בעלי פרופיל סוציו-אקונומי נמוך (מגדל העמק, גבעת אולגה (חדרה), מועצה אזורית חוף אשקלון, ירוחם ואזור רמלה [תכנית "גלאו"פ]).

ממעקב אחר התפתחות מודל ההפעלה של התכנית עולה כי התכנית עברה כברת דרך משמעותית והבשלה מקצועית מתחילתה, ברמות הדרג המוביל, הצוותים המפעילים והמשתתפים. הצוות המוביל של התכנית השקיע מאמצים בשיפור מתמיד של התכנית וערך תהליך של הפקת לקחים משמעותי, התמקד בהמשגת המינוח "מסוגלות תעסוקתית" לבני נוער בסיכון ובזיהוי אסטרטגיות הולמות לפעולה, תוך שהוא יוזם מודל יישובי משופר של התכנית.

כל שנת פעילות הביאה למיקוד ובהירות מקצועיים ברבדים נוספים של התכנית ושל יישומה בשדה. החשיבה והדיאלוג המשותפים עם הגורמים השונים שהיו מעורבים בהפעלת התכנית – מובילות, מנחים, צוות מפעיל, שותפים פוטנציאליים וצוות ההערכה – הביאו ליתר חידוד אסטרטגיית התכנית ומוקדיה בכל שנה ושנה (לוח 8).

בשנת הפעילות הראשונה – מובילות המודל התמקדו בקידום תהליכים של גיבוש המודל, מטרתיו ורכיביו המרכזיים והבהרתם, על בעל בסיס דיונים בפורומים של מסגרות ההכשרה של התכנית (בתכנית ההכשרה הארצית לרכזים בהפעלת "סטרייב" (תבת, ג'וינט ישראל) ובהנחיה האישית לרכזים ביישוב), בוועדות היגוי (ארצית ויישוביות) ובדיאלוג עם הצוותים המפעילים בשדה, במסגרת ביקורים ביישובים.

בשנת הפעילות השנייה – על בסיס הישגי השנה הראשונה, תהליך ההתמקצעות של הצוות המפעיל של התכנית המשיך, תוך גיבוש שפה ממוקדת יותר בתחום המסוגלות התעסוקתית, הדיאלוג המקצועי בין הרמה הארצית והרמה המקומית הצמיח יוזמות מקצועיות בשדה ושותפות לכל יישוב עם גורמים רלוונטיים. כמו כן, בכל יישוב השיח בין מפעילי התכנית ומשתתפיה היה הדוק ותומך יותר.

בשנה זו הופיעו ניצנים של שינוי ברמת המשתתפים והתחלה של תהליכי הכלה חברתית; בשיח עם המשתתפים (בקבוצות הדיון), חלק ניכר מהם החלו לדבר על מקצוע שבו היו רוצים לעסוק, הציגו תמונת עתיד תעסוקתית וראו במרכיבי התכנית (התשומות האישיות, החברתיות והמקצועיות) מרכיבים אשר יסייעו להם להשתלב בצבא, בלימודים (בגרות ולימודים על-תיכוניים) ובתעסוקה מקצועית בעתיד.

במהלך השנה השלישית – התרחבו הדיאלוג והעבודה המשותפת עם גורמים ממשלתיים העוסקים בקידום בני נוער בסיכון ברמה הכלל-ארצית – הצבא (שילוב בתפקידים משמעותיים ואפשרות

לליווי אישי במהלך הצבא ובסיומו), אגף התקון במשרד הרווחה (גיבוש תפיסה מקצועית משותפת בתחום המסוגלות התעסוקתית וכישורי חיים), משרד החינוך (ייזום פרויקטים בבתי ספר, כולל תכנית "הזנק לתעשייה" ברשת בתי ספר אורט), משרד הכלכלה ומשרד ראש הממשלה (גיבוש תכניות בתחום המסוגלות התעסוקתית לבני 16 ומעלה). דיונים אלו הביאו להבהרה והעמקה של מודלים חלופיים לקידום מסוגלות תעסוקתית במסגרות בלתי פורמליות ופורמליות, ליצירת רצף של טיפול בבני נוער בסיכון ולאגום משאבים.

לוח 8: התפתחות המודל למסוגלות תעסוקתית עבור נוער בסיכון, סוף תשע"ג

שנה ראשונה (2011-2010)	שנה שנייה (2012-2011)	שנה שלישית (2013-2012)
גיבוש תאוריה ואסטרטגיית עבודה	המשך התמקצעות תהליכי הכללה הצוות המקצועי (inclusion)	רצף של מצבים
	ברמת התכנית	ברמת המשתתפים
גיבוש המודל ומטרותיו והבהרתם	היווצרות שפה ממוקדת מסוגלות תעסוקתית שפה מקצועית, מיקוד מטרות, הבנת רכיבים, ייחודיות	1. הפסקה או סיום הפסקת פעילות התכנית בקבוצות מסוימות מסיבות שונות, כגון: סיום התקציב שהוקצה, חוסר הצלחה בהפעלת מרכיבי התכנית וחוסר התאמה בין התכנית לאוכלוסייה.
סדנאות לחיזוק מיומנויות אישיות וחברתיות	תהליכי Top-Down Bottom-Up הדרכה ארצית: ליווי קבוצתי בקבוצת הרכזים הדרכה מקומית: ליווי פרטני על ידי יועצים מטעם הביטוח הלאומי	2. הפסקה וניסיונות הפעלה מחדש הפעילות הופסקה, והיום ישנם שלבים של הפעלה מחדש: בניית שותפויות להפעלת התכנית ומשא ומתן עם הרשות המקומית להפעלתה.
יצירת שפה מקצועית משותפת	תהליכי Top-Down Bottom-Up הדרכה ארצית: ליווי קבוצתי בקבוצת הרכזים הדרכה מקומית: ליווי פרטני על ידי יועצים מטעם הביטוח הלאומי שיתופי פעולה עם תכניות אחרות בקהילה הצוות מיומן יותר. נוצר קשר הדוק וחם בין הצוות לבני הנוער.	3. המשכיות במודל שימור – שינוי ממעלה ראשונה מודל ההפעלה פועל היטב ובהצלחה, והצוות עושה עבודתו נאמנה, אך המודל לא התפתח מאז התחלתו.
התנסות ורכישת ניסיון מקצועי	התפתחות של יוזמות מקומיות (צעד אחד קדימה) יוזמות יצירתיות של רכזי התעסוקה איגום משאבים זיהוי שווקים ושותפויות חדשות השפעה על זירות נוספות ברשות המקומית	4. המשכיות בשינוי ממעלה שנייה – התפתחות מודל ההפעלה פועל היטב, ובכל שנה יש שכלול של מרכיבי התכנית – רעיונות חדשים, יוזמות חדשות של המשכיות, קורסים נוספים ועוד.
פעילות והתנדבות בקהילה	התחלה של שיח מקצועי עם שותפים פוטנציאליים ברמה הארצית – מהצבא ומהרווחה	הרחבה משמעותית של הדיאלוג ועבודה המשותפת עם גורמים ממשלתיים המטפלים בבני נוער בסיכון לקידום – צבא ומשרדי החינוך, הרווחה והתעסוקה

בפתח השנה הרביעית – הפעלת התכנית ביישובים החדשים היא מתוך גישה של אחריות יישובית על התכנית, תוך איגום ושיתוף הגורמים המקצועיים הרלוונטיים לתכנית בכל יישוב, בהובלת נציגי ראש הרשות. מודל ההפעלה מלווה בהכשרה ארצית וליווי יישובי של הצוותים המפעילים של התכנית, תוך שהוא מקדים את העשייה במיקוד המטרות, אוכלוסיית היעד, הדרך להשגת התוצאות המצופות והתוצאות בטווח הקצר והארוך, בליווי גורם מקצועי בתחום זה. ההכשרה המלווה את הרכזים היישוביים המפעילים את התכנית מזמנת להם למידה של מודלים מוצלחים ולמידת עמיתים.

בסוף שנת ההערכה השלישית הסתיים מימון התכניות על ידי הביטוח הלאומי בחלק מהיישובים, והאחריות למימון ולהפעלת התכנית הועברה ליישובים. בעקבות זאת, על בסיס ביצוע הערכה ב-10 יישובים, ניתן לזהות רצף של מצבים: (א) הפעלת משאבי התכנית ומינופם ליצירת יוזמות נוספות בתחום התעסוקה ותעסוקת בני נוער ביישוב (שלושה יישובים); (ב) הפעלה מלאה של התכנית על כל מרכיביה (שני יישובים); (ג) הפסקה זמנית של הפעילות והפעלה מחדש, לאחר השקעת משאבים ואיגומם (שלושה יישובים); (ד) הפסקת הפעלת התכנית, בהיעדר משאבים מקומיים למימון או בשל קשיים ארגוניים שונים (שני יישובים).

האם התכנית פועלת בקרב אוכלוסיית היעד שנקבעה מראש?

יישובי התכנית מאופיינים במגוון ממדים של סיכון, וכמעט כולם כלולים ברשימת היישובים של התכנית הלאומית לטיפול בילדים ובני נוער בסיכון. היישובים הם בעלי פרופיל חברתי-כלכלי נמוך במיוחד (אשכולות 2-4) וממוקמים בפריפריה הגאוגרפית והחברתית בישראל, כולל יישובים במגזר הערבי והחרדי. ביישובים אלו מספר אינדיקטורים המעידים על סיכון: שיעור התושבים מקבלי גמלת הבטחת הכנסה, שיעור המשפחות החד-הוריות, שיעור הילדים המוכרים למחלקות לשירותים חברתיים ואחוז בני הנוער הזכאים לתעודת בגרות שנמצאים בשיעור גבוה בהרבה מהממוצע הארצי (נספח 1 - לוח 1).

משפחות המשתתפים מתמודדות עם אתגרים כלכליים ומשפחתיים כאחד. כשליש ממשפחות בני הנוער שבתכנית (35%) מטופלות על ידי שירותי הרווחה ביישוב, שני שלישים מהן (66%) מתמודדות עם קשיים כלכליים, וחלקן מתמודדות עם קשיים אחרים, כגון: אלימות במשפחה (17%), משבר בעקבות גירושין (16%) או בעיות אלכוהול (7%). 70% מהמשפחות בנות ארבעה ילדים ויותר. הצוותים המפעילים של התכנית מדווחים⁵, כי חלק ניכר מבני הנוער מאופיינים בהיעדרויות תכופות מלימודים (35%), בעיות רגשיות מיוחדות (44%) ובעיות חברתיות (17%). לחלק קטן מהמשתתפים נפתחו תיקים במטרה (7%). כפי שניתן היה לצפות, קיימים הבדלים בפרופיל המשפחות בין משתתפים מהמגזרים השונים (ראו פירוט בנספח 6).

פרופיל המשתתפים

כמחצית ממשתתפי התכנית (56%) הם בנים. מרבית המשתתפים הם בני 15-16 (53%), וחלק ניכר נוסף הם בני 17-18 (34%). כמעט כל המשתתפים (96%) הם ילידי הארץ, אולם שליש מהורי המשתתפים במגזר היהודי הם עולים. מדיווח המשתתפים עולה כי חלק ניכר מההורים עובדים – 65% מהאבות ו-82% מהאמהות. 39% מהאמהות הן בעלות השכלה על-תיכונית. שלושה רבעים מהמשתתפים (76%) העידו כי "בן משפחה יודע מה קורה בבית הספר", ורובם (68%) דיווחו כי יש בבית מחשב המחובר לאינטרנט.

הקשר המיוחד שבו התכנית פועלת

הפעלת התכנית ביישובים במגזר החרדי והערבי היא ייחודית, היות והרשויות המקומיות באשכולות חברתיים-כלכליים אלו הן בעלות משאבים מצומצמים ומשקיעות פחות בתכניות להעשרת נוער בסיכון ולטיפולו (אבו-עסבה, 2008; בלס וקוגן, 2014; וורגן, 2007; וייסבלאי, 2013). לרוב, בתי ספר הם ללא משאבים רבים, והנהלות בתי הספר משקיעות פחות בטיפול המבנה, ההצטיידות לפעילויות ייחודיות מצומצמת, והצוות החינוכי חשוף פחות להכשרות מקצועיות המקנות ידע ומיומנויות לעבודה עם נוער בסיכון. בתי הספר הטכנולוגיים, שבהם לומדים חלק ניכר מהילדים, הם במצב קשה עוד יותר בממדים של משאבי כוח אדם ומימון.

⁵ בדיווח פרטני על כל אחד מהמשתתפים.

מדיווח המשתתפים בשאלונים ובקבוצות הדיון עולה כי מרבית ההורים משולבים בעבודות בלתי מקצועיות, והם משקיעים פחות בהקניית העשרה והכשרה מותאמת לילדיהם. מרבית בני הנוער המשתתפים בתכניות מביעים צימאון להתנסות חינוכית "אחרת", גדלים בצמצום כלכלי, ונגישותם לעולם המערבי, שבתוכו הם חיים, ולמידע עדכני בתחומי הטכנולוגיה והמדע היא מצומצמת.

מהן התשומות (inputs) המרכזיות של התכנית, ובאיזו מידה המשתתפים חשים שהן תורמות להם?

משאבי הכשרה וליווי של הצוותים המפעילים ברמות הארצית והמקומית

במסגרת התכנית קיימת השקעה בפיתוח המודל והתפיסה המקצועית הן ברמה היישובית והן ברמה הכלל-ארצית. ברמה הארצית, בכל שנה נערכת תכנית הכשרה כלל-ארצית של רכזי התכנית המצטרפים למודל. ההכשרה כוללת מיקוד מטרות התכנית, יצירת כרטיסי פרויקט, זיהוי דרכי הפעלה מוצלחות ואסטרטגיות להתמודדות עם בעיות שוטפות בהפעלת המודל בקרב בני נוער בסיכון (נוכחות, התמדה ומעורבות פעילה) ועם היבטים ארגוניים שונים (כמו תקציב ופניות של כוח אדם מקצועי). ההכשרה מועברת באמצעות סדנה מפעילה. שיח זה יוצר בהירות ביחס להיבטים שונים של הפעלת התכנית ומעודד יישום ממוקד יותר של מטרותיה.

ההכשרה מזמנת למשתתפים למידה הדדית ומביאה ל"התגייסות" הצוותים ליישום תפיסות התכנית שהם מעבירים ולרתימת המערכות שהם פועלים בהן להשקיע משאבים בתחום המסוגלות התעסוקתית. ההכשרה יוצרת הזדמנויות ללמידה ממודלים מוצלחים וכן ללמידת שפה מקצועית משותפת, אשר נעשה בה שימוש גם בשיח בוועדות ההיגוי היישוביות המלוות את התכנית, שבהן משתתפים אנשי מקצוע בדרגים שונים, השותפים להפעלתה.

ברמה היישובית, כחלק מהתשתיות הנבנות לקראת התחלת הפעלת התכנית היישובית, נערכים כמה תהליכים מרכזיים – בשלב הראשון, נערכים מיפוי של המשאבים והצרכים בתחום של מסוגלות תעסוקתית, זיהוי שותפים פוטנציאליים, רתימת מוביל יישובי, יצירת פורום עירוני ואיסוף מידע רלוונטי לתחום ההתערבות. בשלב השני נבנית תכנית עבודה יישובית, הכוללת מודל הפעלה מובנה וממוקד ובו מטרות התכנית, מהלכה, מרכיבים מרכזיים בה ותוצאות ברמות המשתתף, התכנית והיישוב.

יועצים-מומחים מטעם התכנית מלווים את הצוות המפעיל בשדה. רכזי התכנית ביישובים מדווחים כי היועצים מהווים משאב מקצועי משמעותי וכתובת להתייעצות ולהכוונה, ונראה כי במרבית התכניות נוצרו יחסי אמון וקשרי עבודה הדוקים בין הצוותים המפעילים והיועצים.

היקף יישום מרכיבי התכנית

כאמור, התכנית מורכבת מתשעה מרכיבים מרכזיים ומעודדת יישום של מרכיבי מעטפת נוספים בתחום התעסוקה וחיזוק בתחום האישי-חברתי. מלוח 9 עולה כי המרכיבים הבאים הם המרכיבים המיושמים בכל אתרי התכנית, או כמעט בכלם: הליווי האישי והקבוצתי, קורס ההכשרה המקצועית וחוויה תעסוקתית. נראה כי מרכיב התגבור הלימודי מוקנה במסגרת אחרת, ומרכיבים אחרים, כמו צמצום פערים דיגיטליים, נתפסים כחיוניים פחות להשתלבות בעולם העבודה. מרכיבי העבודה עם ההורים והחוויה העסקית מורכבים יותר ליישום.

מרכיבי התכנית שזוהו כתורמים להצלחת הפעלת התכנית

תרומת מרכיבי התכנית לשיפור רמת תפקוד המשתתפים נבדקה באמצעות רגרסיה לוגיסטית. מניתוח רגרסיה הבודקת רכיבים שונים של התכנית העשויים לנבא שיפור ברמת התפקוד של משתתפי התכנית ($1 = \text{בני נוער שחל שיפור ברמת התפקוד שלהם בין מדידת תחילת שנה לסופה}$; $0 = \text{בני נוער שלא חל שיפור ברמת התפקוד שלהם בין שתי המדידות}$), נמצא כי בשלב הנוכחי של הפעלת התכנית קיימים שני מרכיבים המשפיעים באופן משמעותי ומובהק על שיפור ברמת התפקוד של בני הנוער בתחומים הרלוונטיים למסוגלות תעסוקתית:

א. **רכיב צמצום הפערים הדיגיטליים ושימוש במחשב** תורם באופן מובהק לשיפור ברמת התפקוד של בני הנוער בהתנהגות פרו-אקטיבית $\text{Exp}(B)=0.17$ (השוונות המוסברת $[R^2]$ של מודל זה היא 3%), בידע בכתובת קורות חיים $\text{Exp}(B)=0.38$ (השוונות המוסברת – 14%) ובעמידה בדרישות העבודה $\text{Exp}(B)=0.16$ (השוונות המוסברת – 3%).

ב. **רכיב התגבור הלימודי** תורם באופן מובהק לשיפור ברמת התפקוד של בני הנוער בהשקעה בלימודים $\text{Exp}(B)=0.26$ (השוונות המוסברת $[R^2]$ של מודל זה היא 7%), בהשתתפות פעילה במפגשי התכנית $\text{Exp}(B)=0.28$ (השוונות המוסברת של המודל – 8%) ובחיזוק מיקוד השליטה הפנימי של המשתתפים $\text{Exp}(B)=0.17$ (השוונות המוסברת – 3%).

התייחסות לסוגיה זו על בסיס המידע האיכותני קיימת גם בפרק למידה מהצלחות שלהלן.

לוח 9: תיקוף יישום מרכיבי התכנית לפי אתר, סוף שנת הפעלה שלישית, (יוני 2013)

אתר	ליויי אישי	ליויי קבוצתי	הכשרה מקצועית	תגבור ללימודי	צמצום פערים דוגיטליים (שימוש במחשב)	הכנה לצבא, לשירות לאומי או לשירות אזרחי	עבודה עם הורים	חוויה (התנדבות או עבודה בשכר)	חוויה עסקית, מיזם עסקי	מרכיבי מעטפת נוספים (יוזמות נוספות בתחום התעסוקה והאישי-חברתי)
ירוחם מגדל העמק	+	+	+	+	+	+	+	+	+	תעסוקה כמדריךים בקייטנות ריוחה יריד תעסוקה בקיץ יציאה לקורס מד"יציים, מדריכים במרכז הנוער, הפקת טורניר כדורגל בהשתתפות הקהילה, שיפוץ אתרים בכפר, שירותי סאונד בבית הספר ובטקסי הכפר קשורים עם תכנית "מצלחה" ו"עיר ללא אלימות", פעילויות הפוגה והעשרה, קשר עם בוגרים ועזרה במציאת עבודה
דיר אל אסד	+	+	+	+	+	+	+	+	+	הדרכה בקורס מאלפי כלבים, מתן המלצות לבני הנוער על ידי הצוות לתעסוקה עתידית
בני ברק	+	+	+	+	+	+	+	+	+	התנדבות תמורת מלגה, תמורת מלגה
חוף אשקלון	+	+	+	+	+	+	+	+	+	שירות תיקוני מחשבים, עזרה במציאת עבודה לבוגרים מצטיינים ברכיבה יוצאים לתחרויות
מוזיעין עילית	+	+	+	+	+	+	+	+	+	התנדבות תמורת מלגה, תמורת מלגה
גבעת אולגה	+	+	+	+	+	+	+	+	+	שירות תיקוני מחשבים, עזרה במציאת עבודה לבוגרים מצטיינים ברכיבה יוצאים לתחרויות
אום אל פתם	+	+	+	+	+	+	+	+	+	שירות תיקוני מחשבים, עזרה במציאת עבודה לבוגרים מצטיינים ברכיבה יוצאים לתחרויות
"גלא"פ"	+	+	+	+	+	+	+	+	+	שירות תיקוני מחשבים, עזרה במציאת עבודה לבוגרים מצטיינים ברכיבה יוצאים לתחרויות
סד הכול ברמת כלל-התכנית	9	9	9	5	3	1	3	7	3	

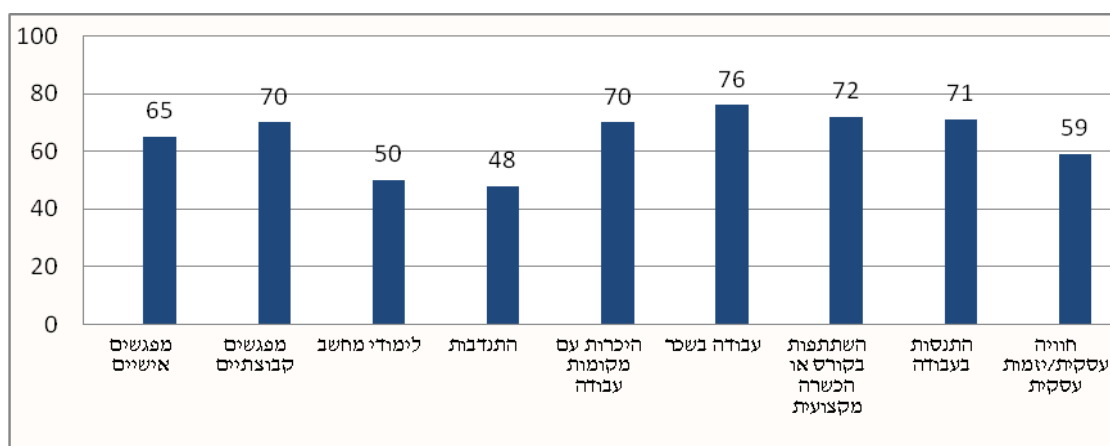
דיווח הצוות על היקף החשיפה לתכנית

כאמור, התכנית מעמידה לרשות המשתתפים מגוון רחב של משאבים בתחומים האישי, הבין-אישי והמקצועי. הצוות המפעיל של התכנית דיווח (בדיווח פרטני על כל אחד מהמשתתפים) על נוכחות קבועה של כ-80% מבני הנוער בתכנית ועל השתתפות פעילה במפגשים וכן על כך שנערכו מפגשים אישיים עם כ-90% מהמשתתפים.

משוב המשתתפים על התכנית

רוב המשתתפים (כ-70%) דיווחו על תרומת המרכיבים התעסוקתיים והקבוצתיים – הסיוע בהשתלבות בעבודה בשכר, ההשתתפות בקורס הכשרה מקצועית, היכרות עם מקומות העבודה וכן המפגשים הקבוצתיים. אחוזים נמוכים יותר דיווחו על תרומת המפגשים האישיים והחוויה העסקית.

תרשים 1: משוב המשתתפים על ממדים שונים בהפעלת התכנית, סוף תשע"ב (% המדווחים כי המרכיב "תרם" או "תרם מאוד")

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא תרם כלל, 2=לא כל כך תרם, 3=תרם, 4=תרם מאוד.

בקבוצות הדיון שערך צוות ההערכה עם המשתתפים בתכנית, המשתתפים דיווחו כי ייחודה של מסגרת התכנית מבחינתם היה באווירה ששררה בה, בשיח של אנשי המקצוע עמם ובסוגיות הנדונות במפגשים: "האנשים פה לא מוותרים לנו, מבינים אותנו ומקשיבים לנו" (משתתפת ב"גלאו"פ"), או "פה עזרו לי לחשוב על העתיד ועל דברים שבחיים לא הייתי חושבת עליהם" (משתתפת ממודיעין עילית).

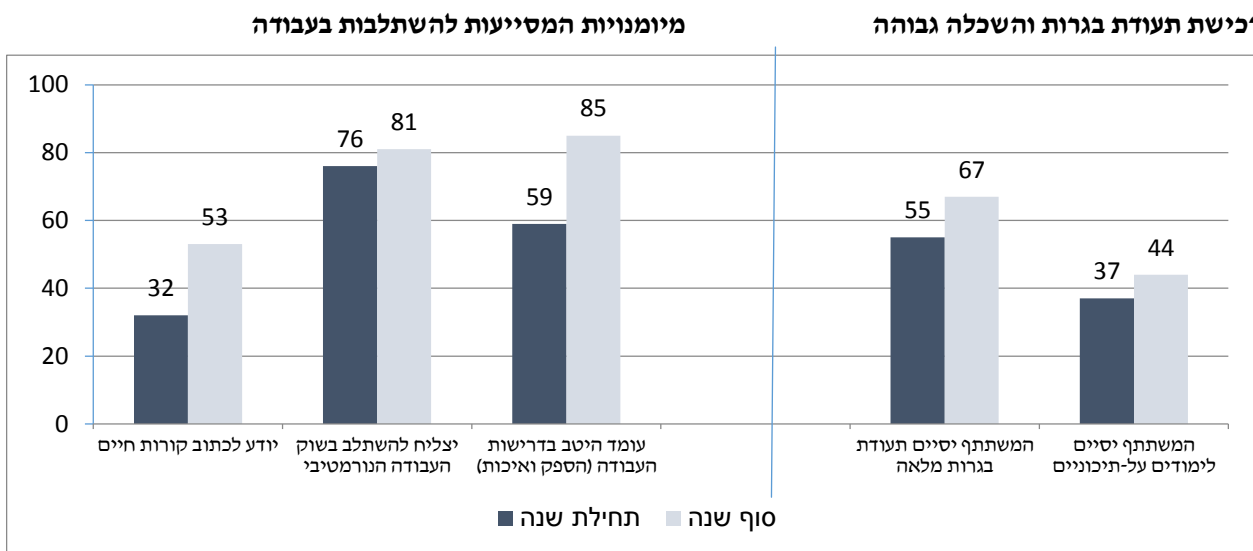
האם חל שיפור (improvement) בקרב משתתפי התכנית בתחומים שהתכנית הייתה מעוניינת לקדם?

רמת התפקוד של המשתתפים נבחנה בתחומים האישי והבין-אישי, בתמונת העתיד ובמיומנויות הקשורות לעבודה – תחומים שהספרות מצביעה עליהם כחשובים לטיפוח מסוגלות תעסוקתית.

תמונת עתיד

כאמור, הצוות המפעיל של התכנית דיווח באופן פרטני על רמת התפקוד של כל אחד מהמשתתפים בתחילת התכנית ובסופה. תרשים 2 משווה בין רמת התפקוד של המשתתפים בתחומים של תמונת עתיד ומיומנויות הקשורות להשתלבות בעבודה בתחילת השנה ובסופה. הצוות מצא כי חל שיפור משמעותי ברמת התפקוד של המשתתפים בתכנית בשני תחומים מרכזיים אלו.

תרשים 2: רמת התפקוד של משתתפי התכנית במיומנויות הקשורות בעבודה ותמונת העתיד שלהם – דיווח הצוות המפעיל (% המדווחים "ברמת תפקוד טובה" או "ברמת תפקוד טובה מאוד"), סוף תשע"ב

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=ברמת התפקוד נמוכה, 2=ברמת תפקוד לא כל כך טובה, 3=ברמת תפקוד טובה, 4=ברמת תפקוד טובה מאוד.

הצוות דיווח על עלייה בשיעור המשתתפים שניתן להעריך כי יסיימו תעודת בגרות (של 12 נקודות אחוז), או יסיימו לימודים על-תיכוניים (של 7 נקודות אחוז) – תחומים שבהם פעילות התכנית התמקדה במיוחד.

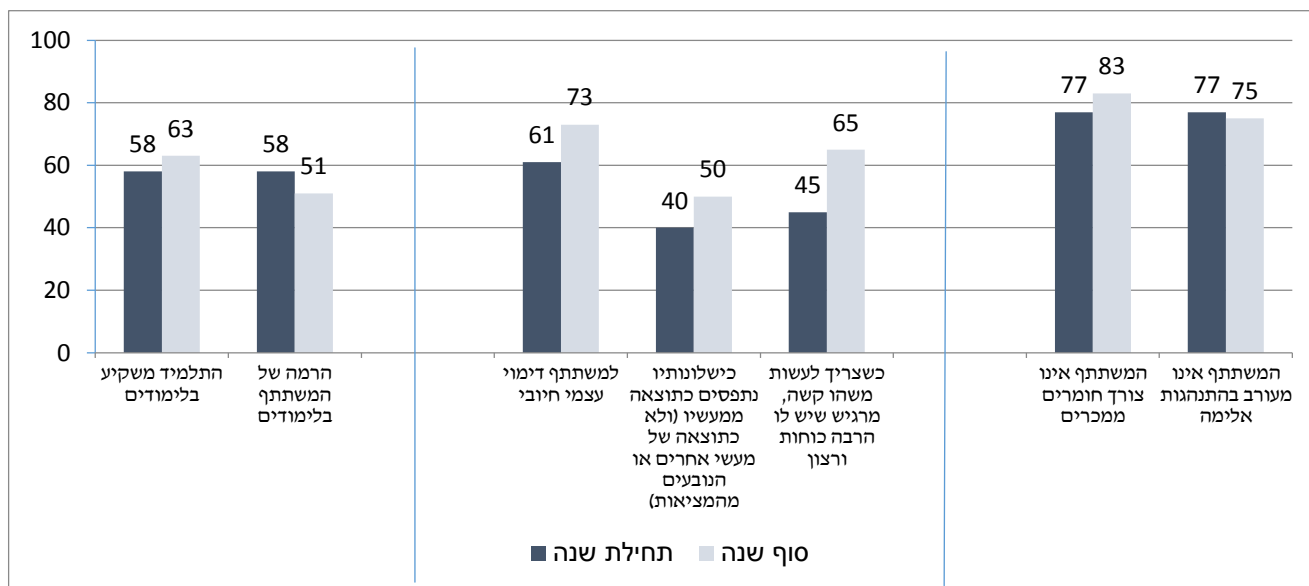
התחום האישי

תרשים 3 משווה בין רמת התפקוד של המשתתפים בתחילת השנה ובסופה במספר ממדים בתחום האישי. מהממצאים עולה כי רמת המשתתפים בלימודים ובממדים אישיים אינה גבוהה. לצד זאת, לקראת סוף השנה חל שיפור משמעותי בתחומים האישיים – דימוי עצמי (שיפור של 12 נקודות אחוז) וממדים של מיקוד שליטה פנימית (שיפור של 10 נקודות אחוז) ובפרו-אקטיביות (שיפור של 20 נקודות אחוז). המשתתפים בקבוצות הדיון סיפרו גם הם על שינויים שחלו בהם: "התבגרנו מאוד

ולמדנו על עצמנו המון, כמו לא לוותר לעצמנו, ושארף אחד לא יכול לקחת ממנו את החלומות שלנו" (משתתף מחוף אשקלון).

תרשים 3: רמת התפקוד של משתתפי התכנית בתחומים הלימודי, האישי-רגשי והימנעות מהתנהגויות סיכון – דיווח הצוות המפעיל (% המדווחים "ברמת תפקוד טובה" או "ברמת תפקוד טובה מאוד"), סוף תשע"ב

התנהגויות סיכון תפקוד בתחום האישי-רגשי תפקוד בלימודים

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=ברמת התפקוד נמוכה, 2=ברמת תפקוד לא כל כך טובה, 3=ברמת תפקוד טובה, 4=ברמת תפקוד טובה מאוד.

בתחום הלימודי, מדיווח הצוות המפעיל עלה כי כ-60% מהמשתתפים שמרו גם לקראת סוף שנת ההפעלה על רמת תפקוד גבוהה בלימודים ובמידת ההשקעה בהם. יש לציין כי סוף שנה הוא תקופה מאתגרת במיוחד, שבה תלמידים נתקלים בקשיים בגלל מבחני הסיום והתרופפות ההשקעה בלימודים.

בתחום התנהגויות הסיכון, הרכזים העריכו כי רוב בני הנוער לא צרכו חומרים ממכרים או היו מעורבים בהתנהגות אלימה. לא חל שינוי משמעותי בהיקף המשתתפים שלא היו מעורבים בהתנהגויות סיכון. חל גידול של 5 נקודות אחוז בשיעור המשתתפים שהצוות המפעיל דיווח כי לא צרכו חומרים ממכרים. כך עלה גם מדבריהם לקראת סוף השנה, אף שבתקופה זו הם כבר הכירו טוב יותר את בני הנוער, ועל כן הערכתם הייתה עשויה לעלות.

מיומנויות המסייעות להשתלבות בעבודה

בתחום התעסוקה, הצוות המפעיל דיווח על רמת תפקוד גבוהה יותר ביכולת לכתוב קורות חיים (שיפור של 21 נקודות אחוז) ובעמידה בדרישות העבודה מבחינת הספק ואיכות (שיפור של 26 נקודות אחוז).

הבדלים בין המגזרים השונים

על מנת לבחון, האם קיימים הבדלים בין משתתפים ממגזרים שונים – ערבי, חרדי ויהודי אחר – במידת השיפור שלהם בין המדידה בתחילת שנה והמדידה בסופה, נערכו ניתוחי שונות דו-כיווניים מסוג מדידות חוזרות, על בסיס דיווח הצוות המפעיל (פירוט בנספח 7).

נמצא הבדל מובהק בזמן המדידה (בהשוואה בין מדידה בתחילת השנה ובסופה) ברוב הממדים שנבדקו – בהתנהגות פרו-אקטיבית, במיקוד שליטה פנימי, בידע כיצד לכתוב קורות חיים, בדימוי עצמי חיובי, בעמידה בדרישות מקום עבודה (הספק ואיכות), בהערכת איש הצוות כי המשתתף יצליח להשתלב בשוק העבודה הנורמטיבי ובהערכתו את יכולת המשתתף לסיים בהצלחה לימודים במוסד להשכלה גבוהה. כלומר, במדידה השנייה, רכזי התכנית דירגו בדיווח הפרטני על כל משתתף את רמת התפקוד של המשתתפים גבוה יותר באופן מובהק מאשר דירוגם במדידה הראשונה (ברמת כלל-התכנית).

בבחינת ההבדלים בתרומת החשיפה לתכנית למשתתפים משלושת המגזרים, נמצא הבדל מובהק בין המשתתפים משלושת המגזרים במידת השיפור שחל ברמת תפקודם בין שתי המדידות. מדיווח הצוות המפעיל עולים הפרטים הבאים:

- משתתפים במגזר הערבי התקדמו במיוחד בתחומים של פרו-אקטיביות, מיקוד שליטה פנימי, כתיבת קורות חיים, דימוי עצמי חיובי, עמידה בדרישות העבודה והערכה כי ישתלבו בהצלחה בשוק העבודה.
- משתתפים במגזר החרדי התקדמו במיוחד בתחומים של השתתפות פעילה במפגשים, מיקוד שליטה פנימי, כתיבת קורות חיים, הפחתה של מעורבות באלימות, עמידה בדרישות העבודה והערכה כי ישתלבו במוסד להשכלה גבוהה.
- משתתפים במגזר היהודי האחר התקדמו במיוחד בתחומים של השקעה בלימודים, פרו-אקטיביות, מיקוד שליטה פנימי, דימוי עצמי חיובי, הפחתה של מעורבות באלימות, הפחתת השימוש בחומרים ממכרים, הערכה כי ישתלבו בהצלחה בשוק העבודה הנורמטיבי והערכת איש הצוות כי המשתתפים יסיימו בהצלחה לימודים במוסד להשכלה גבוהה.

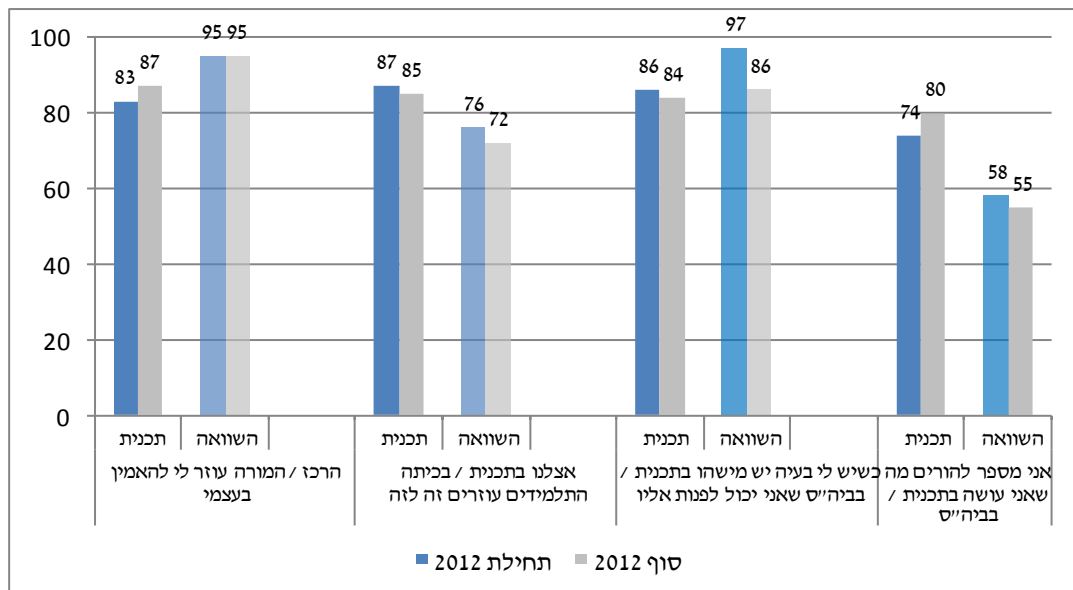
עד כמה ניתן לייחס את ההתקדמות המשתתפים להשפעת התכנית (impact)?

על מנת לאמוד את השפעת התכנית על משתתפיה, נאסף מידע מקבוצה להשוואה – קבוצה בעלת מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ולימודיים הדומים לאלו של הקבוצה שהשתתפה בתכנית, אשר לא נחשפה לתכנית. מעקב אחר השינוי שחל ברמת התפקוד של בני הנוער (משתתפים בתכנית ושאנים (משתתפים) בין שתי המדידות של תחילת השנה וסופה הצביע על שני תחומים מרכזיים שבהם היו הבדלים במידת ההתקדמות של שתי הקבוצות – תמונת העתיד והממדים של השתלבות בעבודה – שני תחומים שבהם התכנית מיקדה את פעילותה.

אקלים חינוכי-סביבתי

בתרשים 4 ניתן לראות כי נקודת הפתיחה של בני הנוער בתכנית הייתה גבוהה יחסית בכל הממדים שנבדקו, למעט התחום של שיתוף ההורים במה שקורה בתכנית. לקבוצה להשוואה הייתה נקודת פתיחה גבוהה יותר בקיומו של מורה שעוזר להם להאמין בעצמם ובקיומה של כתובת לפנות אליה בבית הספר כשהייתה בעיה. קבוצה זו לומדת בבית ספר לנוער בסיכון.

תרשים 4: אקלים חינוכי-סביבתי במסגרת ובקבוצה, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

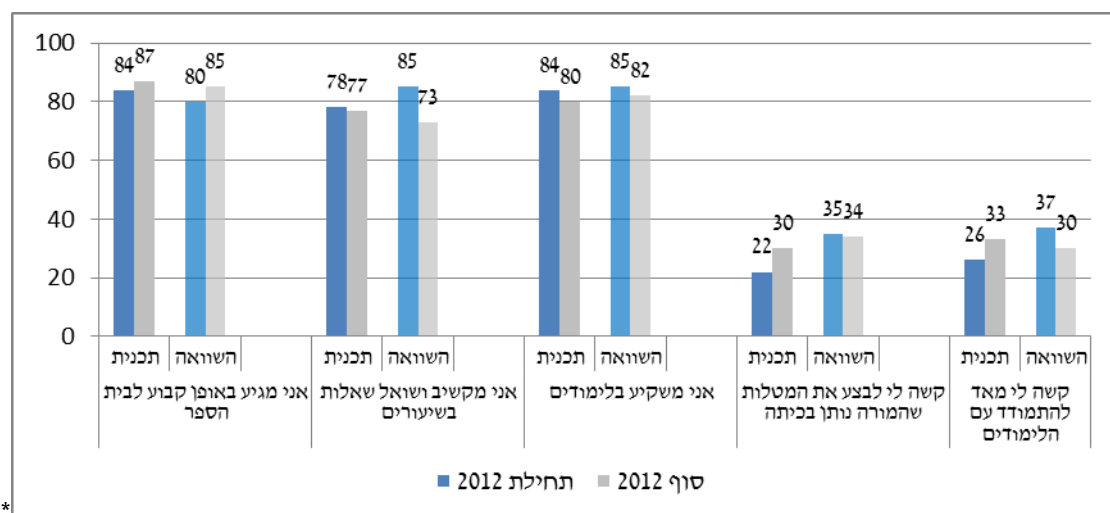
אף שמשגרת התכנית אינה פורמלית, כבר בתחילת התכנית נוצר אקלים חינוכי מיוחד ושונה, באמצעות פורום כיתתי מצומצם והעסקת מדריכים וצוות חינוכי בעלי מודעות ותחושת שליחות לעבודה עם בני הנוער. הדבר בא לידי ביטוי בקשר שבין המשתתפים לצוות התכנית ובקשרים בין המשתתפים לבין עצמם. התכנית הצליחה לטעת בקרב הרוב הגדול של המשתתפים תחושה שהצוות עוזר להם להאמין בעצמם וכי יש להם כתובת לפנות אליה כשיש בעיות. כך לדוגמה העיד משתתף מבני ברק: "הכי אנחנו אוהבים את המורה. הוא לא עוזב את החומר עד שאנחנו מבינים ונותן יחס

אישי לכל אחד", ומשתתף מאום אל פחס אמר: "כאן הקבוצה יותר קטנה, והמורה מלמד בקצב שאנחנו נבין וכל אחד יכול לשאול שאלות. המורה מסביר עד שמבינים".

ממדים של השתלבות בלימודים

בתרשים 5 ניתן לראות כי רובם הגדול של בני הנוער בתכנית חשו ודיווחו כי הם מגיעים לבית ספר באופן קבוע, מקשיבים בשיעורים ומשקיעים בלימודים. כרבע מהם דיווחו על קשיים רבים בלימודים.

תרשים 5: ממדים של השתלבות בלימודים, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")

הסולם כולל 4 סטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

כשליש מהתלמידים בקבוצה להשוואה דיווחו על קשיים רבים בלימודים. מעניין לציין כי שיעור המשתתפים שדיווחו על קשיים בלימודים גדל במדידה בסוף שנת הלימודים (באחד הממדים שנבדקו הוא גדל גם בקבוצה להשוואה). נראה כי לקראת סוף השנה חומר הלימודים קשה יותר, והתלמידים צריכים להתמודד עם מטלות ומבחנים של סוף השנה, ולכן הם דיווחו על קשיים רבים יותר.

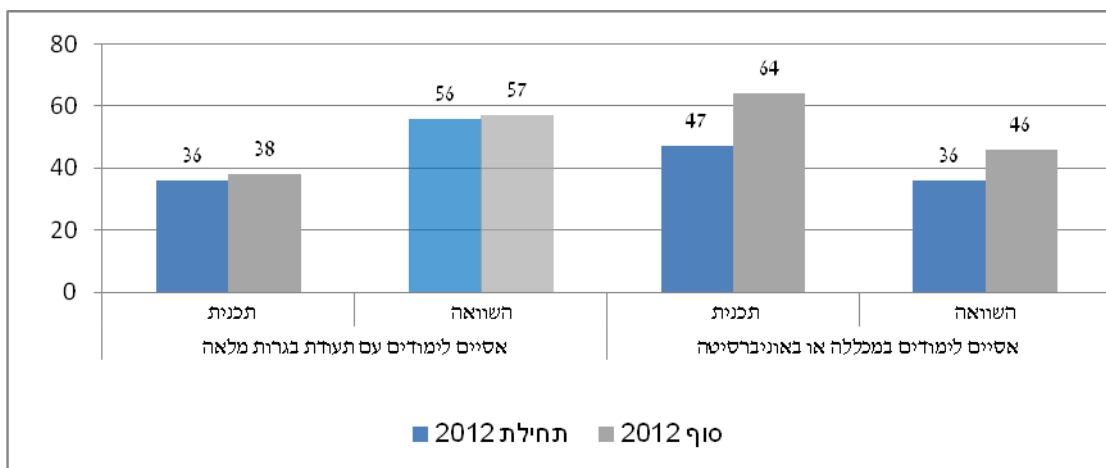
המשתתפים בתכנית העידו בקבוצות הדיון כי הם השתפרו מאוד בתחום הלימודים: "אני יותר משקיע בלימודים, יותר אכפת לי מעצמי ויותר חושב על העתיד – הרבה בזכות המקום הזה והצוות" (משתתף מירוחם), "לפני הקורס היו לי מחשבות לעזוב את בית הספר, ואחרי הקורס המוטיבציה שלי התחזקה להישאר ולהשקיע בבית הספר" (משתתף מאום אל פחס).

תמונת עתיד

המשתתפים בתכנית ובקבוצה להשוואה נשאלו על תמונת העתיד שלהם בתחום הלימודים – סיום תעודת בגרות והשתלבות בלימודים במוסדות להשכלה גבוהה. מתרשים 6 עולה כי בשתי הקבוצות לא חל שינוי משמעותי באחוז התלמידים שהעריכו כי הם לבטח יסיימו עם בגרות מלאה – כשליש ממשתתפי התכנית וכמחצית מהתלמידים להשוואה.

חל גידול משמעותי של 17 נקודות אחוז באחוז המשתתפים שהעריכו כי ישתלבו בלימודים במוסד להשכלה גבוהה – מ-47% בתחילת שנת ההפעלה ל-64% בסופה. הגידול בתחום זה בקרב התלמידים להשוואה היה קטן יותר – 10 נקודות אחוז – מ-36% ל-46%. מגמה זו באה לידי ביטוי גם בשיח בקבוצות הדיון. אחד המשתתפים מבני ברק סיפר: "לפני שנתיים לא הייתה לי מטרה בחיים. עכשיו, אחרי שלמדתי מחשבים, אני יודע שזה משהו שאני רוצה להגיע אליו".

תרשים 6: תמונת עתיד, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")

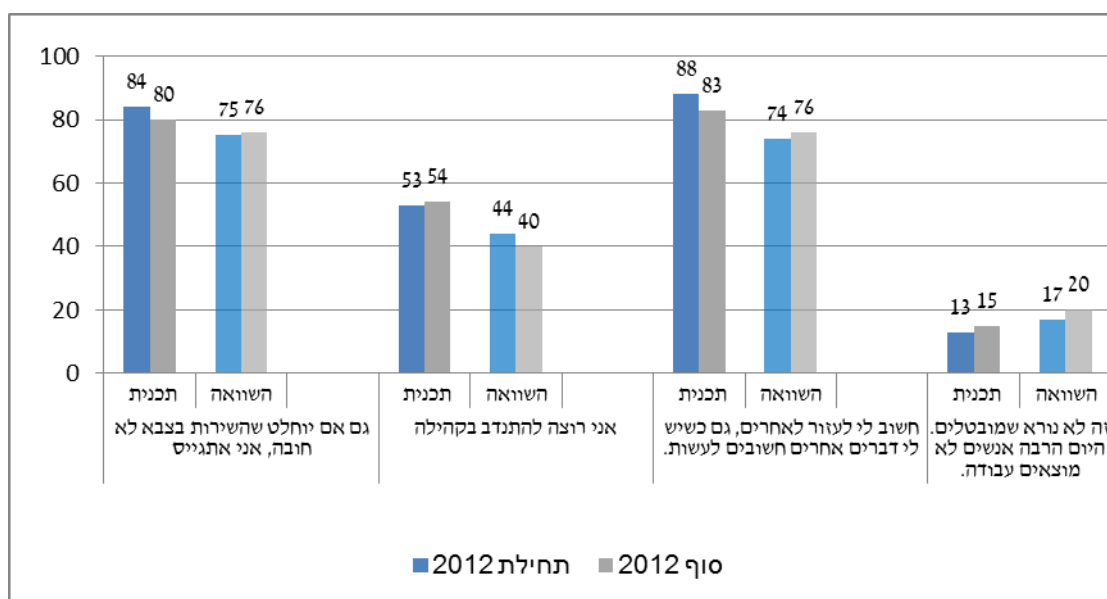

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

מעורבות חברתית

כחלק מתהליך הידוק החיבור של בני הנוער לקהילה ולחברה (inclusion), בני הנוער נשאלו על ממדים של מעורבות ומחויבות החברתית (תרשים 7).

תרשים 7: ממדים של מעורבות חברתית, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

אחוז גבוה מהמשתתפים בתכנית (80%) ציינו כי הם מעוניינים להתגייס לצבא, גם אם הדבר לא יהיה מחוקק בחוק וכן מעוניינים לעזור לאחרים. כמחצית מהמשתתפים ציינו כי הם רוצים להתנדב בקהילה. בתחום זה בני הנוער בתכנית הביעו רמת מעורבות חברתית גבוהה יותר מזו של התלמידים להשוואה כבר מתחילת המדידה. לא חל שינוי בתחום לאורך שנת החשיפה לתכנית.

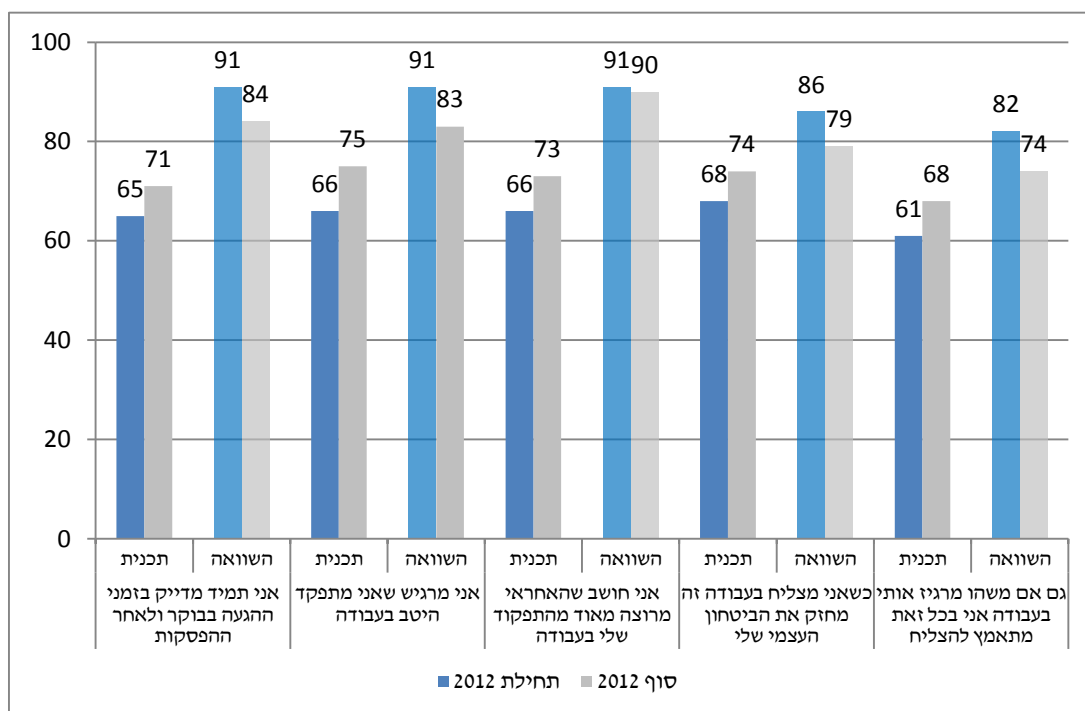
היגד נוסף מתייחס לחשיבות שיש לייחס להשתלבות בעבודה. אחוז נמוך מהמשתתפים בתכנית "מסכימים" או "מסכימים מאוד" עם ההיגד "זה לא נורא שמובטלים" ו הביעו בעקיפין את דעתם על חשיבות ההשתלבות בעבודה.

ממדים של השתלבות בעבודה

צוות התכנית עודד את המשתתפים להשתלב בעבודה ולרוב ליווה אותם במהלך זה גם באופן אישי וגם באופן קבוצתי. בני הנוער נשאלו על כ-10 היגדים בתחום ההשתלבות בעבודה. בתרשים 8 מוצג דיווח המשתתפים, בהשוואה לדיווח הקבוצה להשוואה, בתחילת השנה ובסופה.

מהתרשים עולה כי בנקודת הפתיחה, רמת התפקוד של בני הנוער המשתתפים בתכנית במגוון ממדים של השתלבות בתעסוקה, הייתה נמוכה. אולם לאחר שנת חשיפה לתכנית, הם דיווחו על רמת תפקוד גבוהה במקצת מנקודת הפתיחה, כמעט בכל המדדים שנבדקו (של בין 6-9 נקודות אחוז). בקרב הקבוצה להשוואה, נקודת הפתיחה הייתה גבוהה יותר, ולא חל שיפור (ולעתים אף חלה ירידה ברמת התפקוד). ניכר אפוא כי חלה התקדמות בממדים שהיוו מטרות ממוקדות של התכנית.

תרשים 8: ממדים של השתלבות בעבודה, דיווח משתתפי התכנית והקבוצה להשוואה בתחילת שנת ההפעלה ובסופה, תשע"ב (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד")

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

משוב בוגרי התכנית

לקראת סוף ביצוע ההערכה, בחודשים יולי-נובמבר 2013, נאסף מידע ממשותתפים שסיימו את התכנית או משותתפים כבוגרים בעלי תפקיד בתכנית (להלן "הבוגרים").⁶ כאמור, נאסף מידע מ-60 בוגרים, ב-5 מתוך 10 היישובים שבהם נערכה ההערכה לתכנית. המידע המוצג ביחס למשוב על עולם העבודה הוא בהשוואה למדידה הראשונה של אותם הבוגרים (n=53).

הבוגרים שרואיינו בסוף תשע"ג היו בעלי מאפיינים סוציו-דמוגרפיים דומים לאלו של הבוגרים שלא רואיינו, במרבית הממדים שנבדקו, למעט גיל (חלקם היו צעירים במקצת), וההורים של אחוז גבוה יותר מהם היו מעורבים במה שהתרחש בבית הספר (לוחות 10 ו-11).

לוח 10: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים של בני נוער בסיכון, לפי קבוצה, תשע"ב (באחוזים)

סך הכול בוגרים שראיינו	סך הכול בוגרים שראיינו	
159	60	מספר נבדקים (במספרים מוחלטים)
59	53	בנים
19	23	בני 14
81	73	בני 15-18
99	94	לומדים בבית ספר
96	94	ילידי הארץ
81	89	אם מדברת עברית ברמה רגילה או טובה
76	*88	אחד מבני המשפחה יודע מה קורה עם התלמיד בבית הספר (במידה רבה או במידה רבה מאוד)
67	69	אבא עובד
84	80	אמא עובדת

* P<0.05

⁶ בחלק מהתכניות הבוגרים נשארו לשנה נוספת בתפקיד של "עוזר מדריך" או בתפקיד אחר.

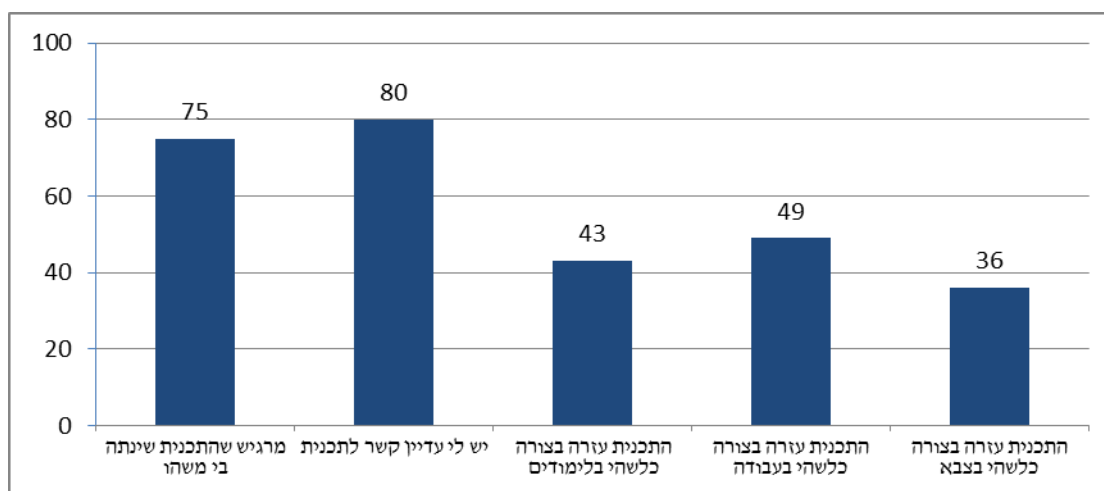
לוח 11 : תפקוד של בני נוער בסיכון בתחום האישי-רגשי, לפי קבוצה, תשע"ב (ציון ממוצע)

סך הכול בוגרים שלא רואיינו	סך הכול בוגרים שרואיינו	מספר נבדקים (במספרים מוחלטים)
159	60	
3.54	3.44	דימוי עצמי
3.16	3.11	תחושת מסוגלות עצמית
3.16	3.27	ממדים בין-אישיים
2.68	2.65	ממדי תפקוד בעבודה

* הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

תרשים 9 מציג את משוב הבוגרים על התכנית. רוב הבוגרים הביעו שביעות רצון רבה מהחשיפה לתכנית. שביעות רצון זו הובעה בדבריו של משתתף מגבעת אולגה: "התכנית שינתה לי לגמרי את החיים".

תרשים 9: משוב של בני נוער מסיימי התכנית על התכנית, סוף 2013 (באחוזים) (n=60)

ממדים של תרומת התכנית

שלושה רבעים מהבוגרים דיווחו כי התכנית שינתה אצלם משהו. בוגרים דיווחו רבות על שינוי בתפיסת העתיד שלהם. אחד הבוגרים במועצה אזורית חוף אשקלון סיפר: "למדנו על עצמנו המון, כמו לא לוותר לעצמנו ושאף אחד לא יכול לקחת מאתנו את החלומות שלנו". בוגר אחר, מבני ברק, אמר: "לפני שנתיים לא הייתה לי מטרה בחיים. עכשיו [לאחר] שלמדתי מחשבים – זה משהו שאני רוצה להגיע אליו". בוגרת אחרת, מירוחם, אמרה: "[זה] גרם לי להיות מובילה כזאת... נהיה לי יותר ביטחון, והבנתי במה יש לי כישרון. למדתי שכיף לעבוד עם ילדים, ועכשיו אני לומדת פסיכולוגיה, אז זה חיבר אותי ללימודים".

בתחום העבודה – מחצית מהבוגרים (49%) ציינו כי התכנית עזרה להם בצורה כלשהי בתחום זה. כך לדוגמה סיפרה בוגרת ממודיעין עילית: "אנשים אכפתיים חבל על הזמן... הם עשו לנו קורס ולמדו אותנו לכתוב קורות חיים או איך להתמודד עם הבוס".

בתחום הלימודי – כמעט מחצית מהבוגרים (43%) ציינו כי התכנית עזרה בתחום זה. אחד הבוגרים מ"גלאו"פ" סיפר: "בעזרתם עשיתי בגרויות... אני מאמין שהתכנית שינתה אותי מאוד. לפני כן לא יכולתי ללמוד. שמה למדתי שש שעות ביום ועשיתי בגרות 5 יחידות בחקלאות. זה שינה לי את האופי לגמרי". בוגרת אחרת, ממודיעין עילית, סיפרה: "לפני שנה לא למדתי, ואחרי ההצטרפות לתכנית גמרתי 17 יחידות. זה נתן לי כלים לשבת וללמוד רצוף 10-12 שעות. זה המקום שהכי שינה לי את החיים".

בצבא – שליש מהבוגרים חשו כי התכנית עזרה להם בצבא. בוגר ממועצה אזורית חוף אשקלון סיפר: "התכנית הביאה לכך שאני רוצה להיות קרבי. הקורס עזר לי להתקבל לך ליחידת 'עוקץ'. זה עוזר, כי אני יודע איך לתפקד עם כלבים".

המשכיות הקשר עם צוות התכנית

לרוב הבוגרים (80%) יש קשר כלשהו לתכנית, אף על פי שסיימו את השתתפותם בה. משתתפת ממודיעין עילית דיווחה: "לפעמים אם אני צריכה משהו, למרות שאני לא בתכנית, הם משתדלים לעזור במה שהם יכולים".

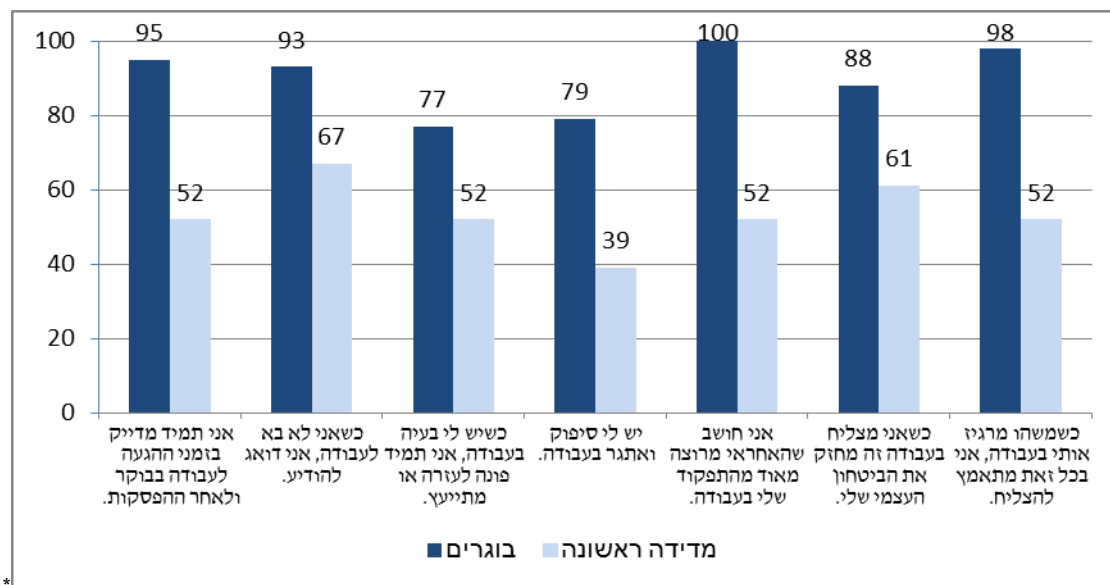
השתלבות בעבודה

רוב בני הנוער בוגרי התכנית (70%) עובדים או עבדו בשכר במהלך השנה האחרונה. כמעט כולם (89%) ציינו כי הם מרוצים מהעבודה. תרשים 10 משווה בין תפקוד בני הנוער במדידה הראשונה בהיותם בתכנית ותפקודם לאחר סיומה.

התרשים מציג שיפור ניכר בתפקוד הבוגרים בכל ממדי ההשתלבות בעבודה שנבדקו – בדיוק בזמני הגעה לעבודה (שיפור של 43 נקודות אחוז), בהודעה למעסיק על אי-הגעה לעבודה (שיפור של 26 נקודות אחוז), בפנייה לעזרה בעבודה (22 נקודות אחוז), בהרגשת סיפוק ואתגר בעבודה (שיפור של 40 נקודות אחוז), בתחושה שהאחראי מרוצה מהתפקוד שלהם (שיפור של 48 נקודות אחוז), בהרגשה שההצלחה בעבודה מחזקת את הביטחון העצמי שלהם (שיפור של 27 נקודות אחוז) ובהשקעת מאמצים להצליח בעבודה על אף הקשיים (שיפור של 46 נקודות אחוז).

נראה שחל שינוי משמעותי ברמת התפקוד של בני הנוער שנחשפו לתכנית בתחום התפקוד בעבודה. ניתן לייחס אותו לתהליכי התבגרות של הבוגרים, אך בדיאלוג האיכותני, עמם הם שייכו את השיפור בתפקודם להשתתפות בתכנית ולקשר המשמעותי שנוצר במהלכה עם צוות התכנית, או כפי שאמר בוגר מירוחם: "העזרה והאכפתיות שלהם ביגרה אותי ונתנה לי יותר רצינות בעבודה".

תרשים 10: תפקוד של בני נוער מסיימי התכנית בעבודה, סוף 2013 (% המשיבים "מסכים" או "מסכים מאוד") (בוגרים – n=60; מדידה ראשונה – n=53)

הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

למידה מהצלחות בתכנית "עתיד בטוח"

מתוך הנתונים שנאספו איכותנית במהלך 3 שנות ההערכה של התכנית, זוהו סיפורי הצלחה, שהציגו אסטרטגיות שונות של הפעלת תכניות "עתיד בטוח" (תצפיות בפעילות, ראיונות עומק עם דרגים שונים של מפעילים בתכנית וברשות המקומית וקבוצות דיון עם משתתפים). בפרק זה מוצגים סיפורי הצלחה בעשייה המקצועית של התכנית בחמישה אתרי הפעלה, המתייחסים לאסטרטגיות או לשלבים שונים של הפעלת התכנית: (א) הפעלת התכנית בסביבה מאתגרת, במגזרים הערבי והחרדי; (ב) בניית מערכת "פתוחה" של הפעלה למינוף תעסוקה; (ג) הבטחת המשכיות ההפעלה והטמעת התכנית ברשות המקומית.

למה למידה מהצלחות?

תפיסת הלמידה מהצלחות מאפשרת למערכות חברתיות לאתר סיפורי הצלחה בעשייה המקצועית ולזהותם באופן רטרוספקטיבי ושיטתי, תוך התמקדות במהלך הפעולה ובעקרונות שהובילו להצלחה. תיעוד הצלחה בלשון שמכוונת לפעולה והפצתה בקרב בעלי העניין במערכת מביאה להגברת הסיכויים להשגת תוצאות רצויות והצלחות גם בעתיד. הלמידה מהצלחות מאפשרת גם למערכות ארגוניות לאמץ דרכי למידה מתמשכות, אוטונומיות ורלוונטיות, המסייעות להן להתאים עצמן תדירות לתנאים ולצרכים בסביבות שבהן הן פועלות.

ייחודה של המתודה הוא בדרך שבה הידע הסמוי המצוי במערכת מחולץ והופך ל"מכוון פעולה". כמו כן, השימוש במתודה מעלה על סדר היום הארגוני את הצלחות במערכת, מאפשר תרבות של הוקרה (הערכה או ציון לשבח) והטמעת שיטות למידה תכליתיות המלוות את העבודה היום-יומית. בתהליך זה של ההתבוננות הפנימית על הפעולות ועל העשייה הנוכחית מתגלים תוצרים שאינם צפויים ומוכרים. נוסף על כך, המתודה מחזקת אופטימיות ואווירה נעימה, בשל העיסוק בהישגים ובהצלחות. השיח המשותף במסגרת למידה מהצלחות הופך את רכיב ההפעלה של התכנית בסיפור הצלחה למשותף לחברי ארגון.

הפעלת התכנית בסביבה מאתגרת, במגזר הערבי והחרדי

התכנית במגזר הערבי

במגזר הערבי, התכנית הופעלה בשני אתרים מרכזיים – בדיר אל אסד (נערים ונערות) ובאום אל פחם (נערים בלבד). שתי ההפעלות היו מאתגרות, היות והן מוקמו ברשויות מקומיות ערביות בעלות משאבים מצומצמים. לצד זאת, שתיהן היו בעלות דפוסי הפעלה שונים במיקום ההפעלה, תחומי ההכשרה המקצועית ודפוסי החיבור לקהילה. בפרק זה אתמקד בהפעלת התכנית באום אל פחם. עיר זו מונה כ-50,000 תושבים – העיר הערבית השנייה בגודלה בישראל, והיא מדורגת בדירוג אשכול חברתי כלכלי נמוך (אשכול 2 מתוך 10 בדירוג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה): מחצית מתושביה הם ילדים; 57.3% מהשכירים ברשות משתכרים עד שכר מינימום, ו-25.6% מתושביה המקבלים קצבת זקנה ושארים, מקבלים הבטחת הכנסה; 45% מתלמידי כיתה יב בעיר זכאים לתעודת בגרות, ו-30% מהם עומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות. נכון לשנת 2009, לרשות

היה גירעון מצטבר של כ-26,000 ש"ח, שהקשה עליה להשקיע בתחומים של חינוך ורווחה (משרד הפנים, 2014; נספח 6).

למשפחות המשתתפים בתכנית היו מספר מאפייני סיכון: חלק ניכר מהן (כ-40%) היה מוכר בשירותי הרווחה בעיר; בכשליש מהמשפחות דווח על אלימות במשפחה, ורובן הגדול (80%) התמודדו עם קשיים כלכליים מרובים. רוב בני נוער שהשתתפו בתכנית היו מוכרים לשירותי הרווחה בעיר והגיעו למסגרת "הבית החם" לנוער בסיכון במקום. הממונה על התכנית היה עובד סוציאלי בהכשרתו, המועסק מטעם שירותי הרווחה כמנהל המסגרת של "הבית החם" בעיר. צוות ההערכה ליווה את התכנית במשך כ-3 שנים, בשנים 2011-2013. פרק זה מתבסס על המידע האיכותני שנאסף בשנים אלו מרכז התכנית, מהמורה למחשבים, מהמשתתפים ומבוגרי התכנית וכן ממנהלת המחלקה לשירותים חברתיים בעיר.

הפעלת התכנית הייתה מורכבת בשל האתגרים שאתם מתמודדת מערכת החינוך העירונית – תקצוב ציבורי ותשלומי הורים מצומצמים, מספר גבוה של תלמידים בכיתות והיעדר מודעות ומשאבים מספיקים של הרשויות וההורים בהכוונת ילדיהם להשקעה בלימודים טרם יציאתם לשוק העבודה. כל אלו מביאים לנשירה גבוהה מבתי הספר התיכוניים ולהיעדר מוטיבציה של בני הנוער התת-משיגים להשקעה בלימודים, במגזר הערבי כולו. נוסף על כך, הרשויות המקומיות משקיעות את מרב המאמצים בסיוע למשפחות שנמצאות במצוקה קשה כלכלית או חברתית-נורמטיבית ופנויות פחות לטיפול בסוגיות שאינן כרוכות במצוקה חמורה.

על התכנית

התכנית התקיימה בבית ספר תיכון הטכנולוגי המקומי "עתידי" בכיתת המחשבים. השותפים להפעלת התכנית היו הקרן לילדים ונוער בסיכון, חברת "סיסקו", באמצעות עמותת "איטוורקס", הרשות המקומית והצוות המקצועי של "הבית החם" ביישוב. התכנית סיפקה קורס ראשוני שנתי בטכנאות מחשב, שארך כ-10 חודשים, ובמסגרתו המשתתפים נפגשו פעמיים בשבוע למשך 3 שעות. מורה מקצועי העביר את החומר הנלמד, ובסיום הקורס הנערים עברו מבחנים וקיבלו תעודה. הפעלת התכנית כללה גם מרכיבים משלימים – מפגשים שהוקדשו ללמידה של כתיבת קורות חיים והיכרות עם נושאים נוספים הקשורים לעולם העבודה. כ-20 נערים השתתפו בתכנית בכל שנת פעילות בין השנים 2011-2013.

תיאור ההצלחה

- הצלחת התכנית באה לידי ביטוי במספר ממדים מרכזיים של תהליך ותוצאה:
- התמדה והיעדר נשירה – הנערים נכחו באופן סדיר בכל מפגשי התכנית, ומשתתפים בודדים בלבד נשרו מהתכנית. צוות התכנית דיווח כי חלק מהנושרים עזבו מאילוצים של יציאה לעבודה, בשל צורך לסייע לפרנסת משפחתם ובניגוד לרצונם.
 - שביעות רצון גבוהה של משתתפי התכנית – בני הנוער הביעו את שביעות רצונם הרבה מהאווירה במפגשים, מהקשר האישי התומך עם רכז התכנית ומהמקצוע שרכשו וכן הביעו רצון להמשיך ולעסוק בתחום ולהתקדם בלימודים בתחום המחשבים.

- חיזוק הדימוי עצמי ותחושת המסוגלות העצמית של המשתתפים – המשתתפים דיווחו כי הם השתנו בעקבות החשיפה לתכנית, תחושת ההצלחה בלימודים ובהתנסויות בעבודה שבאו בעקבותיהם חיזקו את תחושת המסוגלות העצמית שלהם ואת חוויית ההצלחה, שלעתים חוו אותה לראשונה במסגרת הקורס.
- חיזוק תמונת העתיד של המשתתפים בתחום הלימודים והעבודה – ביוזמת המורה המקצועי, המשתתפים הקימו מעבדת תיקונים בעירם, והם נותנים מענה של שירותי תיקון ואחזקה לטלפונים ניידים ביישובם. פעילות זו הביאה להכרה של המשתתפים במקצוע שרכשו וחיזקה בהם את התחושה שזהו תחום שיוכלו להמשיך ולהתפתח בו מקצועית בעתיד.

הגורמים להצלחה

גורמים אחדים זוהו כתורמים להצלחת התכנית:

- התארגנות מוקדמת לקראת ההפעלה – ביצוע ראיונות קבלה מוקדמים למועמדים המעוניינים להצטרף לתכנית ובדיקת המוטיבציה שלהם ומידת התאמתם לתכנית.
- השקעה בתשתיות מותאמות לאוכלוסיית היעד – בחירת נושא שהמשתתפים הביעו בו עניין ויש להם אפשרות להתפתחות מקצועית בתחום הלימודים והעבודה בו.
- מיקום התכנית – התכנית בוצעה בבית ספר בעל כיתת מחשבים, מקרן ותכנה "חכמה" של חברת "סיסקו" (המאפשרת למרצה חיבור למחשבי הלומדים). הכיתה והציוד שבה אפשרו למשתתפים למידה באמצעים מתקדמים, הדגמה והתנסות אישית. הכיתה הייתה מצוידת גם במחשבים הניתנים לפירוק ולהרכבה, כדי לאפשר התבוננות בחלקי המחשב והתנסות בעבודה עמו.
- צוות מפעיל מקצועי ומחויב לקידום אישי ומקצועי של המשתתפים – הקורס בוצע בליווי צמוד של מורה מקצועי ומנוסה בתחום טכנאות המחשב. במהלך הקורס נערכו הדגמה וחזרות רבות על חומר הלימוד, השקעה שהובילה להצלחה של המשתתפים במבחנים בסיום הקורס.
- גישה חינוכית של מחויבות, אכפתיות והכלה של הצוות המפעיל – המורה המקצועי היה בעל גישה חינוכית-טיפולית ויכולת הכלה וליווי שתאמו את צורכי הנערים. לצד שמירה על משמעת וכללי התנהגות ברורים, הוא העניק יחס אישי לכל משתתף, לימד בקצב שהותאם גם לרמת התלמידים הת-משיגים ועזר לתלמידים בשינון החומר וחזרה עליו ובחלוקתו ליחידות לימוד קטנות. רכז התכנית, מנהל "הבית החם" היה מעורב באופן שוטף ואינטנסיבי בהפעלת התכנית, עקב אחר הפעילות והתייחס לצרכים הכוללניים של המשתתפים (כולל קשיים שאתם התמודדו המשתתפים בבית ובבית הספר).
- שילוב של קורס להכשרה מקצועית עם מעטפת של פעילויות בתחומים האישי והחברתי ובתחום המסוגלות התעסוקתית – שילוב זה יצר מרקם הוליסטי של תשומות, שהביאו להתקדמות המשתתפים בתחומים האישי והרגשי ולחיזוק תמונת העתיד בתחום הלימודים ושוק העבודה.
- הגורם המפעיל – חברת "סיסקו" היא חברה בעלת מוניטין וידע מקצועי מתקדם. חשיפת המשתתפים לחברה, במסגרת ביקור ביחידות החברה, הציב בפני המשתתפים תמונת עתיד מוחשית ונגישה.

המגזר החרדי

במגזר החרדי, התכנית הופעלה בשני אתרים מרכזיים – במודיעין עילית (לנערות) ובבני ברק (לנערים). הפעלות אלו דמו בהקשר היישובי ובצורך שלהן להתמודד עם התפיסות החברתיות-תעסוקתיות של החברה ומערכת השירותים העירוניות, עקב ההתייחסות המורכבת והרגישה בעולם החרדי לתחום לימודי המקצוע וההשתלבות בשוק העבודה. בפרק זה נתמקד בהפעלת התכנית בעיר בני ברק. העיר בני ברק מונה כ-151,000 תושבים, והיא מדורגת בדירוג אשכול חברתי כלכלי נמוך (אשכול 2 מתוך 10 בדירוג הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). מחצית מתושביה (51%) הם ילדים. 54.1% מהשכירים ברשות משתכרים עד שכר מינימום ו-16.7% מתושביה המקבלים קצבת זקנה ושארים, מקבלים הבטחת הכנסה. נכון לשנת 2009 הרשות הייתה בגירעון מצטבר של כ-181,254 ש"ח, שהקשה עליה להשקיע משאבים בתחומים של חינוך ורווחה (משרד הפנים, 2014; נספח 6).

למשפחות המשתתפים היו כמה מאפייני סיכון: שליש מהמשפחות היו מוכרות בשירותי הרווחה ביישוב, מרביתן (69%) התמודדו עם קשיים כלכליים מרובים, ובחלק קטן מהן (16%) דווח על אלימות במשפחה. כחמישית מהמשפחות (18%) התמודדו עם בעיות בעקבות תהליך של גירושין ו-15% נוספים היו חד-הוריות, תופעות הרווחות בחברה החרדית פחות מאשר בחברה החילונית.

אנשי הצוות המפעילים של התכנית ציינו שתי סוגיות המהוות אתגר ייחודי בזירה החרדית: העיסוק בלימודי חול ובתעסוקה וההתייחסות לבני נוער נושרים. בתחום הלימודים והתעסוקה, צוות התכנית דיווח כי הוא חש את השינויים ההדרגתיים העוברים על החברה החרדית בתחום לימודי הליבה ובתחום היציאה לשירות צבאי או לשוק העבודה, ואת התרחבות ההבנה שיש מקום להכניס לימודי חול לישיבות לאחר לימודי הקודש, למען עתיד טוב יותר ושידוך הגון. אולם העשייה בתחום זה עדיין דורשת רגישות תרבותית רבה בעבודה עם המשפחות והסביבה הלימודית והחברתית החרדית. בהתייחסות לבני נוער נושר מלימודים, צוות התכנית דיווח כי במסגרות הלימוד הישיבתיות ובמשפחות בני הנוער קיימת הכלה והבנה מצומצמות לקשיים לימודיים וחברתיים של בני הנוער, ובהיעדר תמיכה הולמת, מתרחש תהליך של נשירה מלימודים ושוטטות ברחוב. תהליך זה מביא מחד גיסא לאבדן האמון של בני הנוער במסגרות הלימודיות, הקהילתיות והחברתיות ומאידך גיסא – לאבדן האמון של ההורים ומערכת החינוך ביכולות הלימודיות של הילדים. התכנית פעלה להשבת האמון של בני הנוער בקהילה ובמשפחה ולחיזוק תחושת השייכות שלהם לקהילה וביטול תחושת הדחייה שחשו והדימוי השלילי שדבק בהם.

במסגרת התכנית, הנערים שהו במסגרת חינוכית-מקצועית תומכת, ביחידה נפרדת בישיבה, שכללה אנשי חינוך ומלווים מקצועיים. הנערים היו מחויבים להגיע למסגרת בקוד לבוש מקובל (חולצה לבנה ומכנסיים שחורים). הם שהו במסגרת זו משעות הבוקר ועד 4.00 אחר הצהריים. בשעות הבוקר למדו לימודי קודש, ומשעות הצהריים למדו לימודי חול ועברו קורסים מקצועיים, במסגרת ההשמה התעסוקתית.

מחקר ההערכה לתכנית זו בוצע במשך שלוש שנים, בשנים 2011–2013. המעקב של צוות המחקר אחר התכנית עבר שינויים אחדים: בתחילה, הייתה הקפדה רבה על התכנים שעליהם נשאלו בני הנוער בשאלונים, והקשר עם התכנית התנהל מול אשת קשר משירותי הרווחה בעיר, שהייתה

שותפה להקמת התכנית. בשנה הראשונה לא ניתן היה לקיים קבוצת דיון עם המשתתפים, ולא ניתן היה ליצור קשר עם הצוות המפעיל שלה (רבנים-מחנכים ואנשי הוראה) ולראיינו. לאחר שנת ההפעלה הראשונה, נוצר קשר הדוק עם הרבנים-מחנכים ואנשי ההוראה של התכנית, והם היו נכונים לשתף מניסיונם בהפעלת התכנית ולסייע בביצוע כל מרכיבי ההערכה (תצפיות, ראיונות עומק עם הרכז והרב-מחנך, חלוקת שאלונים וקיום קבוצות דיון עם המשתתפים בכל מדידה). צוות ההערכה השתתף באופן פעיל והציג את ממצאי ההערכה בוועדת ההיגוי העירונית שליוותה את התכנית, בראשות מנהלת המחלקה לשירותים חברתיים.

על התכנית

התכנית התקיימה בישיבת "אוהליך" בבני ברק. השותפים להפעלת התכנית היו הקרן לילדים ונוער בסיכון, חברת "תפוח", הצוות המפעיל של התכנית בישיבת "אוהליך" ועיריית בני ברק. התכנית סיפקה קורס ראשוני שנתי בטכנאות מחשב, הנקרא "קורס רשתות", ובמסגרתו המשתתפים נפגשו פעם בשבוע למספר שעות. מורה מקצועי העביר את החומר הנלמד, ובסיום הקורס הנערים עברו מבחנים וקיבלו תעודה. במהלך הקורס חל תהליך של שינוי בדרך ההפעלה שלו. בתחילה הנערים נסעו בהסעה למכללה מקצועית ללמוד את נושאי הקורס. לאחר חודשים אחדים הקורס הועבר אל בין כותלי הישיבה, והמדריכים והמורים המקצועיים הגיעו ללמדו שם, כחלק ממטרות התכנית להכניס שינוי לדפוס הלימודים וההכשרה בישיבה.

ההשתתפות בתכנית הייתה מותנית בהגעה ללימודי הקודש בבוקר ולאחר מכן בנוכחות בתוכני לימוד והפעלה משלימים: הקניית מקצועות ליבה באמצעות מורים מקצועיים, הקורס המקצועי וכן סדנת העצמה אישית, בת 15 מפגשים. בסדנה זו המשתתפים למדו בין השאר ניהול זמן וניצול, ערכים וכן עסקו בזהותם העצמית ובדרך שבה הם מציגים את עצמם כלפי חוץ. מאחר שאנשי הצוות הבחינו שלא כולם מתאימים לקורסים טכניים, נערכו לצד זה אבחונים לבדיקת יכולות קוגניטיביות ונטיות מקצועיות. כמו כן, נערכו פעילויות נוספות של הפוגה וגיבוש, כמו טיול לאילת, רפסודיה בצפון ועוד. צוות הישיבה שימש חלק בלתי נפרד מהתכנית ותרם רבות להפעלתה. התכנית לוותה באופן שוטף על ידי נציגה של עיריית בני ברק, אשר כאחראית תעסוקה, ביקרה רבות במקום במשך הפעלתה, הייתה מעורבת בכל שלבי ההפעלה וסייעה במתן מענה לצרכים שעלו במהלכה.

תיאור ההצלחה

הצלחת התכנית באה לידי ביטוי בכמה ממדים של תהליך ותוצאה:

- יצירת מסגרת חינוכית משמעותית הולמת להבטחת עתידם הלימודי והמקצועי של המשתתפים – רוב משתתפי התכנית לא השתייכו למסגרות חינוכיות או תעסוקתיות קודם להפעלת התכנית. בעקבות התכנית, הנערים היו חלק ממסגרת ישיבתית בעיר, והם דיווחו על קשר משמעותי עם הצוות החינוכי שלימד בה ועל התעניינות והשקעה בחומר הלימודים.
- חיזוק תחושת המסוגלות הלימודית והתעסוקתית של בני הנוער – אלו נעשו באמצעות הצלחה בלימודי ליבה, יצירת עניין שלהם בתחום המקצועי הנלמד ותחושה שהם ראויים להערכה ולהצלחה בתחומי ההכשרה המקצועית. בני הנוער דיווחו כי הם חשים גאווה על הצלחותיהם

בלימודים ובקורס ההכשרה ומזהים תחומים שבהם הם מתעניינים וירצו לעסוק בהם להבטחת עתידם המקצועי.

- חיזוק הקשר של הנערים עם הוריהם – כתוצאה מההצלחה בלימודים בישיבה, הורי המשתתפים חשו גאווה בילדיהם, והקשר ביניהם לבין ילדיהם התהדק.
- יצירת שותפות, מעורבות ותהליך עבודה מעמיק ושוטף עם העירייה – מנהלת האגף לשירותים חברתיים וצוותה התגייסו להבטחת הצלחת ההפעלה של התכנית והיו מעורבים ברציפות בהפעלה, מתוך הכרה בחשיבות המענה הלימודי המותאם שהתכנית נותנת לבני הנוער בסיכון בעיר, המבטיח את עתידם המקצועי; ראש הרשות המקומית, שחש שותף לעשייה של התכנית, תמך וסייע בהשקעת משאבים של כוח אדם ותקציב להבטחת הצלחתה.

הגורמים להצלחה

גורמים אחדים זוהו כתורמים להצלחת התכנית:

- מיקום התכנית – הקורס התקיים במסגרת ישיבה נורמטיבית קיימת, שבה למדו הנערים בשעות הבוקר והמשיכו בלימודי חול ובלימודי הקורס בשעות אחר הצהריים.
- צוות מפעיל מקצועי ובעל ניסיון המחויב לתמיכה במשתתפים ולהצלחתם – צוות החינוכי והמקצועי של התכנית הכיל את הקשיים של המשתתפים ותמך בהם באינטנסיביות. בצוות הועסק מדריך מקצועי בעל גישה טיפולית. המשתתפים העידו כי הם חשו את התמיכה של המדריך המקצועי והמורים בהם ואת הרצון שלהם לקדם, תוך הכלה של קשייהם ובעיות ההתנהגות שלהם וניסיון להתאים את המסגרת לצרכיהם. תפיסה זו של גמישות, פתיחות ואמונה בהצלחת המשתתפים הביאה לקשרים הדוקים של המשתתפים עם צוות התכנית. המשתתפים סיפרו כי הם ראו בצוות התכנית כתובת לפתרון בעיות.
- בניית השותפות עם צוות הישיבה – נוצרה עבודה מקצועית משותפת בין הצוות המקצועי בתכנית לאנשי החינוך בישיבה – רבני הישיבה. טופחו קשרים אישיים עם מנהל הישיבה ונלמדו התחומים שבהם היה צורך להשקיע במיוחד כדי שהישיבה תמשיך ותאפשר את המשכיות הפעלת המסגרת.
- תפיסה חינוכית-טיפולית המשלבת נהלים ברורים ושמירה על משמעת, לצד השקעה רבה בתחום הלימודים – נבחר צוות חינוכי מנוסה, אשר הקפיד בעקביות על נהלים ברורים והתנהגות הולמת בשיעורים. התיאום והאחידות בהצבת הגבולות והחוקים הברורים בתוך הצוות החינוכי הביאו לסביבה יציבה וסדר יום קבוע ויצרו מסגרת נורמטיבית, שאפשרה למידה משמעותית באווירה נעימה ומכבדת ומערכת קשרים יציבה ובטוחה עבור המשתתפים. כך לדוגמה, אחד הנערים שנענש על הגעה באיחור לפעילות בשעת הבוקר עמד והקשיב בחלון הכיתה לשיעור במתמטיקה, "כדי לא להפסיד את השיעור".
- בחירת תחום לימוד משמעותי המעורר עניין ורצון להשקיע בקרב המשתתפים – קיימת חשיבות רבה לזיהוי תחום לימוד שיהיה בעל משמעות רבה עבור המשתתפים וניתן ליישום על ידם בעתיד הקרוב.

- התאמה של תחומי הלימוד הרלוונטיים ליכולות המשתתפים – התאמה זו נעשתה באמצעות ביצוע אבחונים לבדיקת יכולות קוגניטיביות, נטיות מקצועיות ועוד, וזאת בעקבות קשיים של חלק מהמשתתפים ללמוד בהצלחה תכנים טכניים.
- הוראה המשלבת חוויית הצלחה בלימודים ובקורס טכנאות המחשבים – יצירת הזדמנויות למשתתפים בתכנית לחוות חוויית הצלחה בלימודים ובקורס המקצועי עודדה את רצונם להמשיך ולהשקיע בלימודים, בקשרים שלהם עם המוסד הלימודי, במשפחה ובשוק העבודה העתידי. ההוראה המשלבת הזדמנויות לחוות חוויית הצלחה וההערכה שליוותה את השיפור ברמת ההישגים של המשתתפים הביאו לחיזוק תחושת המסוגלות הלימודית והתעסוקתית של בני הנוער וליצירת תמונת עתיד ברורה יותר עבורם בתחומים של תעסוקה ולימודים.
- השקעה במיצוב התכנית – זו נעשתה באמצעות הפקת תעודות סטודנט ותעודת סיום. בסיום כל שנת לימודים המשתתפים קיבלו תעודות שבהן צוינו הישגיהם.
- טיפוח שותפות עם העירייה ביישום התכנית ועידוד מעורבות של יועץ לענייני נוער ואחראית תעסוקה מהרווחה לליווי שוטף של התכנית – המעקב אחר התכנית נערך בין היתר באמצעות ועדת היגוי מקצועית מלווה, שהייתה מורכבת מכל הגורמים הרלוונטיים שהשתתפו בהפעלת התכנית, ובראשה עמדה מנהלת אגף הרווחה.
- יצירת קשר שוטף עם ההורים – בתחילת הפעלת התכנית התקיים מפגש חשיפה והיכרות לתכנית עם המשתתפים והוריהם, ובסיומה נערך טקס מכובד, שבו הנערים קיבלו תעודת סיום וגיליון הערכה.

בניית מערכת "פתוחה" של שותפויות בהפעלה למינוף תעסוקה

התכנית פעלה במספר רשויות מקומיות יהודיות המדרגות באשכול חברתי-כלכלי נמוך. גבעת אולגה מונה כ-12,000 תושבים, והיא השכונה השנייה בגודלה בעיר חדרה, המונה כ-80,000 תושבים. 30% מאוכלוסייתה של העיר הם ילדים. 47.1% מבוגרי כיתה יב בעיר זכאים לתעודת בגרות ו-39.9% עומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות. נכון לשנת 2009, הגירעון המצטבר של הרשות עמד על כ-85,000 ש"ח. אוכלוסיית השכונה היא הטרונגנית. בשנותיה הראשונות התיישבו בה בעיקר עולים חדשים מצפון אפריקה, ובראשית שנות התשעים, ההרכב הדמוגרפי של השכונה השתנה בעקבות גל העלייה ממדינות שהשתייכו בעבר לברית המועצות (משרד הפנים, 2014; נספח 6).

למשפחות המשתתפים בתכנית היו מספר מאפייני סיכון: שליש מהמשפחות היו מוכרות בשירותי הרווחה ביישוב, רוב המשפחות (60%) התמודדו עם קשיים כלכליים מרובים, ובחלק קטן מהן (13%) דווח על אלימות במשפחה. מרבית בני הנוער שהשתתפו בתכנית היו מוכרים לאגף הנוער.

הממונה על התכנית, עובד סוציאלי בהכשרתו, הועסק כרכז וכמדריך המקצועי בתכנית, והוא התווה והוביל את המהלכים החינוכיים והתעסוקתיים בתכנית. צוות ההערכה ליווה את התכנית במשך כ-3 שנים, בשנים 2011-2013. פרק זה מתבסס על המידע האיכותני שנאסף בשנים אלו מרכז התכנית, מהאחראית על האגף ברשות, מראיונות עם משתתפים בתכנית, מתצפיות ומהשתתפות במפגשים עם בעלי תפקידים במתנ"ס המקומי.

על התכנית

יחידת הנוער של גבעת אולגה ממוקמת במתנ"ס השכונתי. היחידה הוקמה לפני כ-4 שנים, במסגרת "עיר בשינוי" של קרן לאוטמן. תכנית "אופקים לנוער", המתמקדת בהקניית מסוגלות תעסוקתית לבני הנוער, מתבצעת בשיתוף הקרן לילדים ונוער בסיכון ויחידת הנוער. התכנית מיועדת לכלל בני הנוער, ובכך גם ייחודה. בפעילויות משתתפים מגוון רחב של בני נוער, בעלי רקע חינוכי ולימודי שונה, על מנת לאפשר הזדמנות שווה לכולם ולמנוע מיתוג השכונה כבעלת מאפיינים של סיכון.

אחד עקרונות ההפעלה הייחודיים שהתווה רכז התכנית הוא עקרון "התנדבות תמורת מלגה". בתהליך יישומו, בני הנוער השתלבו בפעילויות התכנית בתמורה להתנדבות בקהילה או השתלבות ביזמות עסקית כלשהי. תהליך הקבלה למסגרות ההתנדבות (או התעסוקה) כלל ריאיון אישי אצל הרכז והצגת שתי המלצות אישיות בכתב. בני נוער שהשתתפו בתכנית ושולבו בהתנדבות (או ביזמה עסקית כלשהי) קיבלו כרטיס עבודה שהיה חתום על ידי המעסיק במקום ההתנדבות או במקום העבודה, ובו נרשמו שעות ההתנדבות או שעות העבודה ותוארה התנהגות הנער או הנערה במהלכה. לכל קורס או פעילות היה תעריף של שעות עבודה. אם המשתתפים לא צברו את סך השעות הנדרש, הם יכלו להשלים את הפער מכספם. התפיסה המובילה של התכנית הייתה כלל-מערכתית, וההתנדבות התבצעה בתוך השכונה ולמענה. המשתתפים נחשפו למגוון קורסי הכשרה מקצועית בתמורה להתנדבות, כולל: אילוף כלבים, קורס מד"צים, קורס DJ וסאונד וקורס מחשבים. כמו כן התכנית כללה מפגשים שהקנו כישורים אשר הכינו את המשתתפים להשתלבות בעולם התעסוקה, כמו: כתיבת קורות חיים, ראיון עבודה, דיאלוג עם מעסיק, זכויות בני נוער בעבודה ועוד.

תיאור ההצלחה

הצלחת התכנית התבטאה בכמה ממדים מרכזיים של תהליך ותוצאה:

- תכנון וביצוע של כמה יוזמות עסקיות – רכז התכנית יזם מגוון פרויקטים בקהילה, שבהם שולבו בני הנוער בתעסוקה, תוך יצירת מקומות עבודה יצירתיים ורלוונטיים ליכולותיהם, כמו: העברת סדנאות לילדים בקייטנות, בגני ילדים, בבתי ספר ובימי הולדת – הכנת "ראש דשא", הקמת דוכן מכירת פופקורן בשוק פורים והכנת תליוני הפתעות ושקיות ריחניות.
- חיבור ללקוחות פוטנציאליים שהיוו מקורות להעסקה של בני הנוער – החיבור היה ללקוחות, כגון: היחידה לגיל הרך, שהעסיקה את בני הנוער כמדריכים בקייטנות, המתנ"ס, שהעסיקם בהפעלת עגלת קפה וניהולה הכלכלי (כולל קופה רושמת), וועדי עובדים או מקומות תעסוקה שעבורם הכינו "בלוט בשבט" (מארז ובו פירות ט"ו בשבט), כשי לט"ו בשבט. בני הנוער תכננו יחד עם הרכז את התכניות העסקיות לכל שלביהן, כולל זיהוי היוזמות, דרכי יישומו, שיווקן והפצתן. המיזם נערך בשותפות "ציונות 2000".
- הקמת חברת "מ.ג.א הפקות" בעקבות קורס ה-DJ והסאונד⁷ – בני נוער שעברו הכשרה להפעלת מערכת סאונד בקורס המקצועי הקימו חברה, וזו פועלת כשנתיים וחצי ומספקת מערכות סאונד

⁷ מ.ג.א – מתנ"ס גבעת אולגה.

- לעירייה באירועים ציבוריים וללקוחות ציבוריים ופרטיים אחרים. בני הנוער היו פעילים לאורך כל תהליך הקמת החברה ועוברים תהליך התמקצעות בתחום זה.
- מתן מענה ומסגרת לשהייה ולפעילות של בני נוער בסיכון – בתכנית "אופקים לנוער" השתתפו בני נוער בסיכון שלא היו משולבים במסגרת לימודית או תעסוקתית כלשהי. ההשתתפות בתכנית יצרה תהליך של הכללה וחיבור של בני הנוער למתנ"ס הקהילתי ופעילותו. ההשתלבות בפעילות במקום אפשרה לתת מענה וטיפול לזקוקים לכך.
- הטמעת גישה חינוכית המבוססת על תפיסה של נתינה הדדית – תפיסת הנתינה ההדדית משלבת הכלה של בני נוער והשקעה בהם, לצד מחויבות, השקעה ונתינה של בני הנוער, ובכך מאפשרת התמודדות עם תרבות ה"מגיע ליי" של חלק מציבור מקבלי השירותים. ביחידת הנוער אומצו דפוסים ועקרונות עבודה אלו כעקרונות מנחים לעבודה עם בני הנוער – כל הפעילויות שהיו ממומנות בעבר על ידי המתנ"ס עברו לעקרון "התנדבות תמורת מלגה", שבה המשתתף מממן את פעילותו, וכתוצאה מכך נוצרה תרבות ארגונית של קבלה ונתינה.

הגורמים להצלחה

גורמים אחדים זוהו כתורמים להצלחת התכנית:

- מעורבות ומחויבות של הרכז להצלחת המשתתפים – אלו כללו גישה חינוכית-טיפולית מכילה ויכולת ליצור קשר משמעותי וקרוב עם בני נוער בסיכון ולגייסם לתכנית.
- גישה חינוכית היוצרת תרבות ארגונית של נתינה וקבלה ממשותפת התכנית – זו כללה קביעת גבולות ברורים בעבודה עם בני הנוער ותביעה לרמת תפקוד גבוהה בעבודה (הימנעות מאיחורים והיעדרויות והשקעה בכל מקום עבודה).
- יצירתיות ויוזמה של הרכז, לצד נכונות לעבוד במשותף עם גופים ציבוריים שונים מעסיקים ולקוחות פוטנציאליים (כמו ועדי עובדים ומחלקות ברשות המקומית) – אלו נועדו ליצור עבור בני הנוער מגוון אפשרויות תעסוקה בשוק העבודה המקומי.
- יצירת קשרים עם גופים פילנטרופיים ארציים, כמו "שותפות 2000" – גופים אלו מאפשרים להעמיד תוספת של משאבים כלכליים ומשאבי ידע ובכך לגוון ולהתאים את הפעילות והיוזמות לקידום בני הנוער המשתתפים בתכנית. במסגרת זו הרכז קיבל הכשרה והדרכה, על מנת למנף את הפעילויות העסקיות שיזם.
- חיבור הפעילות למתנ"ס המקומי – הפעילות במסגרת המתנ"ס כללה קבלת מעטפת של הדרכה מקצועית שוטפת לרכז, מקום לקיום הפעילויות וחדר לצידוד ההגברה לחברת ההפקות של בני הנוער וייזום משותף של פעילויות חברתיות ופעילויות הכשרה לבני הנוער, תוך שימוש מרבי במשאבי המתנ"ס; זאת לצד יצירת מקום שניתן היה לשהות בו ולהתחבר אליו עבור משתתפי התכנית (שחלק ניכר מהם היו מנותקים ממסגרות לימודים ותעסוקה).
- תכנון ויישום היוזמות התעסוקתיות תוך שותפות מלאה עם בני הנוער.
- שילוב של בני הנוער בפעילויות לימודיות, תעסוקתיות, התנדבותיות וחברתיות – שילוב זה חיזק את החיבור של בני הנוער לקהילה ולמוסדות שבה ויצר להם הזדמנויות להציג היבטים חיוביים שלהם ולחזק את תהליכי הכלתם על ידי הקהילה והחיבור שלהם אליה.

○ פעילות משלימה להקניית מיומנויות הדרושות להשתלבות בשוק העבודה – מיומנויות אלו כללו עמידה בלוחות זמנים, כתיבת קורות חיים, הצגת המלצות, התנסות במיון באמצעות ראיונות אישיים ומשמעת עצמית.

הבטחת המשכיות ההפעלה והטמעת התכנית ברשות המקומית

יישוב נוסף הממוקם בפריפריה שבו פעלה התכנית היה בת הדר. פעילות התכנית ביישוב זה הנגישה את התכנית ליישובי המועצה האזורית חוף אשקלון בדרום הארץ. המועצה האזורית חוף אשקלון כוללת 22 יישובים, השונים באופיים ובאוכלוסייתם ומדורגים באופן שונה מבחינת רמתם החברתית-כלכלית. המועצה בכללותה מדורגת באשכול כלכלי-חברתי 5 (מתוך 10). 37% מהשכירים בה משתכרים עד שכר מינימום, ו-7% מתושביה המקבלים קצבת זקנה ושארים, מקבלים הבטחת הכנסה. 38% מאוכלוסייתה הם ילדים. 63% מתלמידי כיתה יב זכאים לתעודת בגרות, ו-53% מהם עומדים בדרישות הסף של האוניברסיטאות. נכון לשנת 2009, לרשות היה גירעון מצטבר של כ-6,800 ש"ח (משרד הפנים, 2014; נספח 6). המתנ"ס האזורי נמצא בבת הדר, בסמוך לבנייני המועצה המקומית. המחלקה לחברה, נוער וקהילה מאגדת טיפול במגוון אוכלוסיות וארגונים שונים ופועלת עבור כלל אוכלוסיית יישובי המועצה.

פעילות התכנית נערכה בשותפות מלאה של המחלקה לשירותים חברתיים של המועצה המקומית. רכזת התכנית מועסקת במחלקה כרכזת נוער עוליים – נוער עובד ולומד, ומדריך ושתי עובדות המחלקה הדריכו בתכנית. התכנית לוותה בוועדת היגוי מקצועית בראשות מנהל השירותים החברתיים ביישוב ופעלה בשותפות מלאה עם המחלקה. במסגרת התכנית התקיימו כמה פרויקטים ייחודיים שפותחו על ידי הרכזת וצוותה, כמו: קורס נגיעות בצבע, מיזם עסקי של צילום וגרפיקה ממוחשבת של הגדה לפסח, קורסי מד"צים, אילוף כלבים ועוד.

צוות הערכה ליווה את התכנית במשך 3 שנים, בשנים 2011-2013. פרק זה מתמקד בקורס "אילוף כלבים" ומתבסס על מידע איכותני שנאסף בשנים אלו מרכזת התכנית ומדריכותיה, מתצפיות בפעילות התכנית וקיום קבוצות דיון עם משתתפים וראיונות עומק עם הבוגרים וכן על בסיס ראיונות עם מנהל המחלקה לשירותים חברתיים במועצה. צוות ההערכה השתתף באופן פעיל והציג את ממצאי ההערכה בוועדת ההיגוי היישובית שליוותה את התכנית, בהשתתפות בעלי עניין מרכזיים בתכנית וברשות המקומית.

על התכנית

אחד הקורסים שזכו להצלחה רבה היה קורס אילוף כלבים, שהתקיים במרכז הקהילתי של היישוב בת הדר ובאזורו. השותפים להפעלתו היו הקרן לילדים ונוער בסיכון והמחלקה לשירותים חברתיים של המועצה המקומית חוף אשקלון. הקורס התפתח על בסיס קורס קצר מועד של אילוף כלבים שפעל ביישוב קודם לכן. קורס אילוף הכלבים שפעל במסגרת התכנית הותאם לצרכים הייחודיים של בני נוער בסיכון. הקורס היה ממושך יותר וכלל מעטפת של מפגשים לחיזוק התפקוד החברתי ולהקניית מיומנויות של מסוגלות תעסוקתית. לקראת הפעלת התכנית הושקעו מאמצים באיתור מאמן מקצועי בעל ניסיון בעבודה עם בני נוער, והקורס כלל שני מרכיבים מרכזיים: האחד – קורס

אילוף כלבים בסיסי, והשני – קורס אילוף לחילוץ והצלה. בשלב המתקדם יותר, בוגרי התכנית הוכשרו כמדריכים עוזרים למדריך הקורס וליוו את המשתתפים המתחילים. במרכיב של מיומנויות תעסוקה נכללו מרכיבים, כמו אימון תעסוקתי והעצמה. צוות התכנית כלל רכזת, מאמן מקצועי ומדריכה חברתית, שליוותה את בני הנוער בכל הפעילויות, שמרה אתם על קשר שוטף והייתה שותפה מלאה בתכנון המפגשים. לקראת הפעלת התכנית נערכו ראיונות קבלה. המפגשים התקיימו אחת לשבוע, למשך שעתיים עד שלוש שעות.

אחד האתגרים המרכזיים שעמדו בפני הצוות המפעיל של התכנית היה גיוס בני נוער המתגוררים בכמה יישובים לתכנית ארוכת טווח, שהתבצעה במתחם מתנ"ס בת הדר והייתה כרוכה בהגעה באמצעות הסעות הלוך ושוב.

תיאור ההצלחה

הצלחת התכנית באה לידי ביטוי במספר ממדים מרכזיים של תהליך ותוצאה:

- התמדה בהשתתפות בתכנית – בני נוער הביעו עניין בהשתתפות בקורס, נכחו באופן שוטף במפגשים, וכמעט כל המתחילים סיימו את שני השלבים של הקורס (למעט משתתף אחד), אף שמשך הקורס היה ממושך, בהשוואה לקורסים אחרים.
- כל הנערים בוגרי הקורס המשיכו לשלב השלישי – קורס ההדרכה, והביעו נכונות להמשיך ולהשקיע מאמץ בהשתתפות בו. בעקבות בקשת הבוגרים הצוות יצר קבוצת "פייסבוק", שבאמצעותה המשיכו הקשרים הטובים שנוצרו בין הבוגרים בקבוצה ובינם לבין הצוות המפעיל של התכנית.
- המשתתפים בתכנית דיווחו כי הקורס היווה צומת משמעותי בחייהם – העבודה עם הכלבים חיזקה את הדימוי העצמי ואת תחושת המסוגלות העצמית שלהם וסייעה להם בזיהוי כיוון ועיסוק לעתיד, כולל רצון להתגייס ליחידת הכלבנים בצבא.
- שיפור ברמת התפקוד בבית הספר – הצוותים החינוכיים בבתי הספר – מחנכות, יועצות חינוכיות ומדריכי הנוער ביישובים, היה בקשר מתמיד עם המדריכה. הצוותים החינוכיים דיווחו על שיפור בהשתתפות הפעילה של משתתפי התכנית בשיעורים, בממדים של השתלבות ומיצוב חברתי ובנוכחות ובהתמדה של המשתתפים בבית ספר. לצד זאת, המדריכים ביישובים סיפרו על צמצום תופעות של ונדליזם ועל שיפור משמעותי בביטחון העצמי של המשתתפים.
- הטמעה של התכנית בפעילות היחידה לשירותים חברתיים – הטמעה זו התרחשה מתוך ההשתתפות הפעילה של מנהל היחידה וחברי צוות בה הפעלת התכנית ובהבטחת הצלחתה והמשך הפעלתה.

הגורמים להצלחה

גורמים אחדים זהו כתורמים להצלחת התכנית:

- היכרות מוקדמת של רכזת התכנית עם הצרכים המיוחדים של בני נוער בסיכון ועם מערך השירותים הקיים ביישובים באזור.

- התארגנות מוקדמת – זוהו תחומי הכשרה המותאמים לתחומי העניין של בני הנוער ועשויים להיות רלוונטיים עבורם בעתיד הקרוב (הצבא) ושל נושאים שניתן להעצים בהם את המשתתפים ולחזקם.
- הכללת תכנים משלימים מהתחומים האישי והבין-אישי של מסוגלות תעסוקתית כחלק מהתכנים המוקנים למשתתפים בתכנית.
- תהליכי מיון מוקדם של המשתתפים בתכנית – גיוס המשתתפים נערך באמצעות היועצות בבתי הספר, העובדת הסוציאלית ומדריכי הנוער ביישובים. התקבלו לתכנית בני נוער בסיכון שהביעו עניין בתכנית ומוטיבציה להצליח בה. שולבו גם בני נוער נורמטיביים שהביעו רצון להצטרף לקורס, על מנת שלא לתייג אותו כקורס תומך "טיפולי", אלא כקורס "עילית".
- טיפוח הקשר השוטף עם המשתתפים – הדבר נעשה באמצעות מפגשים אישיים, קשר טלפוני ויצירת קבוצת "פייסבוק" במהלך הפעלת הקורס ובסיומו.
- צוות מפעיל המורכב מרכזת, מדריכה מקצועית ואיש מקצוע – הרכב זה הוא משלים וכוללני ומותאם לטיפול בבני נוער בסיכון. הצוות קיים ישיבות של תכנון והתייעצות קבועות לאורך כל תקופת הפעילות.
- אנשי צוות בעלי גישה טיפולית מכילה ותומכת, המחויבים להצלחת המשתתפים, בעלי ניסיון קודם בעבודה עם בני נוער או עם נוער בסיכון – הרכב זה יצר תחושה של שייכות ואכפתיות, לצד הקפדה על משמעת ורמת תפקוד גבוהה של המשתתפים.
- מדריך-מאמן שהוא איש מקצוע מנוסה, בעל יכולת הדרכה והובלה של בני נוער בסיכון, המהווה עבורם מודל לחיקוי, וכן בעל יכולת עבודה בצוות רב מקצועי.
- טיפוח הקשר עם המסגרות החינוכיות וההוריים של המשתתפים – דבר זה יצר מעטפת צמודה ואיגום משאבים לקידום הצלחת המשתתפים ולהבטחת הצלחה זו וכן לעבודה מותאמת לצרכיהם, לאורך פעילות התכנית ובסיומה.
- עבודה בשיתוף מלא ובליווי מקצועי של המחלקה לשירותים חברתיים ומנהלה – שותפות זו הביאה להפריה הדדית מקצועית בין אנשי המקצוע במחלקה לבין רכות התכנית וסייעה לגיוס אנשי צוות מקצועיים, מנוסים ומחויבים לקידום בני נוער בסיכון לתכנית.
- קשר עם מעסיקים פוטנציאליים – בסיום הקורס נוצר קשר עם היחידה לחילוץ והצלה האזורית ועם רשויות הצבא, כדי לבדוק אפשרות העסקה של המשתתפים ביחידה האזורית ובצבא ביחידת "עוקץ" – יחידת הכלבנים.

סיכום

בחינת סיפורי ההצלחה של התכנית מאפשרת לזהות מספר מרכיבים משותפים שתרמו להצלחת מקבץ הפעלות של תכנית "עתיד בטוח" לטיפוח מיומנויות של מסוגלות תעסוקתית בקרב בני נוער בסיכון. מספר רכיבים זהו כתורמים להצלחת התכנית בשלבי ההתארגנות המוקדמת ובמהלך ההפעלה (לוח 12):

לקראת התחלת ההפעלה

- ברמה הכלל-יישובית, ראוי להשקיע בזיהוי שותפים פוטנציאליים לתכנית, בעלי עניין משותף לקידום בני הנוער ביישוב (כולל גורמים טיפוליים במסגרות החינוך והרווחה ביישוב). תמיכה של הרשות המקומית והעמדת משאביה לרשות התכנית מסייעות בהצלחת הפעלתה ובהבטחת המשכיותה ויציבות הפעלתה בעתיד.
- ברמת התכנית, ראוי למקם את התכנית במוסד או במסגרת חינוכית מוכרת ונורמטיבית, נגישים לבני הנוער ולצוותים חינוכיים הרלוונטיים לתכנית. חשוב לזהות תחום תוכן הרלוונטי לעתיד הקרוב של המשתתפים ולגייס צוות חינוכי מקצועי, בעל ניסיון בעבודה עם בני נוער, בעל מחויבות להצלחתם ובעל גישה חינוכית מכילה ותומכת. הכללת צוות מגוון, הכולל רכז תכנית, מדריך חברתי ומורה מקצועי, תסייע בהפעלת התכנית על כל מרכיביה – הקניית תחום תוכן מקצועי רלוונטי, ליווי אישי ותמיכה חברתית והקניה של מיומנויות משלימות הרלוונטיות לשוק העבודה (כמו: התנסות בראיונות אישיים, כתיבת קורות חיים, היכרות עם שוק העבודה ומקצועות חלופיים לבני הנוער).
- ברמת המשתתפים, ראוי לקיים סינון ומיון מוקדם של בני הנוער המועמדים להשתתף בתכנית, במשותף עם גורמים מטפלים (בבית הספר או ביחידות החינוך או הרווחה ביישוב). כמו כן, חשוב לקיים קשר עם הורי המשתתפים, על מנת לגייסם לקחת חלק פעיל בתכנית.

במהלך הפעלת התכנית

- ברמת התכנית – חשוב לקיים בתכנית תרבות ארגונית הכוללת קביעת כללי משמעת וגבולות ברורים והקפדה עליהם, תרבות של "קבלה ונתינה" של בני הנוער המשתתפים והפעלת התכנית בשותפות עמם, תוך מיצוי ההון האנושי שלהם ושל הוריהם. ראוי שדרך ההוראה של התכנית תשלב פעילות חווייתית-התנסותית של בני הנוער, המבטיחה הדגמה, הבנה והטמעת התכנים הנלמדים. קיימות חשיבות לכלול פעילות משלימה של מיומנויות אישיות ובין-אישיות של מסוגלות תעסוקתית.
- ברמה הכלל-יישובית – חשוב לקיים שותפויות עם גורמים מטפלים ביישוב, לתיאום הטיפול וליצירת עבודה משותפת שתתמקד בקידום המשתתפים בתכנית. בניית שותפויות עם גורמים יישוביים העוסקים בתחומים של תעסוקה – לקוחות ומעסיקים פוטנציאליים – תסייע באיתור מסגרות השמה והשמה של המשתתפים במגוון מסגרות תעסוקה ביישוב.

לקראת סיום ההפעלה

- יש חשיבות בהפעלת רכיב המשכי שיאפשר לבני הנוער להמשיך להיות פעילים בתכנית, אם באמצעות שלב מתקדם יותר של למידה או באמצעות הדרכה או עזרה למדריך בתכנית. הבוגרים הממשיכים מהווים מודל אישי למשתתפים ונוטעים בהם אמונה ביכולתה של המסגרת לקדםם לתפקוד משמעותי בעתיד.
- ראוי להמשיך לקיים קשרים אישיים וקבוצתיים עם הבוגרים לאחר סיום בתכנית.
- חשוב ללוות את הבוגרים ולסייע להם להתחבר למסגרות המשך – לימודים, תעסוקה או צבא, על מנת להבטיח את מיצוי הידע והמיומנויות שנרכשו על ידם בתכנית.

לוח 12: רכיבי התכנית שזוהו כתורמים להצלחת התכנית "עתיד בטוח" לטיפוח מסוגלות תעסוקתית

אתרי התכנית				סך הכול	רכיבים שזוהו כתורמים להצלחת התכנית
בת הדר	גבעת אולגה	בני ברק	אום אל פחם		
+	+	+	+	4	התארגנות מוקדמת (סינון ומיון המשתתפים, תכנון מוקפד של מרכיבי התכנית וכדומה)
+	+	+	+	4	בחירת נושא ותכנים הרלוונטיים לעתיד הקרוב של המשתתפים
+	+	+	+	4	מיקום התכנית במוסד מרכזי בקהילה
+	+	+	+	4	הפעלת התכנית באמצעות צוות מקצועי בעל ניסיון בעבודה עם בני נוער בסיכון
+				1	הרכב צוות התכנית של רכז, מדריך חברתי ואיש מקצוע
+	+	+	+	4	צוות מפעיל בעל גישה חינוכית מכילה ואכפתית המחויב להצלחת המשתתפים
	+	+	+	3	- קביעת גבולות ברורים והקפדה עליהם
+	+			2	- יצירתיות ויוזמה
	+			1	- תרבות ארגונית של קבלה ונתינה
	+			1	- עבודה והפעלת התכנית בשותפות עם בני הנוער
			+	1	הפעלת התכנית בשותפות גורם מקצועי בעל מוניטין
					אופי ההוראה
+	+	+	+	4	- משלבת פעילות חווייתית או התנסותית
+		+	+	3	- מבטיחה חוויית הצלחה של המשתתפים בלימודים
+	+	+	+	4	- משלבת פעילות משלימה המקנה מיומנויות אישיות ובין-אישיות של מסוגלות תעסוקתית
+	+			2	- כוללת רכיב המשכי (של הדרכה בתכנית)

אתרי התכנית				סד הכול	רכיבים שזוהו כתורמים להצלחת התכנית
בת הדר	גבעת אולגה	בני ברק	אום אל פחם		
					עבודה בשותפות עם גורמים ממשלתיים, ציבוריים ופרטיים
+	+	+		4	- עבודה בשותפות עם המחלקה לשירותים חברתיים או מחלקה אחרת ברשות המקומית
+	+		+	3	- עבודה בשותפות עם לקוחות ומעסיקים פוטנציאליים
+		+		2	- עבודה המלווה בוועדת היגוי מקצועית פעילה
+		+	+	3	- עבודה עם ההורים
+		+		2	- עבודה עם הצוותים החינוכיים בבית הספר

דיון ואתגרים לעתיד

לאחר שלוש שנות הערכה, זוהו מספר הישגים משמעותיים של תכנית "עתיד בטוח". התכנית פועלת לפיתוח ההון האישי, היישובי-קהילתי והכלל-ארצי. המענים ברמה הכלל-מערכתית וברמת בני הנוער בסיכון מקנים מיומנויות רלוונטיות להשתלבות בעבודה ומבטיחים תהליכים של הכללה (inclusion), לצד טיפוח קשרים עם הקהילה, בניית שיתופי פעולה עם הקהילה העסקית ויוזמות למעורבות חברתית. היוזמה מרחיבה את השיח המקצועי ומובילה תפיסה חדשה בתחום זה בקרב נותני השירותים בתחום החינוך והרווחה ברמות היישובית והארצית.

התכנית עברה כברת דרך משמעותית של הבשלה מקצועית מתחילת הפעלתה, ברמות הדרג המוביל, הצוותים המפעילים והמשתתפים. הצוות המוביל של התכנית השקיע בשיפור מתמיד של התכנית וערך הפקת לקחים משמעותית, תוך שהוא יוזם מודל יישובי משופר של התכנית.

בפתח השנה הרביעית, המגמה היא שכל יישוב חדש שבו תפעל התכנית יהיה אחראי לתכנית המתבצעת בו, תוך איגום הגורמים המקצועיים הרלוונטיים לתכנית ושיתופם, בהובלת נציגי ראש הרשות. ההפעלה מלווה בהכשרת הצוות המפעיל של התכנית, הממקד את פעילותו במטרות, באוכלוסיית היעד ובדרך להשגת התוצאות המצופות, שהוגדרו על ידו בתהליך המלווה על ידי גורם מקצועי בתחום זה.

בסוף שנת ההערכה השלישית, הסתיים מימון התכניות על ידי הביטוח הלאומי בחלק מהיישובים, והאחריות למימון התכנית ולהפעלתה הועברה ליישובים. בעקבות זאת, על בסיס ביצוע הערכה ב-10 יישובים, ניתן לזהות רצף של מצבים: (א) הפעלה ומינוף המשאבים של התכנית ליצירת יוזמות נוספות בתחום התעסוקה ותעסוקת בני נוער ביישוב (שלושה יישובים); (ב) הפעלה מלאה של התכנית על כל מרכיביה (שני יישובים); (ג) הפסקה זמנית של הפעילות וחידושה לאחר השקעה ואיגום של משאבים (שלושה יישובים); (ד) הפסקת ההפעלה של התכנית, בהיעדר משאבים מקומיים למימון או בשל קשיים ארגוניים שונים (שני יישובים).

לוח 13: סיכום המגמות המרכזיות בהערכת תכנית "עתיד בטוח", ממצאים כמותיים סוף תשע"ב

מקורות מידע			ממדים בהערכה
דיווח הקבוצה להשוואה	דיווח המשתתפים	דיווח צוות	
			1. מאפייני אוכלוסיית התכנית
		++	משפחות בסיכון
		+	בני נוער בסיכון*

מקורות מידע			ממדים בהערכה
דיווח הקבוצה להשוואה	דיווח המשתתפים	דיווח צוות	
			2. ההקשר שבו פועלת התכנית
		++	יישוב בסיכון
			3. משוב על תשומות התכנית
		++	משוב של הצוות
	++ התייחסות מצומצמת להתנדבות והחוייה העסקית		משוב של בני הנוער
			4. שיפור ברמת התפקוד של המשתתפים (improvement)
	אין ירידה		השקעה בלימודים
		++ בדימוי עצמי, מיקוד שליטה פנימי ופרו-אקטיביות	ממדים אישיים
	ברמת תפקוד גבוהה, ללא שינוי	ברמת תפקוד גבוהה, ללא שינוי	אי-מעורבות בהתנהגויות סיכון
		++ בכתיבת קורות חיים, דרישות העבודה	מיומנויות הקשורות בעבודה
		++ קבלת תעודת בגרות מלאה ורכישת השכלה גבוהה	תמונת עתיד – לימודים
			5. ייחוס ההתקדמות של המשתתפים לתכנית (impact)
++ תפקוד גבוה יותר קיומה של דמות שניתן לסמוך עליה בבית הספר	++ תפקוד גבוה יותר בעזרה הדדית ומעורבות הורים שיפור קטן במעורבות הורים		אקלים חינוכי-סביבתי
תפקוד גבוה בהרגלי למידה ירידה בהקשבה בשיעורים	תפקוד גבוה בהרגלי למידה		השתלבות בלימודים : הרגלי למידה

מקורות מידע			ממדים בהערכה
דיווח הקבוצה להשוואה	דיווח המשתתפים	דיווח צוות	
דיווח רב יותר על קשיים אין שינוי משמעותי בדיווח על היקף הקשיים	משמעות הגידול אינה חד-משמעית גידול בדיווח על קשיים, אך משמעות הגידול אינה חד-משמעית		קשיים בלימודים
כמחצית, אין שינוי	כשליש, אין שינוי		תמונת עתיד – סיום עם בגרות מלאה
+	++		תמונת עתיד – רכישת השכלה גבוהה
כשליש, שיפור של 10%	כמחצית, שיפור של 17%		מעורבות חברתית
רמת תפקוד גבוהה, למעט בהתנדבות בקהילה	רמת תפקוד גבוהה, למעט בהתנדבות בקהילה		ממדים של השתלבות בעבודה
-	++		
נקודת פתיחה גבוהה ירידה במרבית הממדים שנבדקו	נקודת פתיחה נמוכה עלייה במרבית הממדים שנבדקו		

* בתכנית משתתפים בני נוער בסיכון, אך היא אינה מתאימה לקצה הרצף.
מדרג הסימנים בלוח: + = טוב, ++ = טוב מאוד, - = ירידה

הממצאים מעידים על כמה מגמות מרכזיות הנוגעות למוקדי ההערכה:

- אוכלוסיית התכנית ממוקמת ביישובים בסיכון, וחלק ניכר מהמשפחות בעלות מאפייני סיכון.
- בני הנוער חשו כי מרכיבי התכנית תרמו להם, אם כי במידה פחותה בתחומי ההתנדבות והמחשבים. ניתוחי רגרסיה מעידים על תרומה משמעותית ומובהקת של רכיבי התגבור הלימודי ושל צמצום הפערים הדיגיטליים והפערים בשימוש במחשב, לשיפור תפקודם של המשתתפים.
- הרכיבים אשר ליוו את בני הנוער שהשתתפו בתכניות זיהו שיפור ברמת התפקוד של המשתתפים – בדימוי עצמי, במיקוד שליטה פנימי ובפרו-אקטיביות. כמו כן, קיים שיפור של רמת תפקוד גבוהה בהימנעות מהתנהגויות סיכון. ובתחום הלימודי. הצוות דיווח על שיפור במיומנויות הקשורות בעבודה ובתמונת העתיד (סיום בגרות ורכישת השכלה גבוהה).
- ניתוחי שונות דו-כיווניים מסוג מדידות חוזרות מעידים על שיפור מובהק ברמת התפקוד של המשתתפים במגוון ממדים של תפקוד – בהתנהגות פרו-אקטיבית, במיקוד שליטה פנימי, בידע כיצד לכתוב קורות חיים, בדימוי עצמי חיובי, בעמידה בדרישות מקום עבודה (הספק ואיכות), בהערכת אנשי הצוות כי המשתתפים יצליחו להשתלב בשוק העבודה הנורמטיבי ובהערכתם כי הם יוכלו לסיים בהצלחה לימודים במוסד להשכלה גבוהה.
- בחינת רמת התפקוד של המשתתפים והתקדמותם לעומת הקבוצה להשוואה מצביעה על כך שהקבוצה להשוואה הייתה בעלת דפוסי תפקוד דומים. אולם בקבוצה להשוואה לא חל השיפור שהתרחש בקרב משתתפי התכנית במגוון ממדים של השתלבות בתעסוקה – התחום שהיה

מטרת התכנית ושבּו מיקדה את משאביה. כמו כן בקרב משתתפי התכנית חל שיפור משמעותי יותר בתחושה כי יסיימו לימודים במכללה.

○ רובם הגדול של בוגרי התכנית דיווחו כי התכנית שינתה בהם דבר-מה, וכמחציתם חשו כי היא סייעה להם בתחומי הלימודים או ההשתלבות בתעסוקה. כשליש בלבד חשו כי התכנית עזרה להם להשתלב בצבא. מדיווחיהם עולה כי חל שיפור דרמטי ברמת התפקוד שלהם בכל ההיבטים של תפקוד בעבודה.

אתגרים מרכזיים

בסוף שנת ההערכה השלישית זוהו מספר אתגרים מרכזיים שמן הראוי לתת עליהם את הדעת:

ברמת התכנית – עלה צורך לחזק את ההשקעה בהטמעת המודל ברשות המקומית, תוך זיהוי שותפויות אפשריות להמשך הפעלת התכנית, בעיקר של מרכיבים שזוהו כמוצלחים – יצירת המשכיות רב שנתית בטיפול בבני הנוער ובדיאלוג עמם, הרחבת הקניית המקצועות המעצימים את בני הנוער ובעלי רלוונטיות לחייהם (כמו אילוף כלבים וכישורי מחשב) והרחבת החיבור ליוזמות קהילתיות. כמו כן, ישנה חשיבות לעבודה עם בני הנוער בחופש הגדול, שבו לא מתקיימות מסגרות פעילות פורמליות.

ברמת הצוות – זוהה צורך תמידי בשימור הצוות המפעיל וטיפולו ובמתן תמיכה מקצועית שוטפת. כמו כן עלה צורך בפורום להתייעצות ולהפריה הדדית (לעתים לפי מגזר), מתוך תפיסה של "תהליכים מקבילים" לעבודה עם בני הנוער; זאת תוך השקעה בזיהוי הצלחות, בעידוד התחדשות ובאיגום וגיוס משאבים, להבטחת המשכיות התכנית ולמציאת דרכים להעסקת הצוות לאורך זמן.

ברמת המשתתפים – קיימים משאבים של המשתתפים והוריהם שראוי למצותם ביתר הרחבה (כמו שאינם מעורבים בתכנית ויכולים לחלוק את התנסותם עם המשתתפים) ונגישות בני הנוער למחשב ולאינטרנט (ייזום קורסים או יחידות לימוד המרחיבות את הידע של המשתתפים בחיפוש עבודה והמשך לימודים באינטרנט, ואת איתורו ושליפתו של ידע שימושי הרלוונטי למגוון תחומי תוכן שבהם עוסקים בני הנוער).

רצוי להוסיף בתכנית תחומי התערבות הנחוצים כיום במקומות העבודה, כמו חשיפה לטכנולוגיות מתקדמות וחזוק מיומנויות חשיבה ויצירתיות ומיומנויות בין-אישיות (כמו עבודת צוות וקשרים עם לקוחות), וכן למצות את העיבוד המשותף של התנסויות בני הנוער בעבודה לניתוח המיומנויות האישיות והבין-אישיות שיש להם בה ולמציאת דרכים לשפרן.

בחלק מהיישובים עלה צורך בבחינת המקצועות המוקנים בתכנית לפי מגדר (למשל קורס בניית ציפורניים מול קורסי מחשבים), בייזום של קורסי המשך ליצירת רצף טיפולי והזדמנויות להתקדמות מקצועית ואישית של המשתתפים (כמו קורסי הדרכה או קורסי מחשבים מתקדמים) ובזיהוי אסטרטגיות לשימור הקשר עם בוגרי התכנית, הן לצורך מעקב אחר התפתחותם האישית והן כמשאב לתכנית.

ניתן לסכם ולומר כי תכנית "עתיד בטוח" מתווה דרך חדשה בהטיית "משקל" התשומות ואסטרטגיות ההתערבות בתחום התעסוקה להשקעה במסוגלות תעסוקתית בקרב בני נוער בסיכון, על מנת להרחיב את האפשרויות להשתלבותם בתעסוקה הולמת בעתיד. הפעלת התכנית הביאה לפיתוח מענים ייחודיים ולדיאלוג מקצועי "אחר", המותאמים יותר לאתגרים שמציב שוק העבודה של המאה העשרים ואחד – ברמת הפרט, ברמת היישובים וברמה הכלל-מערכתית.

במסגרת התכנית הופעלו מגוון רחב של יוזמות ייחודיות בתחום המסוגלות התעסוקתית – עבודה עם בעלי חיים, אמנות, ספורט, מחשבים, צילום וגרפיקה ממוחשבת ויוזמות עסקיות. לצד זאת, התכנית הביאה להתפתחות של מודעות ושפה מקצועית הממוקדת בטיפול מסוגלות תעסוקתית בקרב אנשי השירותים לבני נוער ומבוגרים ביישובים שבהם פעלה.

התכנית קידמה באופן משמעותי בני נוער בסיכון שנחשפו לה במשך כשנה, בשלושה תחומים מרכזיים – בתחום האישי-חברתי (דימוי עצמי, מיקוד שליטה פנימי ופרו-אקטיביות), בגיבוש תמונת עתיד (השתלבות בלימודים במוסד להשכלה גבוהה) וברכישת מיומנויות ספציפיות הקשורות בהשתלבות בתעסוקה. בוגריה דיווחו כי רובם השתלבו לאחר סיומה בעבודה בשכר ועל שיפור במיומנויות ספציפיות של תפקוד בעבודה (דיוק, סיפוק ואתגר בעבודה, השקעת מאמצים להצליח ועוד).

התכנית מביאה עמה לצוותים המקצועיים בשדה בשורה מקצועית של הקניית "חכות", כלומר יכולת להקנות לבני הנוער המשתתפים בתכנית כלים שיסייעו להם בעתיד – יוזמה, לקיחת אחריות, התנסות ותחושה של יכולת להשתלב בשוק העבודה בהצלחה וכן הרגשת תקווה בתהליך גיבוש תמונת העתיד.

חתימה להמשך שדרוג מרכיבי היוזמה והרחבתם, תוך מיצוי ההון האנושי של המשתתפים והוריהם, המשך השקעה בלמידת עמיתים בפורום מפעילי התכנית והרחבת שיתופי הפעולה ברמה הלאומית עם משרדי החינוך, המשרד לשירותים חברתיים, משרד הכלכלה והצבא, ימנפו את היוזמה ויביאו למיצוי משאביה בזירות נוספות המשפיעות על חיי בני הנוער בסיכון בטווח הארוך.

בעת כתיבת דוח ההערכה (סוף שנת ההפעלה הרביעית), צוות התכנית מפתח מספר אפיקי המשך לתכנית "עתיד בטוח", על בסיס הידע והתפיסה המקצועית שנצברו בה:

○ תכנית "ניצוץ לעתיד בטוח", בשיתוף אשלים-ג'וינט ישראל, השירות לנוער וצעירים במשרד לשירותים חברתיים וצה"ל – תכנית המלווה את בוגרי התכנית לקראת ההשתלבות בצבא, במהלך השירות ולקראת ההשתלבות בעולם התעסוקה, עם תום השירות הצבאי, על מנת להבטיח את המשכיות השפעת התכנית ומיצויה גם בתקופה משמעותית ביותר עבור בני הנוער – בשלב ההשתלבות בצבא ולאחר מכן – ביציאה לחיים

האזרחיים.

- תכנית מעטפת לצעירים בסיכון או המתמודדים עם מוגבלויות אשר משרתים שירות אזרחי – התכנית פותחה בשיתוף "קרן הזדמנויות" ומיועדת לסייע לצעירים אלו להצליח במהלך פעילותם במסגרת השירות האזרחי.
- הרחבת ההפעלה של התכנית "עתיד בטוח" והתאמתה לצעירים עם מוגבלויות, בשיתוף המנהל הפדגוגי והאגף לחינוך מיוחד במשרד החינוך – במסגרת זו נערכו התאמות למסגרת המשך להסמכה מקצועית לתלמידים הלומדים במסלולי שילוב בתיכונים ולתלמידי החינוך המיוחד אשר אינם זכאים לתעודת בגרות. התכנית תופעל במסגרת משרד החינוך. כמו כן, צוות התכנית עוסק בפיתוח ערכת הדרכה המיועדת לסייע למפעילי מודל "עתיד בטוח" במרחב העירוני.

מקורות

- אבו-עסבה, ח' (2008). מערכת החינוך הערבית וסוגיית השוויון. **מפנה**, 58, 43-50.
- אמזלג-באהר, ח', נוראל, ש' ומדסון, ע' (2008). "עשינו עסק": מיזמים עסקיים לבני נוער בסיכון. **מניתוק לשילוב**, 16, 85-130.
- בלס, נ' וקוגן, י' (2014). **תקציב משרד החינוך בשנים 2000-2014 מגמות ובעיות** (סדרת ניירות מדיניות). ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- בן דוד, ד' (עורך) (2009). **דוח מצב המדינה: חברה, כלכלה ומדיניות**. ירושלים: מרכז טאוב לחקר המדיניות החברתית בישראל.
- גוטל, א' (2012). קורס רכיבה ואילוף סוסים כמנוע ללימודי תעודה לנוער מנותק. **מניתוק לשילוב**, 17, 1-7.
- גרונוא, ר' (2002). **המדיניות המקרו-כלכלית לשנים 2001-2002**. נייר עמדה. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- דברת, ש' (2005). **התכנית הלאומית לחינוך**. ירושלים: כוח המשימה הלאומי לקידום החינוך בישראל.
- דול, ו' (1999). **השקפה פוסט-מודרנית על חינוך**. תל אביב: ספרית הפועלים.
- וורגן, י' (2007). **מערכת החינוך במגזר החרדי: תמונת מצב**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- וורגן, י' ונתן, ג' (2008). **החינוך המקצועי והטכנולוגי בישראל ובעולם**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- וייסבלאי, א' (2013). **נתונים על מערכת החינוך במגזר הערבי**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.
- זוסמן, נ' וצור, ש' (2010). **תרומתו של חינוך תיכוני מקצועי לעומת עיוני להשכלה ולהצלחה בשוק העבודה**. ירושלים: חטיבת המחקר של בנק ישראל.
- יוסיפון, מ' ושמידע, מ' (2006). **לקראת פרדיגמה חינוכית חדשה במערכת החינוך הישראלית בעידן פוסט-מודרני** (חדשנות בחינוך). תל אביב: המרכז לטכנולוגיה חינוכית.
- כאהן-סטרבצ'ינסקי, פ' ויורוביץ, ל' (2009). **מעבר לעולם העבודה וקידום תעסוקתי: תכניות בעבור בני נוער וצעירים בסיכון בארצות-הברית ובמדינות נוספות ב-OECD: סקירת ספרות**. ירושלים: מאירס-ג'וינט, מכון ברוקדייל.
- לבנסארט, ד' ובן חורין, א' (2011). **מודל עתיד בטוח: נוער, הקניית מסוגלות ואופק תעסוקתי לנוער בסיכון**. ירושלים: הקרן לילדים ולנוער בסיכון.
- להב, ח' (2007). **חינוך והכנת הנוער לעולם העבודה והתעסוקה – של מי האחריות? מניתוק לשילוב**, 14, 22-30.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2014). **שנתון סטטיסטי לישראל 2014, מספר 65**. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח (2012). **דוח לשנים 2010 ו-2011**. ירושלים: המועצה הלאומית למחקר ולפיתוח.

- המרכז הבינתחומי לניתוח ותחזית טכנולוגית (2003). **מיפוי והערכה של טכנולוגיות מתקדמות**. תל אביב: המרכז הבינתחומי לניתוח ותחזית טכנולוגית.
- משרד הפנים (2014). **פרסום הרשויות המקומיות בישראל 2014**. ירושלים: משרד הפנים והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- נאון, ד', קינג, י' וולדה-צדיק, א' (2006). **אוכלוסיות שאינן משתתפות באורח מלא בשוק העבודה: גודלן, מאפייניהן ותכניות לקידום תעסוקתן ולהגברת ניידותן בתעסוקה**. ירושלים: מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל.
- נתנון, ר', צמרת-קרצ'ר, ה' ולהב, א' (2009). **דרכים ליצירת מודל להכשרה מקצועית בישראל**. תל-אביב: מרכז מאקרו לכלכה מדינית.
- סנדרוביץ, מ' ודבורקיס, ז' (2009). למידה מהצלחות כמקור אנרגיה תעסוקתית. **יועצון: העיתון האינטרנטי לצוותים טיפוליים בבתי ספר** (התמקדות בנושא תעסוקה). זמין באתר יועצון סופי פתיחת שנת הלימודים תשע, <http://www.moital.gov.il>
- צינמון ג' וריץ, י' (2004). עבודה ומשפחה: הכנת מתבגרים לשילוב בין תפקידי חיים. בתוך ר' ארהרד וא' קלינגמן (עורכים), **ייעוץ בבית ספר בחברה משתנה** (עמ' 159-181). תל אביב: רמות.
- שמש, א' ושמש ר' (2010). קידום החוסן הנפשי בעבודה חינוכית-טיפולית עם נוער בסיכון. **מניתוק לשילוב**, 16, 128-143.
- תמיר, י' ונוימן, ז' (2007). **מסוגלות תעסוקתית ועידוד תעסוקה: השלכות למציאות הישראלית**. ירושלים: האוניברסיטה העברית.
- Akos, P., Lambie, G. W., Milsom, A., & Gilbert, K. (2007). Early adolescents' aspirations and academic tracking: An exploratory investigation. *Professional School Counseling, 11*(1), 64-57.
- Betcherman, G., Godfrey, M., Puerto, S., Rother, F., & Stavreska, A. (2007). A review of interventions to support young workers: Findings of the youth employment inventory. *World Bank Social Protection Discussion Paper, 715*.
- Blustein, D. L. (1997) A context-rich perspective of career exploration across the life roles. *The Career Development Quarterly, 45*(3), 260-274.
- Brewer, L. (2013). *Enhancing youth employability: What? Why? and How? Guide to core work skills*. Geneva: ILO.
- Brown, T., Hillier, T. L., & Warren, A. M. (2010). Youth employability training: Two experiments. *Career Development International, 15*(2), 166-187.
- Calabrese, R. L., Hummel, C., & Martin, T. S. (2007). Learning to appreciate at-risk students: Challenging the beliefs and attitudes of teachers and administrators. *International Journal of Education Management, 21*(4), 275-291.

- Cavenaugh, B., & Giesen, J. M. (2012). A systematic review of transition interventions affecting the employability of youths with visual impairments. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, *106*(7), 400-413.
- Cinamon, R. G., & Hason, I. (2009). Facing the future: Barriers and resources in work and family plans of at-risk Israeli youths. *Youth and Society*, *40*, 502-525.
- Cousins, J. B., Whitmore, E., & Shulha, L. (2013). Arguments for a common set of principles for collaborative inquiry in evaluation. *American Journal of Evaluation*, *34*(1), 7-22.
- Deluca, P., Estacion, A., & Plank, A. (2008). High school dropout and the role of career and technical education: A survival analysis of surviving high school. *Sociology of Education*, *81*, 345-370.
- European Youth Forum (2013). *Policy paper on youth employment*. Brussels: The Council of Members.
- Fletcher, E. C. (2011). *Demographic variables, high school curriculum tracks, and occupational aspirations as predictors of employment status*. Gainesville, FL: University of Florida.
- Hill, R. B., & Petty, G. C. (1995). A new look at selected employability skills: A factor analysis of the occupational work ethic. *The Journal of Vocational Education Research (JVER)*, *20*(4), 1-10.
- Holland, J. L. (1997). *Making vocational choices: A theory of vocational personalities and work environments*. (3rd ed.). Odessa, FL: Psychological Assessment Resources.
- International Labour Organization (ILO) (2009). *Global wage report*. Geneva: International Labour Office.
- International Labour Organization (ILO) (2011a). *A skilled workforce for strong, sustainable and balanced growth: A G20 training strategy*. Geneva: International Labour Office.
- International Labour Organization (ILO) (2011b). *Global employment trends for youth: 2011 update*. Geneva: Author.
- International Labour Organization (ILO) (2011c). *Increasing the employability of disadvantaged youth: Responding to the impact of the financial and economic crisis: A G20 training strategy*. Geneva: Author.

- International Labour Organization (ILO) (2012). *The youth employment crisis: Time for action*. Geneva: Author.
- King, M., & Newman, R. (2009). Evaluating business simulation software: approach, tools and pedagogy. *Horizon*, 17(4), 368-377.
- Lahusen, C., Schulz, N., & Graziano, P. R. (2013). Promoting social Europe? The development of European youth unemployment policies. *International Journal of Social Welfare*, 22(3), 300-309.
- Ogbeide, G. C. (2006). *Employability skills and students' self-perceived competence for careers in the hospitality industry*. Doctoral dissertation, University of Missouri.
- OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development) (2000). From Initial Education to Working Life – Making Transitions Work. Available at <http://www.oecdbookshop.org/oecd/display.asp?sf1=identifiers&st1=912000021P1>
- OECD (Organization for Economic Co-Operation and Development) (2013). *Local strategies for youth employment: Learning from practice*. Paris: OECD Publishing.
- Patton, M. Q. (2009). *Utility focused evaluation*. London and New Delhi: Sage Publication.
- Rose, R., & Akos, P. (2014). Promoting school valuing through career relevant instruction. *Journal of the Society for Social Work and Research*, 5(4), 539-563.
- Spaaij, R., Magee, J., & Jeanes, R. (2013). Urban youth, worklessness and sport: A comparison of sports-based employability programmes in Rotterdam and Stoke-on-Trent. *Urban Studies*, 50(8), 1608-1624.
- Thijssen, J. G., Van der Heijden, B. I., & Rocco, T. S. (2008). Towards the employability link model: Current employment transition to future employment perspectives. *Human Resource Development Review*, 7(2), 165-183.

נספחים

נספח 1 : מידע על המשתתפים בתכנית

לוח 1 : מאפייני סיכון נבחרים של היישובים הכלולים בתכנית
סוף תשע"ב

	אחוז ילדים קטנים (0-17) בעלי תיקים במשרדה (שנתון ילדים בישראל, 2011)	אחוז הזנאים לבגרות לפי יישוב 2009 (מרכז אדוות, 2010)	אחוז ילדי העולים המוגרים למחלקה לשירותים חברתיים מכללי ילדי העולים (שנתון ילדים בישראל, 2011)	אחוז ילדי העולים ביישוב מכללי ילדי היישוב (שנתון ילדים בישראל, 2011)	אחוז מקבלי גמלת הפטות הנכנסה (המוסד לבטוח לאומי, 2011)	אחוז הילדים המשפחות חד-הוריות ביישוב	אחוז המשפחות החד-הוריות ביישוב (המוסד לבטוח לאומי, 2011)	נכלל ברישות היישובים של תכנית לילדים ונער בסיכון ונערות (התכנית מועלת בכל היישובים באשכולות 1-4)	אשכול חברתי כללי (הלמ"ס 2006)	מספר משתתפים בתכנית	מגור	מספר תושבים (הלמ"ס, 2010)	היישוב
	1.17	848.3	18.8	9.4	14.2	8.6	12.4	-	-	-	-	-	סד הנקל ארצי
													צפון
	2.0	38	32.1	16.8	25.9	14.6	18.9	+	4	19	יהודי	24,051	מגדל העמק
	2.4	⁹ (62)	38.4	17.8	18.7	16.5	19.7		7	12	יהודי	38,452	קריית מוצקין
	2.1	44	52.9	22.8	15.8	7.6	10.5		6	19	יהודי	81,491	גבעת אולגה ¹⁰ (חדרה)
	0.6	35	א.נ	א.נ	28.1	2.2	2.9	+	2	18	ערבי	47,351	אום אל פתם
	0.7	א.נ	א.נ	א.נ	א.נ	2.7	3.2	+	2	30	ערבי	10,610	דיר אל אסד

⁸ עיבוד נתוני משרד החינוך והלמ"ס, מתוך המרכז המרכז למחקר ופיתוח של המועצה הלאומית לשלום הילד, בני ה-17, תשי"ע.

⁹ ביישובים שבהם שיעור הזכאות גבוה משיעור הולמדים בכיתות יב, הנתון מופיע בסוגריים, עקב הסיכוי לטעות סטטיסטית.

¹⁰ היות והנתונים על שכונת גבעת אולגה בחדרה אינם מוצגים בפני עצמם, הנתונים בלוח מציינים את המידע על העיר חדרה, בעוד החושבים בגבעת אולגה הם במצב סוציו-אקונומי קשה יותר (אחוז גבוה של התושבים הם עולים ונוקדים לסיע של שירותי הרווחה ביישוב).

אחוז ילדים קטנים (0-17) בעלי תיקים במשטרה (שנתו ילדים בישראל, 2011)	אחוז הזכאים לגרות לפי יישוב 2009 (מרכז אדוה, 2010)	אחוז ילדי העולים המוכרים למחלקה לשירותים חברתיים מכלל ילדי היישוב (שנתו ילדים בישראל, 2011)	אחוז ילדי העולים ביישוב מכלל ילדי היישוב (שנתו ילדים בישראל, 2011)	אחוז מקבלי אחוז הגבוה גמולת הבטחת הנכסה (המוסד לבטוחות לאומי, 2011)	אחוז הילדים במשפחות חד-הוריות ביישוב	אחוז המשפחות החד-הוריות ביישוב (המוסד לבטוחות לאומי, 2011)	נכלל ברשימת היישובים של תכנית לילדים ונוער בסיוון (התכנית פועלת בכל היישובים באשכולות 1-4)	אשכול חברתי כלכלי (הלמי"ס, 2006)	מספר משתתפים בתכנית	מגזר	מספר תושבים (הלמי"ס, 2010)	סך תכול ארצי	מרכז בני ברק מודיעין עלית	כפר שמואל (ילדי פנימייה ותושבי לוד) ¹²	דרום חוף אשקלון ¹³	ירוחם
1.17	11 48.3	18.8	9.4	14.2	8.6	12.4	-	-	-	-	-	סך תכול ארצי	מרכז בני ברק מודיעין עלית	כפר שמואל (ילדי פנימייה ותושבי לוד) ¹²	חוף אשקלון ¹³	ירוחם
0.3	6	11.3	5.3	20.1	2.7	5.0	+	2	22	חרדי	158,888	מרכז בני ברק מודיעין עלית	כפר שמואל (ילדי פנימייה ותושבי לוד) ¹²	חוף אשקלון ¹³	ירוחם	
0.1	5	21.6	12.6	7.5	1.2	1.7	+	2	27	חרדי	48,639	מרכז בני ברק מודיעין עלית	כפר שמואל (ילדי פנימייה ותושבי לוד) ¹²	חוף אשקלון ¹³	ירוחם	
1.7	32	29.0	15.7	16.9	11.2	14.8	+	4	23	יהודי	70,418	מרכז בני ברק מודיעין עלית	כפר שמואל (ילדי פנימייה ותושבי לוד) ¹²	חוף אשקלון ¹³	ירוחם	
1.1	א.ג	23.0	10.3	29.1	7.12	10.9	+	4	24	יהודי	8,333	מרכז בני ברק מודיעין עלית	כפר שמואל (ילדי פנימייה ותושבי לוד) ¹²	חוף אשקלון ¹³	ירוחם	

¹¹ עיבוד נתוני משרד החינוך והלמי"ס, מתוך המרכז למחקר ופיתוח של המועצה הלאומית לשלום הילד, בני ה-17, תשי"ע.

¹² מכיוון שמרבית התלמידים לומדים בארץ ליד, מוצג בלוח הפרופיל הסוציו-אקונומי של העיר לוד.

¹³ מועצה אזורית חוף אשקלון מורכבת מכמה יישובים, המדרווגים באופן שונה באשכול החברתי. רוב המתגוררים חסרים, כיוון שאין בלוחות הממצאים התייחסות למועצה ככלל.

לוח 2: מספר המשתתפים שמהם נאסף מידע בתכנית "עתיד בטוח", לפי שנה, תשע"א-תשע"ג

סוף תשע"ג	שנים								קוד תכנית
	תשע"ג			תשע"ב			תשע"א		
בוגרים	מרואינים שרואינינו בשתי המדידות	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מרואינים שרואינינו בשתי המדידות	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	
14	5	5	12	10	22	24	1	18	1
14	-	12	-	10	10	18	12	11	2
-	-	-	-	16	16	30	-	16	3
-	11	24	11	9	11	22	-	11	4
16	17	17	20	20	20	25	13	12	5
8	4	4	6	20	21	27	14	16	7
7	4	10	4	9	10	19	3	17	8
-	14	14	18	15	17	18	14	18	9
-	4	15	4	9	12	23	0	0	11
-	-	-	-	-	-	-	5	16	14
-	-	-	-	-	-	-	6	14	12
-	-	-	-	-	-	12	-	-	13
60	59	89	75	118	139	219	68	131	
-	49	51	76	49	53	68	29	60	קבוצת השוואה

לוח 3: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים ורמת תפקוד בתחום האישי-רגשי של הנושרים בשנה השנייה, לפי קבוצה, תשע"ב (באחוזים)

מאפיינים סוציו-דמוגרפיים	סך הכול נושרים	סך הכול לא נושרים (נאסף מידע במדידה השנייה)
מספר נבדקים (במספרים מוחלטים)	87	119
בנים	58	53
גיל		
14 ופחות	23	19
16-15	56	52
18-17	20	29
לומדים בבית ספר	98	98
ילידי הארץ	93	97
באיזו מידה אחד מבני המשפחה יודע מה קורה עם המשתתף בבית הספר?	79	82
("במידה רבה מאוד" או "במידה רבה")		
אם עובדת	69	67
אב עובד	74	83

לוח 4: תפקוד של בני נוער בסיכון בתחום האישי-רגשי, לפי קבוצה, תשע"ב (ציון ממוצע)

סך הכול לא נושרים (נאסף מידע במדידה השנייה)	סך הכול נושרים	מספר נבדקים (במספרים מוחלטים)
55	117	
3.36	3.26	דימוי עצמי
3.22	3.05	תחושת מסוגלות עצמית
3.22	3.14	ממדים בין-אישיים
2.96	**2.74	ממדי תפקוד בעבודה

** P<0.01

* הסולם כולל 4 קטגוריות: 1=לא מסכים כלל, 2=לא כל כך מסכים, 3=מסכים, 4=מסכים מאוד.

נספח 2: מדדי הצלחה כמותיים של התכנית – ממדי הפעלה ותוצאה בקרב אוכלוסיית היעד, סוף תשע"ג

ההנחה היא כי הפעלת התכנית ביישובים השונים תביא לשיפור רמת התפקוד של בני הנוער הנחשפים לה בהיקף של בין 10-30 נקודות אחוז, בטווח של כ-3-8 שנות פעילות. להלן מפורטים הממדים שעל פיהם נמדדת הצלחת התכנית בתחום דרכי ההפעלה וברמת המשתתפים בה. הדיווח על רמת התפקוד של המשתתפים מתבסס על דיווח המשתתף ודיווח הרכז המלווה את המשתתף בתכנית.

ת-ת- נושאים	ממדים או היגדים ספציפיים	מקורות מידע		
		צוות	משתתפים (וקבוצה להשוואה)	תיעוד ותצפיות
				ראיונות צוות מוביל
א.	מדדי הפעלה			
1	הפעלה בקרב אוכלוסיות בסיכון	+	+	+
2	השתתפות פעילה והתמדה בתכנית	+	+	
3	בניית שותפויות ואיגום משאבים עם גורמים ברשות המקומית וברמה הארצית			+
4	קיומם של מפגשים קבוצתיים			+
5	קיומם של מפגשים אישיים			+
6	התנסות בעבודה			+

מקורות מידע				ממדים או היגדים ספציפיים	תת-נושאים		
ראיונות צוות מוביל	תיעוד ותצפיות	משתתפים (וקבוצה להשוואה)	צוות				
			+	שילוב של שני אנשי צוות בהפעלה (בתחומים חברתי והתעסוקתי)	מאפייני צוות מפעיל	7	
	+	+	+	קיומו של קורס בתחום שבני הנוער מביעים בו עניין	הכשרת המשתתפים בתחום התעסוקה ("קורס")	8	
				משוב חיובי של המשתתפים על מרכיבי התכנית ותחושה שהמרכיבים תורמים להתפתחותם האישית והמקצועית			9
		+	+	היכרות עם מקומות עבודה, התנסות בעבודה, התנסות בחוויה עסקית, השתתפות בקורס או בהכשרה מקצועית	9.1 מרכיבים הקשורים לעולם העבודה		
		+	+	התנדבות, מפגשים קבוצתיים, מפגשים אישיים	9.2 מרכיבים הקשורים בטיפוח התחומים האישי-רגשי והבין-אישי		
				משוב כללי על התכנית			10
		+		הרכז עוזר למשתתף להאמין בעצמו, קיימת עזרה הדדית בין המשתתפים, כשיש למשתתף בעיה, יש בתכנית מישהו שהוא יכול לפנות אליו. המשתתף מספר להוריו על המתרחש בתכנית.	10.1 יצירת אקלים חינוכי-סביבתי מיטבי		
		+	+	פעילות במפגשים הקבוצתיים, הגעה למפגשים, ביצוע משימות, "אוהב להשתתף בפעילות", למידת דברים חדשים ושותפות בבחירת נושא הקורס המקצועי	10.2 למידה, השתתפות פעילה בתכנית והנאה ממנה		
		+		גילוי מקצועות חדשים למציאת עבודה	10.3 תחושה		

מקורות מידע				ממדים או היגדים ספציפיים	תת-נושאים	
ראיונות צוות מוביל	תיעוד ותצפיות	משתתפים (וקבוצה להשוואה)	צוות			
				בעתיד ולהשתלבות בצבא	שהתכנית תסייע להתפתחות האישית בעתיד	
					מדדי תוצאה	ב.
		+	+	רמת ההישגים של המשתתף בלימודים (מתמטיקה, עברית ואנגלית) השקעה של המשתתף בלימודים דיווח על קשיים בלימודים (קושי לבצע את המטלות שהמורה נותן בכיתה וקושי רב להתמודד עם הלימודים בכלל)	רמת תפקוד של המשתתפים בתחום הלימודי	1
		+	+	ממדים של דימוי עצמי חיובי, תחושת מסוגלות עצמית	כישורים אישיים של המשתתפים	2
		+	+	יכולת להביע רגשות וצרכים בקשרים עם אחרים, יכולת להבין את האחר גם כשאין עמו הסכמה, מילוי משימה יחד עם אנשים אחרים בחפץ לב, קיומו של חבר קרוב.	כישורים בין-אישיים של המשתתפים	3
		+	+	בתחומים של צריכת חומרים ממכרים (אלכוהול וסמים) ומעורבות בהתנהגות אלימה	צמצום התנהגויות סיכון	4
					מיומנויות בתחום העבודה	5
		+	+	דיוק בזמני הגעה בבוקר ומההפסקות, הודעה על אי-הגעה לעבודה, פנייה לקבלת עזרה ולהתייעצות כשיש בעיה בעבודה, סיפוק ואתגר בעבודה, הרגשה של המשתתף שהוא מתפקד היטב בעבודה, תחושה של המשתתף שהאחראי מרוצה מתפקודו, עמידה בדרישות העבודה (הספק ואיכות)	5.1 תפקוד בעבודה	
		+	+	המשתתף יודע לכתוב קורות חיים, הערכה של איש הצוות כי המשתתף	5.2 רכישת ידע רלוונטי	

מקורות מידע				ממדים או היגדים ספציפיים	ת-ת- נושאים	
ראיונות צוות מוביל	תיעוד ותצפיות	משתתפים (וקבוצה להשוואה)	צוות			
				יצליח להשתלב בשוק העבודה הנורמטיבי בעתיד	להשתלבות בעבודה	
		+	+	סיום בית הספר עם תעודת בגרות מלאה סיום לימודים במוסד על-תיכוני הערכת המשתתף ביחס להשתלבות בעבודה בעתיד	טיפול תמונת עתיד	7
		+		הבעת רצון להתגייס לצבא גם אם זו אינה חובה, רצון להתנדב בקהילה, הבעת רצון לעזור לאחרים גם כשיש דברים חשובים לעשות	מעורבות ומחויבות חברתית	8

נספח 3: שאלון למשתתף בתכנית "עמיד בטוח"

המוסד לביטוח לאומי

אגף קרנות
הקרן לילדים ונוער

סודי – למטרות הערכה בלבד

למשתתף שלום רב,
המידע שאנו אוספים מיועד לשיפור תוכניות לבני נוער ולא יועבר לאף גורם חיצוני.
השאלון מנוסח בזכר לצורך הקיצור והנוחות, אך מיועד לבנים ולבנות כאחד.
תודה רבה על שיתוף הפעולה,
צוות ההערכה

1. אני משתתף בתוכנית

0. אני לא משתתף בתכנית
1. בירוחם
2. במגדל העמק
3. דיר אל אסד
4. בבני ברק
5. בחוף אשקלון
7. במודיעין עילית
8. בגבעת אולגה
9. אום אל פחם
11. גל-אופ (כפר שמואל)
- אחר. פרט _____

2. מספר משתתף (יש למלא לפי ההוראות)

3. מין 1. זכר 2. נקבה
4. בן כמה אתה? _____ שנים
5. האם אתה לומד בבית ספר?
1. לא
2. כן, פרט באיזה בית ספר _____

א. מידע כללי

6. האם בבית ספר שאתה לומד בו, לומדים דברים הקשורים לעולם העבודה?

1. לא

2. כן. פרט את נושא הקורס או השיעור: _____

ב. השתתפות בתכנית

האם במסגרת התכנית היו: (הקף בעיגול את התשובה המתאימה)

אם קיים, סמן באיזו מידה המרכיב תרם לך					סמן X, אם המרכיב <u>לא קיים</u> בתכנית	המרכיב של התכנית
המרכיב תרם במידה רבה מאוד	4	3	2	1		
5	4	3	2	1		7 מפגשים אישיים עם מדריך או רכו התכנית
5	4	3	2	1		8 מפגשים קבוצתיים עם מדריך או רכו הקבוצה
5	4	3	2	1		9 לימודי מחשב
5	4	3	2	1		10 התנדבות
5	4	3	2	1		11 היכרות עם מקומות עבודה
5	4	3	2	1		12 עבודה בשכר
5	4	3	2	1		13 השתתפות בקורס או בהכשרה מקצועית
5	4	3	2	1		14 התנסות בעבודה
5	4	3	2	1		15 חוויה עסקית / יזמות עסקית
5	4	3	2	1		16 דברים אחרים שקיימים בתוכנית: _____

ג. משוב על התכנית

מסכים מאוד	מסכים	לא כל-כך מסכים	לא מסכים בכלל	עד כמה אתה מסכים עם המשפטים הבאים?	
1	2	3	4	אני אוהב להשתתף בפעילות של התוכנית.	17
1	2	3	4	למדתי דברים חדשים בתוכנית.	18
1	2	3	4	כשיש לי בעיה, יש מישהו בתכנית שאני יכול לפנות אליו.	19
1	2	3	4	הייתי שותף בבחירת הנושא של הקורס המקצועי בו השתתפתי.	20
1	2	3	4	בזכות התוכנית גיליתי מקצועות חדשים.	21
1	2	3	4	המיומנויות שרכשתי בתוכנית - יעזרו לי בצבא. (אם לא רלוונטי, דלג על השאלה)	22
1	2	3	4	הידע שרכשתי בתוכנית - יעזור לי למצוא עבודה בעתיד.	23
1	2	3	4	לא למדתי בתוכנית שום דבר.	24
1	2	3	4	אצלנו בתכנית התלמידים עוזרים זה לזה.	25
1	2	3	4	המדריך / הרכז עוזר לי להאמין בכוחות שיש לי.	26
1	2	3	4	לא נראה לי שהידע שרכשתי בתכנית יעזור לי להשתלב בעבודה בעתיד.	27
1	2	3	4	אני מבצע את המשימות שהמורה או המדריך אומר לנו לבצע.	28

כמעט תמיד או תמיד	לעיתים קרובות	לעיתים רחוקות	אף פעם או כמעט אף פעם	התדירות שבה אתה עושה את הדברים הבאים:	
1	2	3	4	אני מספר להורים שלי מה שאני עושה בתוכנית.	29
1	2	3	4	אני מגיע למפגשים של התוכנית.	30
1	2	3	4	אני פעיל במפגשים הקבוצתיים (שואל שאלות, מבצע מטלות).	31

לומדים בתוכניות מחשבים בלבד:

32. האם אתה מתכנן להמשיך וללמוד מחשבים?

1. לא

2. כן, פרט באיזו מסגרת (אוריינטציה למחשבים, קורס מתקדם, תוכנית רשתות, וכד') _____

ד. כישורי חיים

				סמן באיזו מידה המשפטים הבאים נכונים לגביך:	
מסכים מאוד	מסכים	לא כל-כך מסכים	לא מסכים בכלל		
1	2	3	4	בדרך כלל אני בטוח בעצמי.	33
1	2	3	4	יש לי תכונות טובות.	34
1	2	3	4	אני מרגיש שאין הרבה דברים שאוכל להתגאות בהם.	35
1	2	3	4	לפעמים אני מרגיש לא שווה.	36
1	2	3	4	כשאני צריך לעשות משהו קשה, אני מרגיש שיש לי המון כוחות ורצון לעשות זאת.	37
1	2	3	4	כשאני צריך אני מבקש עזרה.	38
1	2	3	4	אני משקיע הרבה בכדי שהחיים שלי יהיו טובים יותר.	39
1	2	3	4	כשאני נכשל במשהו זה בגללי.	40
1	2	3	4	אני יודע מה לעשות כדי להתקדם בחיים, גם אם לא אומרים לי.	41
1	2	3	4	גם כאשר אני מקבל משימות לימוד קשות, אני יכול להתמודד איתן.	42
1	2	3	4	גם כאשר אין לי עזרה מהבית, אני מסוגל להתמודד עם הבעיות שלי.	43
1	2	3	4	החיים שלי נשלטים על ידי אנשים אחרים שיש להם כוח והשפעה.	44
1	2	3	4	בדרך כלל אני משיג את מה שאני רוצה, בגלל שעבדתי קשה.	45
1	2	3	4	כשיש לי קשיים, אני נוטה להתעלם מהם ולא להתעסק איתם יותר מדי.	46
1	2	3	4	כשמישהו אומר משהו שאני לא מסכים איתו, אני עדיין יכול להבין אותו.	47
1	2	3	4	אני מסוגל להביע רגשות או צרכים בקשרים שלי עם אחרים	48
1	2	3	4	יש לי חבר קרוב לשוחח איתו.	49
1	2	3	4	כאשר אני צריך לעשות משימה, אני אוהב לעבוד ביחד עם אנשים אחרים.	50
1	2	3	4	לפני שאני מחליט, אני חושב על התוצאות לטובה ולרעה.	51

האם יש לך בבית מחשב שמחובר לאינטרנט?

1 לא

2 כן

52

האם אתה חבר ברשת חברתית כלשהי באינטרנט? (פייסבוק, טוויטר וכו')

1 לא

2 כן

ה. עולם העבודה

סמן באיזו מידה המשפטים הבאים נכונים לגביך. ענה על השאלות גם אם אתה לא עובד :

מסכים מאוד	מסכים	לא כל-כך מסכים	לא מסכים בכלל	
1	2	3	4	54 אני מרגיש בטחון ללכת לראיון עבודה
1	2	3	4	55 אני יודע כיצד כותבים קורות חיים בצורה נכונה
1	2	3	4	56 אני יודע כיצד עליי להציג את עצמי בצורה טובה כלפי מעסיקים
1	2	3	4	57 אני מודע לזכויות שיש לבני נוער בעבודה

58 האם אתה יודע מהו שכר המינימום לנוער?

1 לא

2 כן. פרט כמה? _____ שקלים לשעה.

59 האם אתה יודע באיזו שעה מותר להעסיק בני נוער?

1 לא

2 כן

60 האם אתה עובד בשכר (בחודש האחרון)?

1 לא

2 כן. פרט במה אתה עובד : _____ <--- עבור לשאלה 62

61 בשנה האחרונה, האם אתה עבדת בשכר?

1 לא <--- עבור לשאלה 72

2 כן, עבדתי השנה, אבל עכשיו אני לא עובד. במה עבדת? _____

				שאלות על התפקוד בעבודה	
תמיד או כמעט תמיד	לעיתים קרובות	לעיתים רחוקות	אף פעם או כמעט אף פעם		
1	2	3	4	אני תמיד מדייק בזמני ההגעה לעבודה בבוקר ולאחר ההפסקות.	63
1	2	3	4	כשאני לא בא לעבודה, לפעמים אני שוכח להודיע.	64
1	2	3	4	כשיש לי בעיה בעבודה, אני תמיד פונה לעזרה / להתיעץ.	65
1	2	3	4	יש לי סיפוק ואתגר בעבודה.	66
1	2	3	4	אני מרגיש שאני מתפקד היטב בעבודה (מבחינת הספק או איכות).	67
1	2	3	4	אני חושב שהאחראי מרוצה מאוד מהתפקוד שלי בעבודה.	68
1	2	3	4	כשאני מצליח בעבודה זה מחזק את הביטחון העצמי שלי.	69
1	2	3	4	כשמשוהו מרגיז אותי בעבודה, אני בכל זאת מתאמץ להצליח.	70

71 האם למדת דברים חדשים בעבודה (על עצמך ובכלל)?

1. לא

2. כן. פרט מה?

ו. תמונת העתיד שלך – איך אתה רואה את עצמך בעתיד?

אני בטוח שאסיים: (סמן את התעודה הגבוהה ביותר שאתה מצפה להשיג)

72

לימודים ללא תעודת בגרות	1
לימודים עם תעודת בגרות חלקית	2
לימודים עם תעודת בגרות מלאה	3
תעודת טכנאי/ הנדסאי	4
לימודי תעודה (לא אקדמאית)	5
מכללה / אוניברסיטה	6
אחר: _____	8

a72 אני מתכוון להתגייס לצבא?

1. לא

2. כן

73 לאחר סיום הלימודים בבית הספר, אני מתכוון:

1	עדיין לא חשבתי מה אעשה
2	אני עדיין מתלבט
3	להתגייס לצה"ל
4	להתנדב לשירות הלאומי
5	למצוא עבודה (במקום להתגייס)
6	להשלים בגרויות
7	להתחיל לימודים אקדמיים
8	להתנדב לשנת שירות
9	אחר. פרט

כיצד אתה מדמיין את עצמך בעוד 7 שנים? עבור כל משפט סמן עד כמה אתה מסכים איתו.

מסכים מאוד	מסכים	לא כל-כך מסכים	לא מסכים בכלל	בעוד 7 שנים...	
1	2	3	4	תהיה לי עבודה	75
1	2	3	4	אלמד או אסיים לימודים במכללה או באוניברסיטה	76
1	2	3	4	אעסוק בתחום המחשבים	77

מסכים מאוד	מסכים	לא כל-כך מסכים	לא מסכים בכלל		
1	2	3	4	גם אם יוחלט שהשירות בצבא הוא לא חובה, אני אתגייס.	79
1	2	3	4	אני רוצה להתנדב בקהילה.	80
1	2	3	4	אני מרגיש שאני חלק מהמדינה ומבעיותיה.	81
1	2	3	4	חשוב לי לעזור לאחרים, גם כשיש לי דברים אחרים חשובים לעשות.	82
1	2	3	4	זה לא נורא שמובטלים. היום הרבה אנשים לא מוצאים עבודה.	83
1	2	3	4	כשיש עבודה שאני לא אוהב, אני מעדיף לא לעבוד.	84

ה. לימודים

מסכים מאוד	מסכים	לא כל-כך מסכים	לא מסכים בכלל	
				במסגרת הלימודים :
1	2	3	4	86 אני מגיע באופן קבוע לבית הספר.
1	2	3	4	87 אני מקשיב ושואל שאלות בשיעורים.
1	2	3	4	88 אני משקיע בלימודים.
1	2	3	4	89 קשה לי מאוד להתמודד עם הלימודים.
1	2	3	4	90 קשה לי לבצע את המטלות שהמורה נותן בכיתה.

91

לכיתות י' עד יב' בלבד :

האם אתה מתכוון לגשת למקצועות הבגרות?

לא מתכוון לגשת לבחינות הבגרות	1
אגש לכל מקצועות החובה כדי לקבל בגרות מלאה	2
אגש לחלק ממקצועות החובה	3

רמת ההישגים שלי במקצועות הבאים היא (נא סמן X במשבצת המתאימה):

נמוכה מאוד	נמוכה	בינונית	טובה	טובה מאוד	מצוינת	
1	2	3	4	5	6	.92 מתמטיקה
1	2	3	4	5	6	.93 עברית/לשון
1	2	3	4	5	6	.94 אנגלית

ט. פרטים כלליים

95 נולדתי בארץ

ישראל	1
ארץ אחרת:	2

96 ארץ לידה של אמי:

ישראל	1
ארץ אחרת:	2

אחרת:

97 ארץ לידה של אבי:

1	ישראל
2	ארץ איזו? אחרת:

98 מי גר איתך בבית?

1	אמא
2	אבא
3	אחים
4	סבא או סבתא
5	אחר. פרט:

99 האם אתה גר בפנימייה?

1. כן
2. לא

100 מספר הילדים במשפחתי (כולל אותי)
הוא:

ילדים _____

101 סמן V לצד הורה שעובד:

—	אמא
—	אבא

102 האם אמא יודעת עברית?

1	אמי לא יודעת לדבר עברית
2	אמי מדברת עברית ברמה בסיסית
3	אמי מדברת עברית ברמה רגילה
4	אמי מדברת עברית ברמה טובה

103 השכלת האם:

1	סוף בית ספר יסודי או פחות
2	תיכון חלקי

סוף בית ספר תיכון	3
בית ספר על תיכוני (לימודים שאינם מכללה או אוניברסיטה)	4
סיום לימודים במכללה או באוניברסיטה	5
לא יודע	6

104 האם במשפחה יש מישהו שיודע מה קורה איתך בבית הספר?

כן, במידה רבה מאוד	1
כן, במידה רבה	2
כן, במידה מועטה	3
בכלל לא	4

105 האם יש משהו שאתה אוהב בתכנית?

1. לא
2. כן. פרט מהו?

106 מה הדבר שהכי חסר בתכנית?

שאלון התנהגויות סיכון

1 כמה פעמים השנה הצקת למישהו אחר? (פגעת, הרגזת מישהו בכוונה-כולל דחיפות ומכות)

אף פעם	1
פעם או פעמיים בשנה	2
שלוש פעמים בשנה או יותר	3

2 האם נפגעת פיזית ממישהו? (כולל פגיעה במקל, סכין, אגרוף או כלי נשק אחר)

בכלל לא	1
פעם או פעמיים בשנה	2
מדי פעם	3
בערך פעם בשבוע	4
כמה פעמים בשבוע	5

3 כמה פעמים שתית משקאות אלכוהוליים בחודש האחרון? (לא כולל למטרות דתיות כגון קידוש)

וכדומה)

1	אף פעם
2	לעתים רחוקות (פעם או פעמיים בחודש)
3	לעתים קרובות (פעם או פעמיים בשבוע)
4	כמעט כל יום
5	אחר. פרט: _____

4 האם אתה מכיר באופן אישי חברים שמתמשים בסמים?

1	כן
2	לא

5 האם הציעו לך אי-פעם לנסות להשתמש בסמים?

1	כן
2	לא

6 האם אתה משתמש בסמים כיום?

1	לא
2	מדי פעם
3	באופן קבוע

7 האם קורה שחברים שלך זקוקים לכסף ומשיגים אותו על ידי לקיחת מוצרים מחנויות, בתים או מכוניות בלי לשלם?

1	כן
2	לא

8 האם קורה שאתה זקוק לכסף ואתה משיג אותו על ידי לקיחת מוצרים מחנויות, בתים או מכוניות מבלי לשלם?

1	כן
2	לא

תודה רבה לך על הזמן ותשומת הלב שהקדשת למילוי שאלון זה!

צוות ההערכה

נספח 4: שאלון לרכז בתכנית "עמיד בטוח"

הרכז ממלא שאלון זה על כל משתתף בתכנית.

פרטים כלליים:

1. האם משתתף בתכנית
2. מס' משתתף

א. מידע כללי

- מין
- גיל
- האם לומד בבית ספר ובמידה וכן באיזה

ב. השתתפות בתכנית

- קיום מפגשים אישיים
 - קיום מפגשים קבוצתיים
 - לימודי מחשב
 - התנדבות
 - היכרות עם מקומות עבודה
 - עבודה בשכר
 - השתתפות בקורס או בהכשרה מקצועית
 - התנסות בעבודה
 - חוויה עסקית / יזמות עסקית
 - מרכיב אחר
- האם לומד בבי ספר דברים שקשורים לעולם העבודה

ג. משוב על התכנית

- אוהב להשתתף בפעילות
- למדתי דברים חדשים
- יש מישהו שיכול לפנות אליו
- שותף בבחירת נושא הקורס המקצועי
- גילית מקצועות חדשים
- המיומנויות יעזרו לי בצבא
- יעזור לי למצוא עבודה בעתיד
- לא למדתי שום דבר

- התלמידים עוזרים זה לזה
- המדריך עוזר לי להאמין בכוחות שלי
- הידע לא יעזור לי להשתלב בעבודה בעתיד
- מבצע את המשימות שהמורה אומר

- מספר להורים על התכנית
- מגיע למפגשים
- פעיל במפגשים הקבוצתיים
- מתכנן להמשיך וללמוד מחשבים

3. תפקוד בלימודים הפורמאליים

- הגעה לבית הספר (האם לומד בבית ספר)
- רמה לימודית
- השקעה בלימודים

4. תפקוד בתכנית

- התנהגות למידתית
 - מגיע באופן קבוע לתכנית
 - השתתפות פעילה בתכנית

5. קשר אישי עם התלמיד (מס' המפגשים האישיים שהתקיימו)

6. תפקוד בתחום האישי-חברתי

- התמודדות מול קשיים
- מיקוד שליטה פנימי
- דימוי עצמי חיובי
- נטייה להתנהגות אלימה (מעורב בהתנהגות אלימה, צורך חומרים ממכרים)

7. השתלבות בשוק העבודה

- כישורים למציאת תעסוקה (יודע לכתוב קורות חיים)
- עומד בדרישות העבודה (הספק ואיכות)

8. תמונת עתיד

- תמונת עתיד בשוק העבודה (מעריך כי המשתתף יצליח להשתלב בשוק העבודה הנורמטיבי)
- תמונת עתיד בלימודים (מעריך כי המשתתף יסיים ... ת. בגרות חלקית / מלאה / מדעית / מכללה / אוניברסיטה)

נספח 5: ניתוח גורמים של פריטי שאלון למשתתף בתכנית "עתיד בטוח", עם רוטציות varimax (שונות מוטברת)

ה ג ר מ י ם													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים אישי-חברתי ופני-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סיוע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממלדים ביי-איישיים	תפקוד בעבודה	רכישת ידע רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים
מייט													
עבודה בשכר													
היכרות עם מקומות עבודה													
התנסות בעבודה	0.629												
חווייה עסקית או יזמות עסקית	0.593												
התנדבות	0.379												
מפגשים קבוצתיים עם מודריך הקבוצה או עם רכז הקבוצה	0.737												
חשתתפות בקורס או בהכשרה מקצועית	0.733												
מפגשים אישיים עם מודריך הקבוצה או עם רכז הקבוצה	0.609												
אני פעיל במפגשים הקבוצתיים (שואל שאלות, מביע מטלות).	0.744												
אני מרגיע למפגשים של התכנית.	0.74												

ה ג ר מ י ם													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים אישי, חברתי ופני-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סיוע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממדיים ביי-איי	תפקוד בעבודה	רכישת ידע רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים
פייט													
אני מבצע את המשימות שהמורה או המדריך אומר לנו לבצע.		0.678											
אני אוהב להשתתף בפעילות של התכנית.		0.594											
למדתי בתכנית דברים חדשים.		0.503											
הייתי שותף בבחירת הנושא של הקורס המקצועי שבו השתתפתי.		0.447											
אצלנו בתכנית התלמידים עוזרים זה לזה.			0.752										
המדריך או הרב עוזרים לי להאמין בוחותי.			0.729										
אצלנו בתכנית התלמידים עוזרים זה לזה.			0.752										
המדריך או הרב עוזרים לי להאמין בוחותי.			0.729										

ה ג ר מ י ם														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים מרכזיים, חברתי ופני-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סיוע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממדיים ביי-אישיים	תפקוד בעבודה	רכישת ידע רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים	
פריט														
כשיש לי בעיה, יש מיוחד בתכנית שאני יכול לפנות אליו.	0.685		0.549	0.782	0.614									
														אני מספר לחודים שלי מה שאני עושה בתכנית.
בזכות התכנית גיליתי מקצועות חדשים.				0.702										
הידע שרכשתי בתכנית יעזור לי למצוא עבודה בעתיד.														
המיומנויות שרכשתי בתכנית תעזורנה לי בצבא.	אם לא רלוונטי, דלג) (על השאלה				0.614									
														בדרך כלל אני בטוח בעצמי
אני משקיע הרבה כוח שהחיים שלי יהיו טובים יותר.					0.635									
יש לי תכונות טובות.					0.613									

ה ג ר מ י ם													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים אישי, חברתי ובלתי-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סיוע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממדיים ביי-איי	תפקוד בעבודה	רכישת ידע רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים
פייט					0.389								
לפעמים אני מרגיש לא שורה.													
כשאני צריך לעשות משהו קשה, אני מרגיש שיש לי המון כוחות ורצון לעשות זאת.						0.395							
גם כאשר אין לי עזרה מהבית, אני מסוגל להתמודד עם הבעיות שלי.						0.745							
אני יודע מה לעשות כדי להתקדם בחיים, גם אם לא אומרים לי.						0.682							
גם כאשר אני מקבל משימות לימוד קשות, אני יכול להתמודד אתן.						0.518							
בדרך כלל אני משיג את מה שאני רוצה, מפני שעבדתי קשה.						0.473							
כשאני צריך – אני מבקש עזרה.						0.375							

ה ג ר מ י ם													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים מרכזיים, חברתי וביני-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סייע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממדיים ביי-איישיים	תפקוד בעבודה	רכישת ידע רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים
פייט													
אני מסוגל להביע רגשות או צרכים בקשרים שלי עם אחרים.							0.733						
כשמישהו אומר משהו שאני לא מסכים איתו, אני בכל זאת יכול לתבין אותו.							0.649						
כאשר אני צריך לבצע משימה, אני אורב לעבוד יחד עם אנשים אחרים.							0.57						
יש לי חבר קרוב לשוחח איתו.							0.501						
אני תמיד מדייק בזמני החגעה לעבודה בבוקר ולאחר החפסקות.							0.858						
כשאני לא בא לעבודה, לפעמים אני שוכח להודיע.							0.507						
כשיש לי בעיה בעבודה, אני תמיד פונה לעזרה או ליעוץ.							0.662						

ה ג ר מ י ם													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים אישי, חברתי ופני-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סיוע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממדיים ביי-איי	תפקוד בעבודה	רכישת ידע רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים
פייט								0.702					
יש לי סיפוק ואתגר בעבודה.								0.909					
אני מרגיש שאני מתפקד היטב בעבודה (מבחינת הספק או איכות).								0.911					
אני חושב שהאחראי מרצה מאוד מהתפקוד שלי בעבודה.								0.877					
כשאני מצליח בעבודה זה מחזק את הביטחון העצמי שלי.								0.786					
כשמשחו מרגיז אותי בעבודה, אני בכל זאת מתאמץ להצליח.								0.744					
אני מרגיש ביטחון ללכת לראיון עבודה.								0.677					
אני יודע כיצד כותבים קורות חיים בצורה נכונה.													

ה ג ר מ י ם													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים אישי, חברתי ופני-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סינוע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממדיים ביי-איי	תפקוד בעבודה	רכישת ידע רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים
פייט									0.79				
אני יודע כיצד עליי להציג את עצמי בצורה טובה כלפי מעסיקים. טובה כלפי מעסיקים.									0.718				
אני מודע לזכויות שיש לבני נוער בעבודה.										0.654			
גם אם יוחלט שהשירות בצבא הוא לא חובה, אני אתנייט.										0.612			
אני רוצה להתנדב בקהילה.										0.749			
אני מרגיש שאני חלק מהמחזור ומבטיחה.										0.475			
חשוב לי לעזור לאחרים, גם כשיש לי דברים חשובים אחרים לעשות.													
אני מגייע באופן קבוע לבית הספר.										0.797			
אני מקשיב בשיעורים ושאול שאלות.										0.8			
אני משקיע בלימודים.											0.797		

ה ג ר מ י ם													
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
מרכיבים של עולם עבודה	מרכיבים אישי, חברתי ופני-אישי	למידה והשתתפות בתכנית	קשרים ותמיכה בתכנית	סיוע לעתיד	דימוי עצמי	תחושת מסוגלות עצמית	ממדיים ביי-איי	תפקוד בעבודה	רכישי רלוונטי לעבודה	מחויבות חברתית	הרגלי למידה	רמת הישגים	קשיים בלימודים
רמת ההישגים במתמטיקה												0.732	
רמת ההישגים בעברית או לשון												0.778	
רמת ההישגים באנגלית												0.786	
קשה לי מאוד להתמודד עם הלימודים.												0.857	
קשה לי לביצע את המטלות שהמורה נתן בכיתה.												0.887	
אחוז השונות המוסברת	31.97	23.43	19.29	13.9	18.33	12.75	12.5	41.45	18.02	17.43	24.93	21.76	17.62

נספח 6: מאפייני סיכון נבחרים של משפחות המשתתפים בתכנית, סוף תשע"ב

מאפיינים נבחרים	סך הכול משתתפים	מגזר חרדי	מגזר יהודי אחר	מגזר ערבי
	198	55	106	37
המשפחה מטופלת על ידי שירותי הרווחה ביישוב	35	33	34	43
תיקים במשטרה (מספר תיקים שנפתחו למשתתף במשטרה, 1-3 תיקים)	**7	6	9	5
בעיות במשפחה	*55	64	49	60
בעיות של אלימות במשפחה	***17	16	13	30
בעיית אלכוהול של אחד ההורים	6	6	8	3
משפחה חד-הורית	***22	15	31	5
קשיים כלכליים	**66	69	60	81
משפחה במשבר של גירושין	16	18	18	8
היעדרות מלימודים לעתים קרובות	35	30	35	41
בעיות רגשיות מיוחדות	***44	47	44	41
בעיות חברתיות מיוחדות	***17	6	13	39

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

נספח 7: ניתוח שוונות דו-כיוונית של מדידת השיפור שחל בקרב משתתפי התכנית בין מדידות תחילת שנה וסופה, לפי מגזר (ערכי F)

משתנה	ערכי F		ערכי		יהודי חרדי		יהודי שאינו חרדי		יהודי סד		משתנה
	מגזר (קבוצה)	זמן	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	
הרמה של המשתתף באופן כללי	4.781*	24.778***	1.59	2.11	2.81	3.24	3.2	2.96	2.65	2.78	ממוצע סטיית תקן
המשתתף באופן כללי			(0.636)	(0.641)	(0.981)	(0.995)	(1.025)	(1.095)	(1.143)	(1.049)	
המשתתף משקיע בלמודים	0.465	1.201	2.78	2.78	2.71	2.38	3.02	2.86	2.89	2.73	ממוצע סטיית תקן
המשתתף משקיע בלמודים			(1.188)	(0.847)	(1.056)	(1.284)	(1.181)	(1.19)	(1.154)	(1.132)	
המשתתף מגיע באופן קבוע לתכנית	1.389	4.115*	3.63	3.78	2.93	3.33	3.48	3.44	3.38	3.5	ממוצע סטיית תקן
המשתתף מגיע באופן קבוע לתכנית			(0.629)	(0.424)	(1.412)	(1.0)	(0.852)	(0.978)	(1.009)	(0.886)	
המשתתף נוטל חלק פעיל במפגשים	0.914	0.575	3.41	3.63	3.41	3.22	3.33	3.42	3.37	3.42	ממוצע סטיית תקן
המשתתף נוטל חלק פעיל במפגשים			(0.797)	(0.688)	(1.118)	(0.974)	(0.901)	(0.977)	(0.929)	(0.915)	
המשתתף נפגש פנימה אישית עם הרכי	8.530***	21.726***	1.38	2.08	1.76	1.14	2.6	2.1	2.1	1.89	ממוצע סטיית תקן
המשתתף נפגש פנימה אישית עם הרכי			(0.697)	(0.628)	(0.944)	(0.478)	(0.995)	(0.995)	(1.055)	(0.902)	

ערבי F		ערבי		יהודי חרדי		יהודי שאינן חרדי		סך הכל		משתנה	
אינטראקציה	מגזר (קבוצה)	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה		
10.821***	1.719	3.07	1.96	2.6	2.9	3.0	2.71	2.94	2.54	כשצריך לעשות משהו קשה, חמשתתף מרגיש שיש לו הרבה כוחות ורצון לעשות זאת	
1.045	14.043***	13.464***	2.15	1.52	2.95	2.65	2.94	2.65	2.72	2.34	חמשתתף תופס את כישלונותיו כתוצאה של מעשיו (ולא מנעשיו "אחרים" או מ"המצביאות")
17.715***	14.910***	49.218***	2.88	2.0	3.59	2.07	1.81	1.84	2.6	1.95	חמשתתף יודע כיצד לכתוב קורות חיים
5.276**	0.459	10.877***	2.96	2.11	2.57	2.71	2.92	2.51	2.86	2.44	למשתתף דימוי עצמי חיובי
4.876**	0.263	0.364	2.96	3.3	3.43	3.14	3.31	3.1	3.24	3.16	חמשתתף אינו מעורב בהתנהגות אלימות (כולל פיזית, מילולית ומינית)

ערבי F		ערבי		יהודי חרדי		יהודי שאינן חרדי		סך הכל		משתנה
אינטראקציה מגזר (קבוצה)	זמן	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	מדידה שנייה	מדידה ראשונה	
4.030*	5.718**	3.59	3.85	2.9	3.05	3.47	3.24	3.38	3.39	המשתתף אינו צורך חומרים ממכרים (אלכוהול, סמים וכדומה)
4.220*	6.471**	3.5	2.0	3.7	3.43	3.5	2.98	3.56	2.96	המשתתף עומד היטב בדרגות העבודה (חספק ואיכות)
4.180*	7.335***	3.11	2.7	3.5	3.68	3.59	3.04	3.44	3.12	הערכת הרוכז כי המשתתף יעיל להשתלב בשוק העבודה הנוכחי
2.435	11.943***	1.7	1.78	2.75	2.0	3.5	3.23	2.86	2.59	תמונת עתיד – רמת השכלה (סולם של 1–5)
		(0.775)	(1.281)	(1.682)	(1.487)	(1.766)	(1.8)	(1.708)	(1.738)	ממוצע סטיית תקן
										ממוצע סטיית תקן

The National Insurance Institute

Funds for Service Development for Children and Youth at Risk

"Atid Batuah" - Secure Future

A Model for Enhancing, Strengthening and Preparing Youth at Risk

For their Future Integration into the Job Market

BY

Dr. Chen Lifshitz, Sonya Levi, Hila Nechushtan, Keren Yonati

Jerusalem, July 2015